

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
ORTAÇAĞ BİLİM DALI**

**I. BASİLEİOS DÖNEMİ'NDE BİZANS VE BATI İLİŞKİLERİ
(867-886)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
YILDIRIM ÖZTÜRK**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ABDULLAH DUMAN**

VAN-2020

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Yıldırım ÖZTÜRK tarafından hazırlanan "1. Basileios Döenmi Bizans Batı İlişkileri (867-886)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Abdullah DUMAN

Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Doç. Dr. Abdullah DUMAN

Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Abdurrahim TUFANTOZ

Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Nevzat KELEŞ

Tarih Anabilim Dalı, Bingöl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi:

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

28.1.2020

ETİK BEYAN FORMU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

**bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullen-
diğimi beyan ederim. (08.05.2020)**

Yıldırım Öztürk

Yüksek Lisans
Yıldırım ÖZTÜRK
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mayıs, 2020

I. BASİLEİOS DÖNEMİ'NDE BİZANS VE BATI İLİŞKİLERİ (867-886)

ÖZET

Bizans İmparatorluğu, III. Leon (717-741)'un 726'da başlattığı tasvir kırımcılık hareketiyle dinsel ve siyasal açıdan zor bir döneme girdi. Hem dâhili hem de harici siyasette zor duruma düşen Bizans, bu hareketin 843'te sonlanmasıyla rahat bir nefes aldı. III. Mikhael (856-867)'in başlattığı misyonerlik faaliyetleriyle imparatorluk politikası farklı bir seyre girdi. Makedonyalı bir Ermeni olan I. Basileios, 867'de İmparator III. Mikhael'i bir komplo neticesinde öldürterek Bizans tahtına oturdu. Başa geldikten sonra papalık ile ihtilaf içinde olan Patrik Photios'u görevden alarak yerine Ignatios'u getirdi. I. Basileios, Tuna Bulgarlarını, Slavları ve Rusları Ortodoks Kilisesi'ne bağlamak için misyonerlik faaliyetleri yürüttü. Ancak misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda Tuna Bulgarlarının Katolik Kilisesi'ne mi yoksa Ortodoks Kilisesi'ne mi bağlı olacağı meselesi Roma ile Konstantinopolis arasındaki ilişkilerin tekrardan bozulmasına neden oldu. I. Basileios, Güney İtalya'da imparatorluk topraklarının elden çıkmasını önlemek için Ağlebîlere karşı girişilen mücadelede Franklar ile ittifak oluşturmaya çalıştı. I. Basileios'un 886'da ölmesiyle yerine VI. Leon geçti. Biz de I. Basileios'un iktidarında batı ile olan ilişkilerde izlediği siyasal ve dinsel politikayı ele aldık.

Anahtar Kelimeler : I. Basileios, Tuna Bulgarları, Roma, Ruslar, Ağlebîler, Photios

Sayfa Sayısı : 95+VII

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Abdullah DUMAN

Master's Thesis

Yıldırım ÖZTÜRK

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May, 2020

BYZANTINE AND WESTERN RELATIONS IN THE BASILEIOS I PERIOD

(867-886)

ABSTRACT

The Byzantine Empire entered a difficult period, religiously and politically, with the act of hurtfulness depicted by Leon III. (717-726) in 726. Byzantine, which had a difficult situation in both internal and external politics, entered a comfortable period with the end of this movement in 843. Imperial policy changed with the missionary activities initiated by Mikhael III (856-867). Basileios I, a Macedonian Armenian, murdered Emperor Mikhael III. in 867 and sat on the Byzantine throne. He dismissed Patriarch Photios, who was in conflict with the papacy, and brought Ignatios to his place. Basileios carried out missionary activities to link the Danube Bulgarians, Slavs and Russians to the Orthodox Church. However, the question of whether the Danube Bulgars will be connected to the Catholic Church or the Orthodox Church in line with their missionary activities caused the relations between Rome and Constantinople to be disrupted again. Basileios tried to form an alliance with the Franks in the struggle against the Aghlebirds, in order to prevent the destruction of the imperial lands in Southern Italy. When Basileios I. died, his son Leon VI. was replaced. We also discussed the political and religious policy that Basileios I. pursued in relations with the west.

Key Words : Basileios I, Tuna Bulgarians, Rome, Rusian, Aghlabids, Photios

Quantity of Page : 95+VII

Scientific Director : Assoc. Prof. Dr. Abdullah DUMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
1. AMORİON HANEDANLIĞI VE I. BASİLEİOS'UN TAHTA ÇIKIŞI	20
1. 1. AMORİON HANEDANLIĞI (802-867).....	20
1. 1. 1. Nikephoros Dönemi (802-811).....	20
1. 1. 2. Mikhael Rhangabe (I. Mikhael, Kouropalates) Dönemi (811-813).....	23
1. 1. 3. Ermeni Leon (V. Leon, Amalek) Dönemi (813-820).....	24
1. 1. 4. Kekeme Mikheael (II. Mikhael) Dönemi (820-829)	26
1. 1. 5. Theophilos Dönemi (829-842)	30
1. 1. 6. Theodora'nın Naibeliği (843-856).....	37
1. 1. 7. III. Mikhael (Atropholis) Dönemi (856-867)	40
1. 2. BASİLEİOS (BARSEĞ, KEPHALAS)'UN TAHTA ÇIKIŞI (867)	43
1. 2. 1. Basileios'un Hayatı ve Konstantinopolis'e Gelişi	43
1. 2. 2. <i>Caesar</i> Bardas (Vard Mamikonian)'ın Ölümü	45
1. 2. 3. İmparator III. Mikhael'in Öldürülmesi	47
2. I. BASİLEİOS DÖNEMİ'NDE BİZANS VE BATI İLİŞKİLERİ (867-886) .	50
2. 1. İMPARATORLUĞUN DOĞUSUNDA GELİŞEN OLAYLAR.....	50
2. 2. HUKUKİ DÜZENLEMELER	52
2. 3. ROMA İLE İLİŞKİLER.....	53
2. 3. 1. <i>Skhizma</i> Olayı ve Patrik Photios'un Azli.....	53
2. 4. TUNA BULGARLARI (681-1018) İLE MÜNASEBETLER.....	56
2. 4. 1. Tuna Bulgarları (Proto-Bulgar)'nın Hıristiyanlığa Geçişi.....	56
2. 4. 2. Bulgarların Ortodoksluk Mezhebine Geçişleri ve Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin Kurulması.....	57
2. 4. 3. Bulgarların Bizans Kültürünün Etkisine Girmesi ve Slav Dilini Kabul Etmesi	59

2. 4. 4. Misyonerlik Faaliyetleri Doğrultusunda <i>Glagolitik</i> (Kiril) Alfabenin Oluşturulması.....	63
2. 5. BİZANS'IN AKDENİZ SİYASETİ	65
2. 5. 1. Thema Sistemi	65
2. 5. 2. Dalmaçya Theması'nın Kurulması	67
2. 5. 3. Bizans-Frank İlişkileri	68
2. 5. 4. Syrakusa'nın Kaybedilmesi ve Sicilya Adası'nın Elden Çıkması.....	69
2. 6. RUSLAR İLE İLİŞKİLER	71
2. 6. 1. Rusların Konstantinopolis'e Saldırması	71
2. 6. 2. Bizans'ın Rusları Ortodoks Hıristiyanlığa Dâhil Etme Çabası	72
2. 7. VENEDİK İLE İLİŞKİLER	73
2. 7. 1. I. Basileios'un Venedik ile İlişkileri İyileştirme Çabası.....	73
2. 7. 2. Dalmaçya Theması'nın Kurulmasının Bizans-Venedik İlişkilerine Etkisi	74
2. 8. İMPARATOR I. BASİLEİOS'UN ÖLÜMÜ (886)	76
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	82
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
<i>a.g.e.</i>	Adı Geçen Eser
<i>a.g.m.</i>	Adı Geçen Makale
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>a.y.</i>	Aynı Yazar
b.	Bin
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
Terc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
Trs.	Tarihsiz
Vol.	Volume
Yay.	Yayın

ÖNSÖZ

İmparator I. Basileios dönemi (867-886), siyasal ve dinsel açıdan hem Bizans İmparatorluğu hem de Ortaçağ tarihi açısından önem teşkil etmektedir. 717 yılında Tasvir Kırıcılık hareketinin başlamasıyla bozulan ve devleti çöküşe sürükleyen süreci tersine çeviren I. Basileios, imparatorluğun eski gücüne kavuşmasını sağlamıştır. İmparator I. Basileios, III. Mikhael dönemi ile başlayan misyonerlik faaliyetlerini başarılı bir şekilde sürdürerek devletin uzun süredir uğraştığı Slav kabillerinin isyanlarını ve Bulgarların saldırılarını bertaraf etmiştir. Ayrıca Roma, Franklar ve Venedik ile ilişkilerde izlediği başarılı politika ile imparatorluğun yükseliş sürecine girmesini sağlamıştır.

Ülkemizde İmparator I. Basileios döneminin ele alınmamış olması bizi bu konuya sevk eden en önemli etkidir. Biz de bu doğrultuda eksikliği gidermek için Bizans tarihinde önemli bir yeri olan ve az bilinen I. Basileios'un batı ile olan ilişkilerini dinî ve siyasî yönüyle ele aldık. Özellikle bu dönemde yoğun olarak gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetlerinin Bizans'ın hem dinsel hem de siyasal tarihinde önemli bir yer tutması bizi bu çalışmaya sevk eden bir başka önemli husustur. Ayrıca I. Basileios dönemi hakkında sonradan yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşüncesi bizi bu çalışmayı hazırlamaya sevk etti. Bu bağlamda I. Basileios'un batı ile olan ilişkilerini ve izlediği politikaları ayrıntılarıyla incelemeye çalıştık.

Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İstavriya Hanedanlığından (717-802) başlayarak, Nikephoros dönemine (802-811) kadar tahta çıkan Bizans imparatorlarına önemli ölçüde değinmeye gayret gösterdik. İmparatorlara (III. Leon, V. Konstantinos, IV. Leon, VI. Konstantinos, Irene) değinirken Bizans'ın münasebet halinde olduğu Emevîler, Abbasîler, Franklar, Tuna Bulgarları ve Roma ile olan münasebetleri siyasal ve dinsel açıdan ele aldık.

Birinci Bölümde, Amorion (Frigya) Hanedanlığını (802-867) ayrıntılı bir şekilde aktararak I. Basileios'un saltanatının hemen öncesinde Bizans'ın siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel durumunu ortaya koymaya gayret ettik. Bunun yanında I. Basileios'un gençliğini ele alarak 867'de Bizans tahtına oturduğu sürece kadar ayrıntılarıyla incelemeye çalıştık.

İkinci Bölümde ise, I. Basileios Dönemi'nde Bizans'ın doğu siyasetine kısa bir bakış ile girdik. Daha sonra ana konumuz olan batı ile olan ilişkilere geçtik. Ardından Bizans'ın Roma ile süregelen dinî münasebetlerine değindikten sonra Tuna Bulgarlarıyla olan ilişkilerini misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde ayrıntılarıyla ele almaya gayret ettik. I. Basileios'un Akdeniz siyaseti doğrultusunda Ağlebîler, Franklar ve Venedikliler ile olan münasebetlerine değinerek çalışmamızı sürdürdük. Bizans'ın, teşkilatlanma yolunda yeni adım atmış olan Ruslarla ilişkilerine değindikten sonra İmparator I. Basileios'un ölümüyle çalışmamızı tamamladık.

Çalışmalarımnda karşılaştığım her güçlükte yanımda olan ablam Bahar Öztürk'e, tezin yazma aşamasında yardımlarını esirgemeyen Burcu Karakuş'a ve çalışmalarımnda beni sürekli destekleyen ve kitap yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahim Tufantoz'a teşekkürü borç bilirim. Tez konusunu çalışmamı tavsiye eden, tezimde karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımcı olan ve bütün metni baştan sona birkaç defa büyük bir dikkatle okuyarak önerileriyle beni yönlendiren, maddî ve manevî her zaman yanımda olan kıymetli hocam Doç. Dr. Abdullah Duman'a minnettarım.

Yıldırım Öztürk

GİRİŞ

Aslen Germenikeia¹ kökenli olan III. Leon Trakya'da yaşamaktaydı. 705 yılında Bizans ordusunda asker olarak hizmete başladı. II. Justinianos (705-711)'tan itibaren yönetimdeki konumu yükseldi ve Bizans imparatoru II. Anastasias (713-715), Leon'u Bizans eyaletlerinin en önemlilerinden biri olan Anatolikan² theması³ strategosluğuna atadı. Süreç içerisinde güçlenen ve nüfuz elde eden III. Leon, Armeniakon⁴ theması strategosu (General) Artabastos ile ittifak yaparak III. Theodosios (715-717)'u tahttan indirmeye çalıştı. III. Theodosios'u destekleyen Opsikion⁵ theması birlikleri ile mücadeleye girdi ve onları mağlup etti. Daha sonra aynı thema toprakları üzerinden ilerleyerek Nicomediae (İzmit)'da bulunan imparatorun ailesini esir aldıktan sonra Chrsopolis (Üsküdar)'e ulaştı. Yapılan görüşmeler sonucunda III. Theodosios, Bizans tahtını III. Leon'a bırakmayı kabul etti⁶.

İzavriya⁷ hanedanına mensup olan III. Leon, 25 Mart 717'de Ayasofya'da imparatorluk tacını giydi. Tahta çıktığı sırada imparatorluk içinde anarşi ve kaos hâkimdi. III. Leon'un saltanatının ilk yıllarında imparatorluk içinde kilise ve manas-

¹ Günümüzde Kahramanmaraş ve dolaylarını kapsayan bölgedir. Marasion/Maraş kentinin Roma imparatoru Gaius Caesar Germanicus ya da onun babası Germanicus'un onuruna aldığı isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, 282.

² Günümüzde Afyon, Isparta ve Konya illerini kapsayan bölgedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 66.

³ Bizans'ta Heraklios döneminde kurulmuş olan eyalet sistemidir. Askeri ve sivil bir örgütlenme olmanın yanında ekonomik kazanç elde edilen yönetim biçimidir. Bu eyaletlerin başlarında "*Strategos*" denilen yarı sivil valiler ve "*thema pronksülü*" adlı sivil idarenin şefi sıfatıyla görevliler bulunmaktaydı. Oluşturulan ilk *themalar* kuzeybatıda Opsikion, kuzeydoğuda Ermenikon, ortada Anatolikon ve güney kıyılarını kapsayan Kbyraioton *themalarıdır*. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Heraklios Bizans İmparatoru (610-641)", *DİA*, XVII, İstanbul, 1988, 211; Alexander Kazhdan, "Theme", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 2034; Sezgin Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV.-VII. Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, IX(1), 2013, 63-178; Mehmet Ertan Bamyacı-Sezgin Güçlüay, "İmparator Heraklios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII(1), Elazığ, Ocak 2018, 284.

⁴ Günümüzde Sinop, Sivas, Merzifon, Samsun şehirlerini içine alan ve merkezi Amasya (Amaseia) olan Bizans eyaletidir. Ayrıntılı thema haritası için bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan) Ankara, 2017, 97.

⁵ Manisa (Kula), Eskişehir'in önemli bir kısmını ve Güney Marmara'yı kapsayan Bizans eyaletidir. Ayrıntılı thema haritası ve bilgi için bkz. Ostrogorsky, *a. g. e.*, 97; Umar, *a. g. e.*, 615.

⁶ William Smith, *A Dictionary Of Greek and Roman*, London, 1872, 264; Emmanuel Berl, *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, (Çev: Gülseren Devrim), İstanbul 1999, 54-55; M. V. Levtchenko, *Bizans Tarihi*, (Çev: Maide Selen) İstanbul, 2007, 141; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 145.

⁷ Orta Anadolu yaylasının güneyinde kuzeyi ve doğusu Likonia, batısı Psidia ve Pamphilia güneyi Kilikya ile çevrili ülke. Bugünkü Konya ilinin Bozkır, Hadım, Ermenek ilçelerini kapsar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 347.

tırların sayısı çoğalmıştı. Bu kilise ve manastırlar vakıflar sayesinde büyük servetler elde etmişti. Aynı zamanda bu dinî kurumların halk üzerindeki baskısı da artmıştı⁸.

III. Leon, Bizans tahtına çıkmadan önce 715'te Emevî Devleti (661-750)'nde Süleyman b. Abdülmelik tahta çıkmıştı. Bu dönemde Emevîler Anadolu'ya akınlarda bulunuyorlardı. III. Leon'un 717 yılında Bizans tahtına geçtiği sürece kadar Emevî akınları karadan ve denizden artarak devam etti. III. Leon 717'de tahta çıktığı sırada Emevî donanması Ege kıyılarına kadar ilerledi. Daha sonra İç Batı Ege'de konuşlanan ordu karadan ilerleyerek Sard (Salihli) ve Pergamon (Bergama) kentlerini ele geçirdi. Ardından tekrar Ege kıyılarından hareket eden İslâm donanması Konstantinopolis'e doğru yol aldı. İslâm donanması başında bulunan Emevî halifesi Süleyman b. Abdülmelik (715-717)'in kardeşi Mesleme b. Abdülmelik ve donanma komutanı Ömer b. Hubeyre, 717 yılında Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'i kuşattı. III. Leon, Mesleme'ye barış teklif etti. Konstantinopolis'i fethetmeden geri dönmeme kararında olan Mesleme, çeşitli aralıklarla gönderilen destek kuvvetleriyle birlikte bir yıl boyunca başkenti kuşatma altında tuttuysa da başarılı olamadı. İslâm ordusunun başarısız olmasının sebeplerinden biri erzak sıkıntısı ve yaşanan ağır kış şartları idi. Diğer taraftan kuşatma sırasında Bulgarların Bizans'a destek vermesi de kuşatmayı zora sokan bir diğer önemli sebepti. Bu arada Süleyman b. Abdülmelik'in ölümü üzerine halife seçilen Ömer b. Abdülaziz'in emriyle bir yıl süren kuşatma 718 yılında kaldırıldı ve Mesleme geri çekilmek zorunda kaldı⁹.

Arapların Konstantinopolis'i kuşattığı sırada bu durumu fırsat bilen Sicilya Strategosu Sergios, III. Leon'un imparatorluğunu tanımayarak isyan etti. Onun yerine imparator olarak ilan ettiği Tiberius adında bir asker kendi ordusunu kurarak isyan başlattı. Bu durumdan haberdar olan III. Leon, sekreteri Paul'u Sicilya'ya vali olarak atadı. Ardından Sicilya'ya çıkarma yapan Bizans ordusu karşısında Sergios, Lom-

⁸ Abdullah Kaya, "Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu (330-1453)", *Orta Çağ Tarihi*, İstanbul, 2016, 539; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 297; Demirkent, "Bizans", VI, 234.

⁹ C. F. Strong, *Dynamic Europe*, London 1945, 117; S. F. Mahmud, *The Story of Islam*, London, 1960, 55; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, (Çev: Fikret Işıltan) Ankara, 1963, 124; Bahriye Üçok, *İslâm Tarihi (Emevîler-Abbâsîler)*, Ankara, 1968, 62; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev: Enver Ziya Karal), Ankara, 1975, 58; Ahmet Çelebi, "Emevîler Dönemi", *DGBİT*, II, İstanbul, 1989, 402; Patriach Of Constantinople Nikephoros, *Short History*, (Çev: Cyril Mango), Washington 1990, 208-209; İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, XI, Ankara, 1995, 93; Ernle Bradford, *Akdeniz*, (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul, 2013, 312-313.

bardlara (Langobardlar) sığındı. Aynı zamanda Bizans ordusuyla mücadeleye giren Tiberius 717’de yakalanarak öldürüldü¹⁰.

III. Leon tahta çıktığı sırada kendisine yönelik bir başka isyan ise 719’da Thessalonica (Selanik)’da ortaya çıktı. Tahttan indirilip Thessalonica’ya sürgüne gönderilmiş olan eski imparator II. Anastasias, Bulgarlardan aldığı destekle Heraclea (Muğla, Kapıkırı Köyü)’da isyan teşebbüsünde bulundu. Fakat III. Leon. Bulgarlarla gerçekleştirdiği müzakereden sonra onların Anastasias’a yardımlarının kesilmesini sağladı. Ardından Anastasias’ı öldüren imparator, ona destek veren Opsikion teması askerlerini de öldürttü. Böylece III. Leon iktidara geldikten sonra ortaya çıkan iki isyanı bastırarak iktidarını güçlendirdi¹¹.

726 yılında Müslümanlar, daha güçlü ordular ile Bizans topraklarına tekrar akınlara başladı. Mesleme komutasındaki İslâm orduları, Anadolu’ya yapılan akınlar sonucunda Kayseri’yi zapt etti ve Nikaia (İzmit)’yi da kuşattı. Halife Hişam b. Abdülmelik (724-744)’in oğlu Muaviye komutasındaki birlikler ise 727 yılında Amasya’yı ele geçirdiler. Ancak İslâm ordularının bu ilerleyişi, 740’da III. Leon’un, Amorion’a¹² yakın Akroinon mevkiinde kazandığı savaş ile durduruldu. İslâm ordularının durdurulmasının bir başka sebebi ise Emevîlerin bu sırada Kafkas ve Armenia’da Hazarlar ile mücadele içinde olmasıydı. Emevîlerin Hazarlar ile Kafkasya ve Armenia toprakları için girdiği mücadeleler, İslâm ordularının Anadolu’daki ilerleyişini kesintiye uğrattı. Yine bu dönemde III. Leon ve Hazarlar arasında dostane ilişkiler geliştirildi. Nitekim III. Leon, 732 yılında veliahdı Konstantinos’u Hazar Kağanı Bihar’ın kızı Çiçek (İrini) ile evlendirdi. Bu evlilik hadisesi Bizans’ın Hazarlar ile Emevîlere karşı ortak hareket etme çabalarının bir ürünüydü¹³.

Bizans’ta, 726-843 tarihleri arasında önemli bir yere sahip olan “ikona kırıcılık” ya da “tasvir kırıcılık” meselesi, siyasal, dinsel ve toplumsal alanda devlet mekanizmasına önemli tesirlerde bulundu. III. Leon’un 726 yılında tasvirlere karşı giriş-

¹⁰ Paul A. Hollingsworth “Leo III”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1208; Theophanes, *a. g. e.*, 90-91; Nikephoros, *a. g. e.*, 121-123; Diehl, *a. g. e.*, 62.

¹¹ Paul A. Hollingsworth, “Anastasios II”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 87; Treadgold, *a. g. e.*, 349; Levçenko, *a. g. e.*, 143; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 147.

¹² Afyon ile Eskişehir arasındadır. İdarî olarak Afyon iline bağlı olup Emirdağ ilçesinde, merkez bucağına bağlı Hisarköy’ün yerinde bulunan ilkçağ kentidir. Bizans döneminde büyük önem kazandı. Arap kaynaklarında Ammuriyye olarak geçer. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 63.

¹³ C. W. C. Oman, *The Byzantine Empire*, New York, 1892,188; Nadir Özkuyumcu, “Hişam b. Abdülmelik”, *DİA*, XVIII, İstanbul, 1998, 150; Cheynet, *a. g. e.*, 60; Nikephoros, *a. g. e.*, 213; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 146.

tiği mücadele ile başlayan birinci tasvir kırıncı dönem İmparatoriçe İrene'nin, 787 yılında tasvirlere ibadeti serbest bırakmasıyla son buldu. İkinci tasvir kırıncı dönem Ermeni V. Leon'un 815 yılında tasvir kırıncılık hareketini tekrar gündeme getirmesi ile başlamış, İmparatoriçe Theodora'nın 843 yılında Konstantinopolis'te topladığı konsilde tasvirlere ibadeti geri getirmesiyle bu hareket tamamen son bulmuştur¹⁴.

III. Leon, 726 yılında kiliselerde Hz. İsa ve azizlerin tasvirlerinin asılmasına karşı bir kampanya başlattı. Başlangıçta tasvirler eğitim amacıyla İncil'i, Tanrı'yı ve Hz. İsa'yı öğretmek ve tanıtmak için yapıldı. Tasvir kırıncı hareketin başlama sebebi Bizans halkının yalnızca sanatsal değeri olan resimlere, dua ve ibadet etmenin yanında bunların bir ruha sahip olduklarına inanmalarıydı. Bu durum kiliselerin ve burada bulunan rahiplerin nüfuzlarının artmasına neden oldu. Bunun üzerine Bizans imparatoru III. Leon, tasvir yanlısı taraflara karşı 726 yılında harekete geçme kararı aldı ve 730 yılında çıkardığı bir emirle tasvir kırıncılık (ikonoklazm-ekonoklast-sûretkırıncılık) hareketini başlattı. Bizans'taki bu hareket Konstantinopolis ve papalık arasında bir ihtilâfın oluşmasına yol açtı¹⁵.

III. Leon'un tasvir kırıncı hareketi başlatmasının siyasal, kültürel, dinî ve ekonomik birçok nedeni bulunmaktaydı. Kilise nüfuzunu kırmanın yanında dinsel otoritenin siyasal otoritenin önüne geçmesini engellemek temel amaçtı. Halktan para toplayan kiliselerin zenginleşmesi ve devlete karşı koyabilecek güce erişmelerinin engellenmesi gerekiyordu. Ayrıca Ege kıyısında bulunan Thera Adası'nda volkanik patlamalar da tasvirlere ibadetin sebebiyet verildiği düşüncesindeydi. III. Leon patlama olayını Hıristiyan halkın cezalandırılması olarak değerlendirdiği için tasvir kırıncılık hareketini başlattı. Bu nedenlerin yanında Yahudîlerde put ve tasvir kültürü yassaktı. Yahudîlerin Hıristiyan dünyasına tasvirler konusunda eleştirilerde bulunmaları imparatorun tasvir kırıncı hareketi başlatmasının bir başka nedeniydi. Ayrıca İslâm

¹⁴ Nikephoros, *a. g. e.*, 127-128; Jung Hye Lee, *Bizans Siyasî ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıncılık: İkonoklazma Dönemi (787-843)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010, 1; Gregory, *a. g. e.*, 201.

¹⁵ Theophanes, *a. g. e.*, 96; Lynn Thorndike, *The History of Medieval Europe*, Cambridge, 1917, 195-196; H. St. L. B. Moss, *The Birth of The Middle Ages 395-814*, London, 1963, 191; G. H. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev: Metin Tunçay), Ankara, 1980, 30-31; M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi", *DİA*, XII, Ankara, 1995, 343; Mehmet Aydın, "Bizans Kilisesinde İkonoklast (Tasvir Kırıncı) Hareketin Kökenleri", *Selçuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, Konya, Bahar 2002, 6; Alâeddin Şenel, *Kemirgenlerden Sürüngenlere İnsanlık Tarihi*, Ankara, 2006, 760; Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, (Çev: Burcu Çıgman-Elif Topçugil-Kudret Emiroğlu-Suat Kaya), Ankara, 2011, 270; John Julius Norwich, *Bizans, Erken Dönem (MS 323-802)*, I, (Çev: Hamide Koyukan), İstanbul, 2013, 288-289; Umberto Eco, *Ortaçağ (Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar)*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul, 2014, 178.

inancında kutsal imgelerin yapılması ve kullanılması yasaktı. Bu açıdan Bizans'ın Araplar karşısında aldığı mağlubiyetlerin nedeni Hıristiyanlığın asıl ibadet şekli bırakılarak tasvir ya da putlara tapınılmasına bağlandı¹⁶.

Tasvir kırıncılık hareketi başladıktan sonra imparatorun istediği gibi şekillenmedi. Nitekim Hellas Theması (Yunanistan'nın güney kısmı) ve Kliad adalarında isyanlar baş gösterdi. Bu iki isyan hareketi de kanlı bir şekilde bastırıldı. Bir diğer ayaklanma ise Ravenna Eksarklığı'nda meydana geldi. Fakat bu isyana Papa II. Gregorios (715-731) müdahale ederek büyümesini engelledi¹⁷.

Roma, Papa III. Gregorios (731-741) döneminde III. Leon'un tasvir kırıncılık hareketine kesin bir şekilde karşı çıktı. İmparatorun papalığın Sicilya ve Kalabriya'dan gelen yıllık vergilere el koyması bardağı taşıran son damla oldu. Papa III. Gregorios'un, Kasım 731 tarihinde topladığı mecliste dinî tasvirlerle el uzatanların aforoz edileceği kararı alındı. Dolayısıyla bu durumdan etkilenen imparator, Sicilya, Kalabriya ve Balkan Yarımadasında bulunan piskoposlukları Roma'nın elinden alıp Konstantinopolis patrikliğine bağladı. Bu gelişme Bizans ve Roma arasında uzun yıllar devam edecek ihtilafın oluşmasına neden oldu¹⁸.

III. Leon, Hazar Kağanı Bihor (Bîhar)'a bir elçilik heyeti yollayarak iki hanedan arasında evlilik yoluyla ittifak kurmak istedi. Nitekim bu dönemde Hazarlar, Kafkaslar'da ve Ermenia'da Abbasîlere karşı önemli başarılar elde ediyordu. Kağan Bihor, imparatorun bu teklifini kabul etti. Kağan'ın kızı Çiçek (İrene) ile daha sonra V. Konstantinos unvanı ile imparator olacak oğlu Konstantinos evlendirildiler (732). Ardından Çiçek adındaki Hazar Prensesi Hıristiyan inancı kurallarına uygun olarak vaftiz edilip İrene ismini aldı. Bu evlilik bağının ardından oluşan ittifak ile Hazarlar, Araplara karşı baskıyı arttırarak Arap ordularının yorgun düşmesine neden oldular. Böylece Araplar, Bizans ordusu karşısında büyük bir varlık gösteremediler¹⁹.

¹⁶ Theophanes, *a. g. e.*, 96-97; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 150-151; Avcı, *a. g. e.*, 148-149; Diehl, *a. g. e.*, 62-63; Bailly, *a. g. e.*, I, 166-167.

¹⁷ Theophanes, *a. g. e.*, 97; Nikephoros, *a. g. e.*, 129; Avcı, *a. g. e.*, 149; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 152; Bailly, *a. g. e.*, I, 168-169; Levçenko, *a. g. e.*, 143; Diehl, *a. g. e.*, 63; Lee, *Tasvir Kırıncılık (Başlangıç Dönemi)*, 53.

¹⁸ Theophanes, *a. g. e.*, 100; Avcı, *a. g. e.*, 150; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 153; Lee, *Tasvir Kırıncılık (Başlangıç Dönemi)*, 57.

¹⁹ A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, (Çev: Arif Müfid Mansel), Ankara, 1943, 301-302; Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, I, (Süryanîceden İngilizceye Çev: E. A. Wallis Budge, İngilizceden Türkçeye Çev: Ö. Rıza Doğrul), Ankara, 1999, 196; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 146.

III. Leon ölmeden önce oğlu V. Konstantinos'a taç giydirerek onu halefi ilan etmişti. Ancak Leon'un 741 yılındaki ölümü üzerine başa geçen oğlu V. Konstantinos'a karşı kayınbiraderi Artabasdos, 741'de Opsikion themasından destek alarak isyan etti. V. Konstantinos, Artabasdos'a karşı iki yıl mücadele verdikten sonra imparatorluğun tahtına çıktı ve babasının devleti yönetme politikasını sürdürme konusunda muvaffak oldu. V. Konstantinos herhangi bir tehlikenin daha oluşmasını önlemek için Opsikion themasını ikiye bölerek doğu kısmında Bukkellarion adında yeni bir thema oluşturdu²⁰.

742 yılında, Emevîler ve Bizans arasındaki savaşlar devam etti. Emevî Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanan V. Konstantinos, ordusunu Toros Dağları'na yönlendirdi ve Kuzey Suriye'ye girerek 746 yılında Germanikeia'yı zapt etti. Daha sonra Bizans, 747 yılında Kıbrıs Adası yakınında İslâm donanması ile yapılan deniz savaşında galip geldi. V. Konstantinos, 750 yılında Abbasîlerin Emevîlere karşı gerçekleştirdiği ihtilalin beraberinde getirdiği kargaşadan da yararlanmak istedi. Bunun üzerine Ermenistan ve Mezopotamya üzerine 752 yılında başarılı seferler gerçekleştirildi. İmparator, Melitene (Malatya) ve Theodosiopolis (Erzurum)'i ele geçirdi²¹.

V. Konstantinos, bir yandan doğuda İslâm dünyası ile mücadele halindeyken bir yandan da batıda papalık için sorun teşkil eden Langobardlar ile mücadele içindeydi. İmparator, Langobardlar ile yapılan mücadelede başarısız oldu. Bu başarısızlığın neticesinde, Bizans 751 yılında Ravenna'yı kaybetti ve İtalya'daki hâkimiyeti son buldu²².

V. Konstantinos döneminde, Bulgarlar ile süregelen barış ilişkileri sınır anlaşmazlığından dolayı bozuldu. İmparator, 760 yılında Konstantinopolis'te seçkin bir ordu kurdu. Bu ordu, Bulgarlar ve Bizans arasında 30 Haziran 763 tarihinde vuku bulan kanlı bir savaşta önemli rol oynadı. Anchialos (Selanik'in kuzey batısı)'ta yapılan savaş V. Konstantinos kazandı. 773'de Bulgarların başına Telerig geldi ve Bizans ile

²⁰ Nikephoros, *a. g. e.*, 214-215; Sezgin Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, IX(1), (Ocak, 2011), Elazığ, 2013, 190; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, I, (Çev: Haluk Şaman), İstanbul, (trs.), 171-172; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 147.

²¹ Francis Robinson, *İslâm Dünyası*, I, (Çev: Mete Tunçay), İstanbul, 1986, 18; Nikephoros, *a. g. e.*, 216; Levtchenko, *a. g. e.*, 147; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 155.

²² Henri Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان*, (Çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu), İstanbul, 2012, 288; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 155-156.

savaşlar devam etti. V. Konstantinos, 773 yılının ilkbaharında Bulgarlar üzerine sefere çıktı. İmparatorun ordusu bu sefer sonucunda bir netice elde edemedi. V. Konstantinos, ömrünün sonuna kadar Bulgarlar ile savaşmak zorunda kaldı ve Bulgarlar üzerine sefere çıktığı 14 Eylül 775 tarihinde vefat etti²³.

V. Konstantinos dönemi boyunca tasvir kırıcı hareket şiddetlendi ve bu durum Roma ile Bizans'ın aralarının açılmasına neden oldu. Bu dönemde papalık Langobardlar tarafından baskı altındaydı. Özellikle 751 yılında Ravenna'nın Langobardların eline geçmesi, Bizans açısından olumsuz bir netice doğurdu. Papalık ise Bizans'ın yerini tutabilecek bir güç arayışına girdi ve batıda yükselen Kısa Pepin öncülüğündeki Franklar ile işbirliğine yöneldi. Papa II. Stephanus bizatıhi 6 Ocak 754 tarihinde kral Kısa Pepin ile görüştü. Yaşanan süreçle birlikte papalık Bizans'a sırtını döndü ve Franklarla ortak hareket etme yoluna girdi. V. Konstantinos döneminde tasvir kırıcı hareket, en şiddetli dönemini yaşadı. İmparator, tasvir yanlıları ile daha iyi mücadele etmek için 10 Şubat 754 tarihinde Boğaziçi'nde Hiereia (Kadıköy-Fenerbahçe)'daki imparatorluk sarayında bir konsil topladı. Konsile katılanların tamamı tasvir kırıcı hareket taraftarları idi. Burada yapılan toplantı sırasında Kutsal Kitap'tan ve kilise babalarına ait literatürden çok sayıda parçaların yardımcı kaynak olarak kullanıldığı münakaşalar ele alınarak bütün aziz tasvirleri ve her türlü tasvire ibadet kesin bir şekilde reddedildi. İmparator V. Konstantinos, alınan bu kararları kılıç yoluyla uygulamaya çalıştı. Ancak V. Konstantinos'a karşı muhalefet mevcut olmakla birlikte 760 ve 767 yıllarında Konstantinopolis'te tasvir karşıtı ve tasvir yanlıları arasında kanlı çatışmalar yaşandı. Keşişler, dinî yaşamlarından uzaklaştırılmaya çalışıldı ve manastırların kapatılmasının yanında kilise malları müsadere edildi. İmparator, zalimane ve korkunç uygulamaları ile birlikte azizlere ve Mer-yem'e ibadeti de yasakladı²⁴.

IV. Leon, babası V. Konstantinos'un ölümüyle 25 Ocak 775 tarihinde Bizans tahtına çıktı. Yeni imparatorun annesi Hazar hakanının kızı Çiçek (İrene) olduğu için

²³ John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, (Çev: Ali Özdamar), İstanbul, 2006, 102-103; Nikephoros, *a. g. e.*, 220-221; Theophanes, *a. g. e.*, 121.

²⁴ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003, 151; Fabrizio, Mastromartino, "Roma-Barbar Krallıkları", *Ortaçağ Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Ed. Umberto Eco, İstanbul, 2015, 122; Nikephoros, *a. g. e.*, 218; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 161-162.

“Hazar Leo (Leon Khazaros)” olarak da isimlendirilir²⁵. IV. Leon Khazaros dönemi, V. Konstantinos ve İrene (780-802) dönemi arasında tasvir kırıncı hareketin gerilediği ve tasvirlerle ibadetin (ikonolatr) yeniden canlandırıldığı geçiş dönemidir. IV. Leon saltanatı, geçmişte uygulanan tasvir kırıncı yöntemlerin etkisinin azaldığı dönemdi. Çünkü V. Konstantinos zamanında tasvir kırıncı ya da put kırıncılık olarak adlandırığımız uygulamalar daha şiddetliydi. IV. Leon, hükümdarlığı boyunca, büyük ölçüde eşi İrene'nin etkisinde kaldı ve 8 Eylül 780 tarihinde aniden öldü. Yerine tek çocuğu VI. Konstantinos geçti. IV. Leon'un ölümüyle tasvirlerle mücadelenin ilk safhası da sona erdi²⁶.

VI. Konstantinos'un küçük yaşta olmasından dolayı annesi İrene ona vekillik yaptı ve Bizans'ı on bir yıl fiilen yönetti²⁷. İmparatoriçe İrene, 750-775 yılları arasında Grek yarımadasında yaşamış Atina kökenli bir kadın olup Bizans'ta, İzoryalı ya da İzavriyalı bir hanedandan olan IV. Leon'un eşidir. Ailesi, Atina'da itibarlı bir yere sahip olmasına rağmen imparatorluğun başkentine uzanacak kadar güçlü değildi. Belki de V. Konstantinos'un bu aileden birini seçmesi bilinçli bir politikaydı ve yönetime tesiri olmayacak bir aileden kız alması daha mantıklı idi. İrene, Kasım 769'da donanma eşliğinde Konstantinapolis'e getirildi ve IV. Leon ile nişanlandı. 14 Ocak 771 tarihinde bir oğlu olan İrene, oğluna dedesi Konstantinos (VI. Konstantinos)'un ismini verdi²⁸.

İmparatoriçe İrene'nin Bizans tahtında söz sahibi olduğu sırada IV. Leon'un kardeşi Nikephoros lehinde imparatorluk içinde ayaklanma çıktı. Bu ayaklanmanın amacı bir suikast ile imparatoriçe ve oğlunu tahttan indirerek yerine Nikephoros'u geçirmektir. Tasvir karşıtları ile yüksek mertebedeki devlet memurlarının katıldığı bu isyan, imparatoriçe tarafından bastırıldı. Ayrıca İrene, IV. Leon'un kardeşlerini suikasta giriştikleri gerekçesiyle suçlayarak onları rahip olmaya zorladı. İmparatoriçe, tasvir karşıtı olan yüksek komuta heyetini, hâkimleri, kilise teşkilâtını ve idareyi or-

²⁵ Hakkı Dursun Yıldız, “Bizans Tarihi”, *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, III, 2000, 501; Sevcan Yıldız, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Ankara, 2009, 8; Ahmet Meral, *Kısa Dünya Tarihi*, I, İstanbul, 2010, 112; Hasan Bahar, *Roma ve Bizans tarihi*, Konya, 2011, 140-141; Warren Treadgold, “Byzantine Bride-Shows and The Restoration of Icons”, *A Journal of Orthodox Faith and Culture*, VIII(4), 38; Bailly, *a. g. e.*, 168; Kaya, *a. g. e.*, 540-541.

²⁶ Paul A. Hollingsworth, “Leo IV The Khazar”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1209; Bailly, *a. g. e.*, 169-170; Avcı, *a. g. e.*, 157; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 163-164.

²⁷ Cyril Mango, “Irene”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1008; Vasiliev, *a. g. e.*, 330; Norwich, *a. g. e.*, I, 298; Kaya, *a. g. e.*, 541.

²⁸ James Anthony Arvites, *İrene: Woman Eperor of Konstantinople, Her Life And Times*, London, 1979, 2; Nikephoros, *a. g. e.*, 225; Bailly, *a. g. e.*, 173-174.

tadan kaldırmaya çalıştı. Bunların yerine de kendi akrabalarını ve kendine bağlı hadımları devlet kadrolarına yerleştirdi²⁹.

Abbasî Halifesi Mehdi'nin (775-785) oğlu Harun er-Reşid (786-809) komutasındaki ordu 781-782 yıllarında Anadolu'nun içlerine kadar ilerledi. Müslümanlar, Bizans ile Thrakesion (İç ve Kıyı Ege bölümü) Theması'nda meydana gelen savaşı kazandılar. Abbasî ordusu İç Anadolu'ya kadar ilerleyip bazı kaleleri fethetti ve deniz yoluyla Khalkedon (Kadıköy) ve Chrysopolis (Üsküdar)'e kadar ulaştı. Abbasîlerin bu ilerleyişi neticesinde İmparatoriçe sulh yapmak mecburiyetinde kaldı. İmparator VI. Konstantinos'un nâibi olan annesi İrene (Atsa³⁰), senevî iki taksit olmak üzere 70.000-90.000 dinar cizye vergisine bağlandı³¹. Yapılan antlaşmadan sonra Müslümanlar Nakolei (Eskişehir-Seyitgazi) Kalesi'ni bırakıp geri çekildiler³².

İrene, 782 yılında Slavlara karşı Yunanistan'da bazı başarılar elde etti. Bu başarıların elde edilmesinde özellikle hadımı Staurakios önemli katkılar sağladı. Ancak böyle küçük çaptaki başarılar imparatorluğa pek bir katkı sağlayamadı³³.

İrene dönemi boyunca Bizans imparatorluğu içinde sorun teşkil eden konulardan bir tanesi de üzerinde durmaya çalışacağımız tasvir kırıkcılık hareketidir. IV. Leon'dan sonra devlete hâkim olan Atina kökenli İrene, bizatihi tasvirlerle ibadet taraftarı bir Hıristiyan idi³⁴.

Yaşanan süreçte İmparatoriçe, devlet mekanizmasını ele geçirdi ve bu neticeden sonra tasvirlerle ibadetin de yolu açıldı. İrene, VI. Konstantinos'un vekili olarak Ortodokslara, tasvirlerle ibadeti geri getirmeyi kendi ihtirasları için daha faydalı buldu³⁵. Ancak bu politikaya dönüş, ani bir şekilde olmayıp aşama aşama gerçekleştirildi. Nitekim tasvir kırıkcılık politikası yarım yüzyıl devlet içinde etkin olmuştu ve bu politikayı bir anda söküp atmamak kolay olmayacaktı. Özellikle kilise bireyleri, devlet

²⁹ Norwich, *a. g. e.*, I, 298; Eco, *a. g. e.*, 179; Yıldız, *a. g. e.*, III, 502.

³⁰ İrene'nin ismi, İbnü'l Esîr'de "Atsa" olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l Esîr, *İslâm Tarihi (EL-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi)*, VI, (Çev: M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1985, 64.

³¹ Philip K. Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, I, (Çev: Salih Tuğ), İstanbul, 1989, 461; Taberî, *Tarih-i Taberî*, IV, (Çev: Faruk Gürünca), İstanbul, 2007, 460; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, IV, İstanbul, 2011, 118-119; İbnü'l Esîr, *a. g. e.*, VI, 64; Tehophanes, *a. g. e.*, 141-142; Yıldız, *a. g. e.*, III, 502; Vasiliev, *a. g. e.*, 303; Avcı, *a. g. e.*, 92; Bahar, *a. g. e.*, 143.

³² Theophanes, *a. g. e.*, 141-142.

³³ Theophanes, *a. g. e.*, 142; Cameron, *a. g. e.*, 35.

³⁴ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, (Çev: Fethi Aytuna), İstanbul, 2016, 154; Vasiliev, *a. g. e.*, 330; Bailly, *a. g. e.*, 172.

³⁵ Diehl, *a. g. e.*, 68; Bailly, *a. g. e.*, 172.

bürokrasisinde yer alan önemli memurlar ve orduda bulunan askerlerin büyük bir bölümü tasvir kırıncı hareketin yanında yer almışlardı³⁶.

İrene, IV. Leon döneminde Konstantinopolis patriği olan Pavlos'un, 784 yılı sonlarında istifa etmesini sağladı ve yeni patriğin seçimi için girişimlerde bulundu. Yine 25 Aralık 784 tarihinde Magnaura sarayında bir toplantı gerçekleştirerek kendisine yakın olan sekreteri Tarasios'un, patrikliği kazanmasını sağladı. İrene'nin, devlet mekanizmasını ele geçirme konusunda elde ettiği başarılar neticesinde tasvirler konusunda da adımlar atacağı aşikârdı. Tasvirlere ibadetin yolu, yeniden açılması için hazırlıklar yapıldı. Yapılan değişiklikten memnun olan Roma, İrene idaresinde yapılacak konsile temsilciler gönderdi. Ardından Roma ve doğu patrikleri arasında birtakım görüşmeler başladı³⁷.

Konsil, 31 Temmuz 786 tarihinde Konstantinopolis'in Havariyûn Kilisesi'nde toplandı. Ancak bu toplantı devletin askerî kanadında yer alan muhafızlar tarafından dağıtıldı. Askerlerin toplantıyı basıp dağıtması tasvir kırıncı taraftarların halen devlet içinde önemli bir yönetsel ve kararsal tesire sahip olduğunu gösteren bir vakadır. Ancak bu isyan amacına ulaşamayıp bir toplantıya son verme girişimi olmaktan öteye gidemedi³⁸.

Başarısızlıkla sonuçlanan isyan girişimi neticesinde İrene, bir kez daha konsil toplamaya karar verdi. Bu sırada Trakya'dan tasvir yanlısı birlikleri Konstantinopolis'e getirtti ve burayı onlara bıraktı. İmparatoriçe, başkentte bulunan tasvir karşıtlarını da Anadolu'ya akınlarda bulunan Müslümanlara karşı savaşmaya gönderdi. İrene bu sefer toplanacak konsilin (yedinci ekümenik) yerini Bitinya'daki³⁹ Nikaia (İznik) şehri olarak belirledi ve İznik Ruhani Meclisi 787 yılında toplandı⁴⁰.

Patrik Tarasios'un başkanlığında 23 Eylül-13 Ekim tarihleri arasında İznik'te yedi toplantı yapıldı. Bu toplantıda tasvirlere inanma ve ibadet etme lehine Kutsal

³⁶ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 165.

³⁷ Bailly, *a. g. e.*, 177; Yıldız, *a. g. e.*, III, 502.

³⁸ Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, (Çev: Mehmet Aydın), Ankara, 1990, 25; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 165; Diehl, *a. g. e.*, 68; Norwich, *a. g. e.*, I, 299.

³⁹ Anadolu'nun kuzeybatı yanında, yaklaşık olarak bugünkü Bursa, Bilecik, Bolu, Sakarya, Kocaeli illerinin, İstanbul ilinin Anadolu'daki parçasını, Zonguldak ilinin batı yarımını kapsayan bölgenin adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 167.

⁴⁰ Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2008, 129; Lemerle, *a. g. e.*, 81; Dvornik, *a. g. e.*, 25; Vasiliev, *a. g. e.*, 331; Cheynet, *a. g. e.*, 62; Diehl, *a. g. e.*, 68; Bailly, *a. g. e.*, 178; Avcı, *a. g. e.*, 152; Meral, *a. g. e.*, 112; Şenel, *a. g. e.*, 761.

Kitap'tan ve bazı *patristik*⁴¹ eserlerden kanıtlar gösterildi. Bu konsilde tasvir karşıtlığının sapkınlık olarak değerlendirilmesi yönünde karar alındı ve tasvirlerle ibadet uygulamaya konuldu. Alınan kararlar 23 Ekim tarihinde Konstantinopolis'teki Magnaura Sarayı'nda İmparatoriçe, oğlu VI. Konstantinos ve Tarasios tarafından onaylandı⁴². Yedinci İznik konsilinde alınan kararlar doğrultusunda tasvirlerle ibadetin yolu net bir şekilde açıldı. Ancak tasvir karşıtları tamamen bertaraf edilemedi. Bu durum, ileriki süreçte devlet içinde sorun ve çekişmelerin meydana gelmesine sebep oldu⁴³.

Bizans'ın Bulgarlara ve Abbasîlere karşı kaybettiği mücadeleler batıdaki imajının sarsılmasına yol açmıştı. Bu imajının kaybetmesindeki en büyük faktör Langobardlar ile yapılan mücadelelerden bir netice elde edilememesindendi. Çünkü Langobardlar, Roma üzerinde, özellikle papalık üzerinde mühim bir baskı unsuruydu. Bizans'ın doğudaki başarısızlıklarının yanında Batı'da Frank Devleti'nin başında Karolenj Hanedanı (751-911)'ndan dönemin güçlü hükümdarı Charlemagne (Büyük Karl/Şarlman/Charles Magnus) vardı. Dönemi boyunca önemli başarılar elde eden Charlemagne, 788'de Bavyera'yı ilhak etmenin yanında putperest Saksonları devlete kattı ve onları Hıristiyanlaştırdı. Bununla yetinmeyen Charlemagne, Asya bozkırlarından gelmiş olan Avarlar karşısında zafer kazanarak Hıristiyanlığı Macaristan'a yaydı ve Langobardları da itaati altına aldı⁴⁴.

Charlemagne'nin elde ettiği bu başarılar Frank Devleti'ni, Hıristiyan dünyasının en kudretli gücü haline getirdi. Özellikle Charlemagne'nin Langobardları yenmesi Bizans'ın uzun süredir başaramadığı bir neticedi. Böyle bir neticeden sonra Bizans, nüfuzunu ve itibarını kaybettiği için Roma kilisesi, Franklar ile yakınlaştı⁴⁵.

IV. Leon'un ölümü üzerine yerine oğlu VI. Konstantinos geçmişti. Konstantinos henüz küçük yaşta olduğu için vekâleten devleti IV. Leon'un eşi İrene yönetti.

⁴¹ İkinci ve sekizinci yüzyıllar arasındaki Hıristiyan felsefesidir. Hıristiyanlığı putperestliğe karşı korumuş ve bu yönde eserler verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, İstanbul, 2001, 32-33; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 2017, 126.

⁴² Paul A. Hollingsworth, "Iconoclasm", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 976; Norwich, *a. g. e.*, I, 301; Avcı, *a. g. e.*, 159.

⁴³ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 166.

⁴⁴ Jacques Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi*, I, (Çev: Beslan Cankat, Refik Özbek, Nihal Önel), İstanbul, 1970, 276; Mehmet Yılmaz, *Avrupa Tarihi*, Konya, 2004, 46; İzzet Çıvgın, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Ankara, 2008, 152; Jacques Le Goff, *Ortaçağ*, (Çev: Hanife Güven-Uğur Güven), Ankara, 2015, 53; Berl, *a. g. e.*, 67-68; Bahar, *a. g. e.*, 143; Yıldız, *a. g. e.*, III, 503.

⁴⁵ Muammer Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul, 2009, 53; Pirenne, *Hazreti Muhammed*, 303; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 170; Bahar, *a. g. e.*, 143.

Fakat VI. Konstantinos devlet mekanizmasını yönetebilecek yaşa gelmesine rağmen annesi İrene, iktidara olan hâkimiyetini bırakma niyetinde değildi⁴⁶.

İrene, devleti yönetecek yaşa gelen oğlu VI. Konstantinos'un, kendine tabi olmasını istedi ve oğlunun bu konuda kendisine yemin etmesini talep etti. Bizans'ın Avrupa (Sirmium, Paristrion) themaları birlikleri İrene'nin yemin talebine olumlu karşılık verdi. Ancak Armeniakon teması birlikleri bu duruma karşı çıktı. İrene'yi tehlike olarak gören Anadolu themaları, imparatoriçenin talebini reddetmelerinin yanında VI. Konstantinos'u imparator ilan ettiler ve İrene'nin naibelik statüsü de sona erdi (Ekim 790)⁴⁷.

İrene, oğlu ile olan mücadeleyi kaybetmenin yanında imparatorluk sarayını da terk etmek zorunda kaldı. Ancak imparatoriçenin destekçileri, imparatoriçenin geri gelmesi konusunda oğlu Konstantinos'tan izin çıkması için büyük çaba sarf ettiler. Bu çabalar sonucunda imparator destekçilerin isteğini kabul etti. İstediklerini elde eden İrene, taraftarları sayesinde, Ocak 792 tarihinde Konstantinopolis'e geri döndü. İrene'nin geri dönüşü İmparator taraftarlarını hayal kırıklığına uğrattı. Bu dönemde Bizans ve Bulgarlar arasında da sorunlar baş gösterdi. Ancak İrene naipliğindeki imparator VI. Konstantinos, Bulgarlara karşı bir varlık gösteremedi. Özellikle 792 yılında Bizans sınırındaki Markellai yakınında Bulgarlarla girişilen mücadelede imparator kaçtı. Aynı zamanda Bizans'ın üst düzey yöneticilerinin de esir düşmesi neticesinde Bizans, Bulgarlara haraç vermeyi kabul etti. Bu sebeple imparatora karşı bir muhalefet gelişti⁴⁸.

VI. Konstantinos'a karşı gelişen muhalefet, V. Konstantinos'un henüz hayatta olan oğullarından en yaşlısı Nikephoros lehine bir harekete dönüştü. Fakat VI. Konstantinos, Nikephoros lehine ortaya çıkan bu harekete son vermek için onun gözlerini oydu. Daha sonra İmparator, kendisine yönelik tüm hareketlere tedbiren amcası Nikephoros'un dört kardeşinin dillerini de koparttı. Yine İmparator bununla kalmayıp kendisine destek veren ve İrene lehine faaliyetler yürüten Armeniakon teması strategosu Alesios'un da gözlerini oydu. VI. Konstantinos'un bu zalimane uygulamaları neticesinde Armeniakon bölgesinde, imparatorluğu sarsacak bir isyan çıktı

⁴⁶ Lemerle, *a. g. e.*, 81.

⁴⁷ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 167; Bailly, *a. g. e.*, I, 179; Yıldız, *a. g. e.*, III, 503.

⁴⁸ Mango, "Irene", 1009; Vasiliev, *a. g. e.*, 304; Theophanes, *a. g. e.*, 153-154; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 169; Bailly, *a. g. e.*, 179-180; Norwich, *a. g. e.*, I, 302.

ve bu isyan kanlı bir şekilde bastırıldı (793). VI. Konstantinos lehine olan thema yönetimi onun aleyhine döndü. İmparatorun annesi, oğlunun düştüğü bu zayıf durumdan yararlanmak istedi ve vakit kaybetmeden hilelere başvurma yoluna gitti⁴⁹.

İmparator, 788 yılında annesinin isteği ile evlenmek zorunda kaldığı eşi Paphlagonalı Marici (Maria)'dan boşandı ve 795 yılında Konstantinopolis dışında yer alan Aziz Mamas Sarayı'nda bulunan Theodote ile evlendi. Bu evlilik, bizatihi annesi İrene'nin istekleri doğrultusunda gizli bir şekilde gerçekleşti. Fakat İrene kiliseye aykırı olan bu durumu açığa vurmaktan çekinmedi. Nitekim oğluna karşı hazırladığı bu komplo ile tek başına imparatorluğa geçmek istiyordu. Kilise kurallarına aykırı olan VI. Konstantinos'un evlenme hadisesi Ortodoks çevrelerini son derece rahatsız etti⁵⁰.

VI. Konstantinos, düşüncesizce davranmasının yanında baskıcı yönetimi de eklenince Ortodoks parti ve tasvir kırıncı kesimlerin de desteğini kaybetti. İtibarı zedelenen ve zayıf duruma düşen imparatorun devlet yönetiminden bertaraf edilmesi an meselesiydi. Annesi İrene için bir fırsat doğdu ve oğluna yönelik bir komplo hazırladı. Konstantinos, 797 yılında Müslümanlara karşı yaptığı bir seferden Konstantinopolis'e dönerken annesi tarafından gönderilen bir grup tarafından yakalanmak istendi. VI. Konstantinos, bu grubun elinden kurtulmayı başarıp Anadolu'ya kaçtı. Ancak takipçileri onu buldu ve zincire vurarak Konstantinopolis'e getirip annesine teslim ettiler. Bizans'a tek başına hâkim olmak isteyen İrene, oğlunu yirmi yedi yıl önce doğurduğu odada gözlerine mil çektirdi⁵¹.

İrene, oğlunu bertaraf ederek yıllardır istediği amacına ulaşmış olup imparatorluğun yönetiminde tek söz sahibi oldu. Artık İrene, Bizans tarihinde nâibe olarak değil de direkt imparator unvanına sahip olan bir başka deyişle yönetimde fiilî ve resmî olarak bulunan ilk ve tek kadın oldu. Ancak Roma devlet yönetimi geleneğine göre bir kadın, imparatorluğu tek başına ele alıp yönetemezdi. Roma'nın engel teşkil eden bu geleneğine rağmen İrene devlet yönetimini ele aldı ve hazırlanan kanunnamelerde kendisini imparatoriçe olarak değil de imparator (basileos) olarak kaydetti⁵².

⁴⁹ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 167; Norwich, *a. g. e.*, I, 302.

⁵⁰ Theophanes, *a. g. e.*, 152-153; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 167-168; Norwich, *a. g. e.*, I, 303.

⁵¹ Tark Dursun Kakinç, *Türklerin ve Türkiye'nin Tarihi*, I, Ankara, 1993, 298; Moss, *a. g. e.*, 223; Vasiliev, *a. g. e.*, 298; Eco, *a. g. e.*, 179; Lemerle, *a. g. e.*, 81-82; Bailly, *a. g. e.*, I, 181; Berl, *a. g. e.*, 56; Bahar, *a. g. e.*, 142.

⁵² Bailly, *a. g. e.*, 181; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 168; Diehl, *a. g. e.*, 68; Norwich, *a. g. e.*, I, 304.

VI. Konstantinos döneminde yaşanan sorunlar İrene döneminde de artarak devam etti. İmparatoriçenin saraydaki müşavirleri olan hadım Stavrakios ve Aetios birbirleriyle çekişme içindeydi. Bu durum saray içerisinde entrikaya zemin hazırlamanın yanında Bizans ahalisinin İrene'ye olan güveninin süreç içerisinde azalmasına neden oldu. İmparatoriçe ülkedeki bu olumsuz atmosferi ortadan kaldırmak amacıyla devletin ekonomik durumunu ve mevcut bütçeyi göz ardı ederek önemli ölçüde vergi affını yürürlüğe koydu. Ayrıca Bizans devleti açısından önemli iktisadî kaynağa sahip olan Konstantinopolis, Abydos ve Hieros limanlarındaki tacirlere imtiyazlar tanıyarak ithalat ve ihracat gelirlerini de önemli oranda düşürdü. Ancak, devlet gelirlerinde önemli bir paya sahip olan vergilerin düşürülmesi ve alınmaması özellikle iktisadî alanda ciddi problemlerin yaşanmasına sebep oldu⁵³.

Bizans, son yirmi yılda iç siyasette gelişen başarısız politikası ve zayıflayan ekonominin yanında, dış siyasette de oldukça zayıf konuma geldi. Bunun sebebi ise Müslüman akınlarının Abbasîler öncülüğünde Anadolu topraklarında yaygınlaşmasının yanında, Bulgarlar, Langobardlar ve Slavlar ile yapılan savaşlardır. Savaşlarda alınan mağlubiyetler VI. Konstantinos'un da tahttan azledilmesinde önemli bir etkiye sahipti⁵⁴.

Hârûn er-Reşîd zamanında 790 yılında Mısır'dan Kıbrıs'a hareket eden İslâm donanması Antalya açıklarında Bizans donanmasını mağlup etmişti. Bağdat Halifeliği, Bizans'ın doğusunda Orta Anadolu'da bulunan Safsaf Kalesi'ne⁵⁵ 797'de başarılı bir taarruz gerçekleştirerek burayı zapt etti. Abbâsîlerin ordu komutanı Abdülmelik b. Salih, Amorion'a kadar ilerledi ve Matmura (Niğde ile Aksaray arasındaki Melen-diz dağlık bölgesi)'yü fethetti. İslâm akınları karşısında varlık gösteremeyen İmparatoriçe İrene, 798'de bir kez daha barış imzalamak zorunda kaldı ve Bizans Abbasîler'e vergi vermeye mecbur kaldı⁵⁶.

Bizans, İslâm dünyası ile girişilen mücadelelerde zayıf düştü. Bizans'ın, bir yandan İslâm dünyasına karşı zor duruma düşmesi bir yandan da Roma ile olan ilişkilerinde bir ilerleme kaydedememesi bazı sonuçlar meydana getirdi. Bu sonuçlardan

⁵³ Theophanes, *a. g. e.*, 157; Norwich, *a. g. e.*, I, 304; Bahar, *a. g. e.*, 142; Yıldız, *a. g. e.*, III, 503.

⁵⁴ Diehl, *a. g. e.*, 68-69.

⁵⁵ Aksaray civarında bulunan, Arap kaynaklarında Safsaf olarak geçen ve diğer ismi Sideropolis olan Hellen kentidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 725.

⁵⁶ İbnü'l Esîr, *a. g. e.*, VI, 145; Theophanes, *a. g. e.*, 153; Diehl, *a. g. e.*, 69; Apak, *a. g. e.*, 154; Yıldız, *a. g. e.*, III, 140.

en önemlisi Abbasî halifesi Hârûn er-Reşîd ve Frankların kralı Charlemagne (772-814)'nın Bizans'a karşı işbirliğine yönelmesiydi. Bu bağlamda her iki tarafın dış siyasette daha güçlü ve etkin bir konuma gelmek amacıyla karşı tarafın rakipleriyle işbirliği ve dostluk kurma siyasetine başvurduğu görülmektedir. Hârûn er-Reşîd Bizans'ın rakibi ve dönemin güçlü imparatorlarından Charlamagne ile dostluk kurarken Bizans yöneticileri de Abbasîlerin hasmı durumundaki Endülüs Emevîleri ile ittifak içindeydiler⁵⁷.

İznik'te yapılan ekümenik konsilde Konstantinopolis ile Roma arasında kilise barışının tesis edilmiş olması Bizans'ın da tasvirlere ibadet taraftarı olması bu olumsuz duruma çözüm getiremedi. Çünkü Doğu ve Batı Hıristiyan dünyası birçok konuda ayrılık gösteriyordu. Bunlardan biri ibadet dilinin farklı olmasıdır ki Bizans'ta bu konuda Latince yerine Grekçe ön plandaydı. Bunun yanında çeşitli teolojik ayrılıklara ek olarak Roma piskoposunu reddetmekle kalmayıp hem Latin Hıristiyan dünyasına hem de Bizans'a hükmettiği iddiasında bulunuyordu⁵⁸.

İznik konsili, her ne kadar tasvirler konusunda Roma ve Bizans yönetimi arasında görüş birliği olduğunu gösterse de iki taraf için kısa süreli bir yakınlaşmadan öteye gidemedi ve bu konsil gerçekte iki tarafı bir araya getiremedi. Roma burada özellikle bir beklenti içerisindeydi ki bu isteği gerçekleşmedi. Çünkü Roma'nın asıl isteği eski otoritesini tekrar inşa etmektir. Papa özellikle V. Konstantinos dönemlerinde alınan tasvir kırıncı kararların tamamının reddedilmesini istiyordu. Bunun yanında Roma kilisesi Güney İtalya'da ve İlyricum (Illyria)'da elinden alınmış, kilise hukukunun iadesini istiyordu. Konstantinopolis ise bu istekleri tamamen reddediyordu. İrene, İznik konsilinde bu konuların bahsedilmesine dahi olanak tanımadı. Papa I. Hadrianus (Adrianus, 772-795), Bizans hükümdarlarına gönderdiği elçiler aracılığıyla bu konuya ilgi duyulmasını istedi. Ancak konsilde ilgili olan bu kısımların Grekçe tercümesine değinilmeyip atlandı. Aynı şekilde papalık, Tarasios'un kilise kanunlarına uymayan bir şekilde patrikliğe seçilmesini protesto etti. Bunun yanında "Ekümenik Patrik" unvanını kabul etmemesi hakkındaki kısımlar da atlandı. Papalığın gönderdiği yazıda vurguladığı bir başka durum da Roma'nın diğer piskoposlara üs-

⁵⁷ İsmail Hikmet Ertaylan, *Fâtih ve Fütûhâtı*, I, İstanbul, 1953, 16; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasîler", *DİA*, I, Ankara, 1988, 37; Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, (Çev: Şadan Karadeniz), İstanbul, 2016, 78; Hitti, *a. g. e.*, 458-459; Avcı, *a. g. e.*, 93.

⁵⁸ Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev: Timuçin Binder), İstanbul, 2008, 30.

tünlüğüne de değinilmesini istedi. Ancak bu istek de İstanbul tarafından kabul edilmedi. Tasvirler, papalık ve Bizans yönetimi arasında bir denge unsuru idi. Ancak Roma'nın istekleri ve Bizans yönetiminin bu isteklere onay vermemesi, bu dengenin sağlanmasına ve karşılıklı ilişkilerin ilerlemesine engel oldu⁵⁹.

Yaşanan hadiseleri göz önünde bulundurduğumuzda Bizans devleti, batı dünyasında bertaraf edilmekle birlikte, Roma kilisesi de doğuda bertaraf edildi. Roma, İstanbul kilisesi ile beraber olmanın artık kendisine herhangi bir çıkar sağlamayacağını farkındaydı. Netice itibariyle menfaatini düşünen Roma, kendileri üzerinde büyük baskı oluşturan Langobardları mağlup eden Franklar ile işbirliği yapmayı kendileri için daha önemli gördü. Bu konuda Roma için manevi otoritesini kabul edecek bir imparator olması daha mantıklıydı⁶⁰.

Frankların hükümdarı Charlemagne, *Libri Carolini* (Caroline Kitapları)'de⁶¹ Bizans'a karşı bir çözüm üretmek için tartışma ortamı oluşturdu. Hazırladığı 85 adet eleştiri maddesini elçi aracılığıyla papaya iletip oradaki kilise kurulu başkanına arz edilmesini sağladı⁶². Charlemagne, gerek V. Konstantinus'un Synod'unda alınan tasvir karşıtı kararlarını gerekse VI. Konstantinos'un ve İrene'nin oluşturduğu tasvir yanlısı kararlarını tamamen reddetti⁶³. Charlemagne'nin bu tutumundan anlaşılıyor ki amacı, dinsel üstünlük kurmaktan ziyade siyaseten Bizans üzerinde üstünlük kurarak batı siyasetinde onu saf dışı bırakmaktı.

Charlemagne'nin düşüncesi İznik konsilinde alınan kararlara uymamakta olup, ne tasvirlerin ortadan kaldırılmasını ne de tasvirlerle ibadetin konu olmasını istemekteydi. Ancak papalık da tasvir yanlısı olduğunu ve ikonoklazmaya karşı geldiğini açık bir şekilde belirtiyordu. Papa I. Hadrianus, Charlemagne'a yaptığı tüm uyarılara rağmen, Charlemagne, görüşlerinde ısrar ederek papalığa bu konuda boyun eğdirdi. Charlemagne 794'te Frankfurt Synod'unda toplanmış olan Garp dünyasının psikoposları, İznik Konsili'nin aldığı kararların bir kısmını feshederek, tasvir ve resimlere tapanların felsefe ve akidelerini lanetlediler. Ayrıca burada Hıristiyan inancı-

⁵⁹ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 170.

⁶⁰ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 171; Goff, *Ortaçağ*, 54.

⁶¹ "Şarlman'ın Kitapları" adıyla da bilinen dört ciltlik bu çalışma 790 yılı başlarında Şarlman'ın İznik konsilini (787) ve özellikle de bu konsilin kutsal resimlere tapınmayı yasaklayan 754 yılı kararlarının yürürlükten kaldırılması yönündeki maddesini lanetlemek amacıyla hazırlanmıştır. Özlem Genç, *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2012, 9.

⁶² Pirenne, *a. g. e.*, 303; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 171.

⁶³ Paul A. Hollingsworth, "Charlemagne", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 413; Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, 30.

nın dili de değiştirildi. Bu durum karşısında Doğu kiliseleri, alınan tek taraflı kararlara büyük tepki gösterdiler. Neticede Doğu ve Batı Hıristiyan dünyasında iki kilise yönetiminin ortaya çıkmasını hızlandırdı⁶⁴.

Doğu ve Batı Hıristiyan dünyasında ilişkilerin zayıf konuma düşmesi itibariyle politik alanda yeni gelişmeler meydana geldi. Roma, kendisine şartsız bir şekilde tabi olacak güç unsuru olarak Frank imparatoru Charlemagne'a yöneldi. Papa III. Leo, Roma'nın 8. yüzyıl boyunca süregelen politikasını iyi benimsedi ve bu politikayı sürdürdü. Papalık bu politikayı sürdürürken keskin kararlar da aldı. Bu bağlamda III. Leo 25 Aralık 800 tarihinde Roma'da Aziz Petrus Kilisesi'nde Charlemagne'ın başına imparatorluk tacını giydirip onu tüm Romalıların imparatoru olarak takdis etti. Tören Bizans usullerine göre yani *acclamatio* (halk onayı) ile yapıldı. Papa, tacı Charlemagne'nın başına koyduktan sonra, imparator, Papanın önünde saygıyla eğildi⁶⁵. Frank kralının imparator ilan edilmesi Bizans'ın, Roma'nın tek varisi olma iddiasına karşı bir meydan okumaydı. Roma'daki bu tören İstanbul'da imparatorluk unvanını elinde bulunduran İrene'ye karşı gösterilen tepkiydi⁶⁶. Papalığın tacı Charlemagne'a giydirmesinin önemli amaçlarından bir tanesi Frank ve Bizans ilişkilerini bozmaktı. Özellikle Bizans'ı İtalya ve Kuzey Afrika'daki hâkimiyeti yönetim haklarından vazgeçirmek temel gayelerinden bir tanesiydi⁶⁷.

Charlemagne'ın imparatorluğunun kuruluşu, dönemin siyaset dünyası için çok sonraları vuku bulan din dünyası içindeki kilise ayrılığı kadar, her şeyi baştanbaşta değiştiren bir önem taşıyordu. Özellikle Ortaçağ Hıristiyan dünyası için nasıl tek Hıristiyan kilisesi mevcut olabilirse, sadece bir imparatorluğun var olabileceği de önemli bir sav idi. Charlemagne'ın imparator olarak taçlandırılması bütün düşünceleri altüst etti ve Bizans menfaatlerine önemli ölçüde darbe vurdu. Çünkü o zamana kadar hiç tartışmasız yegâne imparatorluk olan Bizans, eski Roma İmparatorlu-

⁶⁴ Treadgold, *a. g. e.*, 44; Davies, *a. g. e.*, 333; Pirenne, *a. g. e.*, 303; Roberts, *a. g. e.*, 155.

⁶⁵ H. F. Helmolt, *The World's History*, London, 1907, 73; Mehmet Aydın-Ahmet Hikmet Eroğlu, "Papalık", *DİA*, XXXIV, İstanbul, 1997, 161; William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev: Alâeddin Şenel), Ankara, 2001, 362-363; Colin Mcevedy, *Ortaçağ Tarih Atlası*, (Çev: Ayşen Anadol), İstanbul, 2004, 42; Davies, *a. g. e.*, 328; Lemerle, *a. g. e.*, 90; Goff, *Ortaçağ*, 54; Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, 38; Norwich, *a. g. e.*, I, 305; Pirenne, *a. g. e.*, 305; Berl, *a. g. e.*, 68; Çıvgın, *Ortaçağ*, 153; Yıldız, *a. g. e.*, III, 503; Gül, *a. g. e.*, 53; Bahar, *a. g. e.*, 143.

⁶⁶ Nigel Cliff, *Son Haçlılar*, (Çev: Deniz Güzelgülen), İstanbul, 2013, 19; Theophanes, *a. g. e.*, 157; Strong, *a. g. e.*, 101; Eco, *a. g. e.*, 175; Roberts, *a. g. e.*, 156; Yılmaz, *a. g. e.*, 46.

⁶⁷ Berl, *a. g. e.*, 68-69; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 172.

ğu'nun mirasçısıydı. İmparatorluk hakları bağlamında kendini Roma'nın varisi olarak gören Bizans, Charlemagne'in imparator ilan edilmesini sadece bir zorbalık olarak nitelendirebilirdi⁶⁸.

Roma, aynı şekilde tek bir imparatorluk fikrinden hareket ediyordu ve maksadı Bizans'ın yanında ikinci bir imparatorluk kurmak değildi. Roma kendi kurduğu imparatorluğu eski Bizans imparatorluğunun yerine koymak istedi. Ayrıca Roma, Bizans'ın meşru hükümdarı VI. Konstantinos'un azlinden sonra imparatorluk tahtını boş kalmış sayıyordu. Bütün Hıristiyan topluluğunu kavrayan ve tek bir imparatorluk halinde zirvelenen bir devletler hiyerarşisi gerek Roma gerekse Bizans için düşünülebilecek yegâne dünya nizamı idi. Gerçekte 800 yılından itibaren doğuda Bizans, batıda Franklar olmak üzere iki imparatorluk ortaya çıktı. Hıristiyan dünyası dil, kültür, siyaset ve din açısından iki parçaya bölündü⁶⁹.

Petrus kilisesindeki taç töreni, Karolenj hükümdarı Charlemagne'dan ziyade papanın fikriydi. Çünkü Papa Leon'un bu doğrultuda üç hedefi bulunmaktaydı. Papa Leon, Romalı düşmanlarına karşı, yetkilerinin gerek fiilen gerekse hukuken tartışmasız bir şekilde bir otorite yani bir imparator tarafından tanınması öncelikli hedefiydi. İkinci önemli amacı ise tüm kiliselere karşı Roma'daki papanın üstünlüğünü kabul ettirmektir. Bir diğer önemli amacı dünyevi bir devletin başkanı olarak tüm krallardan üstün bir kral tarafından tanınmaktı⁷⁰.

Charlemagne, önemli sonuçlar doğuracak olan adımı attığı için, ortaya çıkacak sorunlarla uğraşmak zorunda idi. Bu yönde oluşabilecek sorunları engellemek adına İmparatoriçe İrene ile evlenmeye karar verdi ve elçileri aracılığıyla bu dileğini ona ilettili⁷¹. Çünkü İmparatorluk bir kadının elinde bulunduğu için Konstantinapolis tahtının boş sayılacağı veya Bizans'ın sapkınlığa düşmüş iddialarıyla pek bir şey elde edilemeyeceği açıktı. İrene, hem imparatorluğun düşmüş olduğu durumdan kurtarmak hem de Doğu ve Batı Hıristiyan dünyasını birleştirmek adına Charlemagne ile evlenmeye karar verdi ve bu isteğini elçiler aracılığıyla ona ilettili. Bunu takiben 802 yılında Charlemagne'in ve papanın elçileri İstanbul'a geldiler. Amaçları doğu ve batı

⁶⁸ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 172.

⁶⁹ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 172; Demirkent, "Bizans", 235; Bahar, *a. g. e.*, 143.

⁷⁰ Gül, *a. g. e.*, 53.

⁷¹ Theophanes, *a. g. e.*, 157.

dünyasının tekrar birleşmeleri için İmparatoriçe İrene'ye, Charlemagne ile evlenme teklifini arz etmek idi⁷².

Konstantinopolis'te, Ortodoks kilisesinin papalığa boyun eğeceği endişesiyle gerek yönetimde aktif rol oynayan görevlilerde gerekse toplum içinde bir endişe oluştu. Bu durumu takiben Charlemagne ve papalığın gönderdiği elçilerin İstanbul'a gelmesinden kısa bir süre sonra bir saray ihtilali vuku buldu. 31 Ekim 802'de meydana gelen bu ihtilal ile İrene tahttan indirildi ve mevcut problemlerin çözümü de ertelendi. Bu ihtilal devlet bürokrasisinde yer alan memur ve subaylar tarafından düzenlenmiş idi. Tahttan indirilen İrene yerine *logothetes geniku* (hazine bakanı) olan Nikephoros (802-811) getirildi ve Ayasofya'da patrik tarafından taç giydirilerek imparator ilan edildi⁷³.

İrene, tahttan indirildikten sonra, öncelikle İstanbul'daki Büyükkada'ya, daha sonra da Midilli (Lesbos) adasına sürüldü ve orada 9 Ağustos 803 tarihinde öldü. Daha sonra İrene'nin cenazesi İstanbul'a getirildi. Bizans ahalisi onun cenazesini bir azizin cenazesiymiş gibi karşıladı. Böylelikle Bizans, Papalık ve Charlemagne üçgenindeki imparatorluk sorunları çözülmeden bir dönem kapanmış oldu. İrene'nin devrilmesiyle İstavriya hanedanlığı da tarihe karışmış oldu⁷⁴.

⁷² Theophanes, *a. g. e.*, 157-158; Bailly, *a. g. e.*, I, 182; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 173; Yıldız, *a. g. e.*, III, 503.

⁷³ Theophanes, *a. g. e.*, 158-159; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 173; Vasiliev, *a. g. e.*, 298-299; Kaya, *a. g. e.*, 541; Bahar, *a. g. e.*, 143; Yıldız, *a. g. e.*, III, 504; Üçok, *a. g. e.*, 92.

⁷⁴ Mango, *a. g. e.*, 1008; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 173; Bailly, *a. g. e.*, I, 183; Yıldız, *a. g. e.*, III, 504.

1. AMORİON HANEDANLIĞI VE I. BASİLEİOS'UN TAHTA ÇIKIŞI

1. 1. AMORİON HANEDANLIĞI (802-867)

1. 1. 1. Nikephoros Dönemi (802-811)

Bizans tahtını asker ve bürokrat kesimlerle ele geçiren Nikephoros (802-811), imparatorluğun başına geçmesinin hemen ardından tasvir kırıclık hareketini tekrar başlattı. Arap kökenli bir Hıristiyan olan Nikephoros, İrene döneminde manastırlara verilen muafiyetleri ve imtiyazları kaldırdıktan sonra topraklarına el koyarak ordu komutanlarına verdi⁷⁵.

Nikephoros'un İmparatorluğun başına geçtiği sırada Bizans ekonomik kriz içindeydi. Bunun sebebi ise İrene döneminde uygulanan vergi muafiyetleriydi. Nikephoros, imparatorluğun başına geçtikten sonra Bizans ahalisi için uygulanan vergi indirimini kaldırdı. Ayrıca ithal mallar için uygulanan gümrük vergilerini geri getirdi⁷⁶.

Bizans'ı ekonomik açıdan zor durumda bırakan bir başka unsur ise Abbasîlere ödenen haraç vergisiydi. Nikephoros halifeye gönderdiği mektubuyla iki imparatorluk arasında ciddi bir diplomatik krize neden oldu. İmparator, mektubunda kendisinden önce İrene'nin halifeyi şah makamına kendisini de piyon yerine koyduğunu, dolayısıyla kadın olmasından kaynaklanan sebeplerle imparatorluğu küçük düşürücü anlaşmalara imza attığını belirtti. İmparator Nikephoros, artık haraç ödemeyeceğini belirterek bu sürece kadar ödenen büyük meblağların da iade edilmesini bir mektupla Harun er-Reşîd'e bildirdi. Ancak Abbasî halifeliği bu durumu kabullenmeyerek Bizans'a saldırmaya karar verdi⁷⁷.

İmparatorun gönderdiği bu kışkırtıcı mektubu Halife Harun er-Reşîd okunduğunda o derece sinirlendi ki, kimse etrafında duramaz ve yüzüne bakamaz oldu. Harun bir divit isteyerek Nikephoros (Nikfor)'un gönderdiği mektubun arkasına şöyle yazdı:

⁷⁵ Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 207; John Julius Norwich, *Bizans, Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, II, (Çev: Selen Hırçın Riegel), İstanbul, 2013, 20; Levchenko, *a. g. e.*, 151; Diehl, *a. g. e.*, 68; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 173.

⁷⁶ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 174; Norwich, *a. g. e.*, II, 20.

⁷⁷ Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 208; Avcı, *a. g. e.*, 94; Norwich, *a. g. e.*, II, 20.

“Bismillahirrahmânirrahim. Müslümanların emiri Harun’dan Bizans köpeği Nikephoros’a! Ey kâfir kadının oğlu! Mektubunu okudum. Cevabını duymakla kalmayacak, aynı zamanda göreceksin. Vesselâm!”⁷⁸.

Nikephoros, bir yandan ekonomik sorunları çözmek bir yandan da Abbasîlere karşı izlediği politikada üstün gelmeye çalıştığı sırada imparatorluk içinde isyan baş gösterdi. Ermeni asıllı bir komutan olan Bardanes Turkos⁷⁹ 803 yılında kendini imparator ilan etti. Bu isyan hareketi kısa sürede Bizans ordusu tarafından bastırıldı⁸⁰.

İsyan bastırılmış olsa da Müslümanların Bizans topraklarındaki ilerleyişi devam etti. Halife, Heraklia (Ereğli)’ya kadar geldi ve Nikephoros yıllık vergi karşılığında barış istemek zorunda kaldı. İmparator kış şartlarından istifadeyle bu anlaşmayı bozdu, ancak o sırada Rakka’ya kadar gitmiş olan halifenin beklenmedik şekilde geri dönmesinin ardından yapılan savaşta yenilerek aynı şartlarla barış istedi. Barış anlaşmasının tekrar bozulması üzerine 806 yılında Harun er-Reşid’in yönettiği kalabalık İslâm ordusu Kapadokya içlerine kadar ilerleyerek Herakleia’yı zapt ettikten sonra piskopos şehri olan Tyana (Tuvâne, Niğde)’yı işgal ederek birçok kaleyi ele geçirdi. Zor durumda kalan Nikephoros, halifeye metropolit Petros ile Amastra (Amastris) valisi Gregorios’u elçi olarak göndererek anlaşmaya razı olduğunu bildirdi. Bizans’ın karşılık veremediği Müslüman saldırılarında Abbasîlere kefaret ödedikten sonra Ağustos 806 tarihinde Tyana’yı geri alabildi⁸¹.

Bu dönemde Bizanslılar ve Franklar arasında siyaseten üstün gelme konusunda rekabet mevcuttu. Frankların, Bizans’tan üstünlüklerinin kabul edilmesi yönündeki baskıları sonucunda iki güç arasında deniz savaşı yapıldı. Bu savaşta Bizans tarafında olan Venedik,⁸² sonradan taraf değiştirerek Frankların tarafına geçti⁸³.

⁷⁸ İbnü’l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 167; Avcı, *a. g. e.*, 94.

⁷⁹ Araştırma kaynaklarında Bizans komutanlarından Bardanes’in Türk olabileceği konusunda bilgiler mevcuttur. Bu aynaklarda Bardanes’in Türk olamayacağı, ancak kuzeni Leo’nun Türk olabileceği iddia edilmektedir. Ayrıca Bardanes ve kızlarının Ermeni olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında soyadının “Turkos” lakabı olması Türk olma ihtimalini de güçlendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. W. Brooks, “The Emperor Leo V and Vardan The Turk”, *The English Historical Review*, XXXI, 1916, 257; Talat Koçak, “Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu’nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Tourkos ve İsyanı”, *International Journal of History*, VII(2), Afyon, 2015, 67-68.

⁸⁰ Theophanes, *a. g. e.*, 160; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 182; Norwich, *a. g. e.*, II, 20.

⁸¹ Theophanes, *a. g. e.*, 162-163; Abû’l-Farac, *a. g. e.*, I, 209; İbnü’l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 167; Nahide Bozkurt, “Hârûnürreşid”, *DİA*, XVI, İstanbul, 1997, 260; Demirkent, “Bizans”, 235; Avcı, *a. g. e.*, 95; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 182; Norwich, *a. g. e.*, II, 20-21.

⁸² Bizans etkisinde olan Venedik 727 yılında Orso Ipato (726-737) döneminde özerk yapıya kavuşmuştur. Bizans İmparatoru III. Leon ile barışçıl ve yardımlaşma çerçevesinde bir politika izleyen Orso, bu dönemde Akdeniz’de geniş bir ticaret ağına sahip olmuştur. Uzun süre özerk yapısını devam et-

Bizans'ı zor durumda bırakan bir başka mesele Slav saldırılarıydı. Slavlar 805 yılında Korinthos Körfezi (Atina'nın Batısı)'nde yer alan Patras şehrine saldırdılar. Nikephoros bu saldırıları geri püskürtmeyi başarabildi. Ardından İmparator Nikephoros, Slavların yaşadığı Peloponnessos (Mora Yarımadası'nın güneyi)'u iskân etme politikasına girişti. İmparator, Kalabriya ve Sicilya'daki gibi önemli koloniler dâhil birçok yerden Grekçe bilen ve Hıristiyan olan kitleleri yerleştirmeye başladı⁸⁴. Bu politika Slavların Hıristiyanlaştırılmasına yönelik atılan somut bir adım idi.

İmparator Nikephoros döneminde Bizans için tehlike arz eden Bulgarlar, Avarların kalan kalıntılarına son verdi. Krum Han 807 yılında Bulgar tahtını ele geçirdi. Ardından Tuna Havzası'ndaki Bulgarlarla Karpatların karşısında Pannonia (Batı Macaristan) ve Transilvanya (Romanya)'da yaşayan Bulgarları bir araya getirerek Balkanlar'da önemli bir güç unsuru haline geldi. Hemus (Balkan Dağları)'tan Karpatlara kadar yayılan Krum Han, 808 yılında Strymon (Ustruma) Nehri'nde pusu kurarak buradan geçen Bizans ordusunu bozguna uğrattı. Ardından 809 yılında Serdika (Sofya)'ya doğru ilerleyen Krum Han burada bulunan Bizans garnizonunu yakıp altı bin Bizans askerini öldürdü⁸⁵.

Harun er-Reşîd'in ölümünden sonra halife olan Muhammed Emin (809-813) ile Horasan bölge valisi kardeşi Me'mûn arasındaki taht mücadeleleri sırasında Emin'in öldürülmesiyle, Me'mûn (813-833)'un yirmi yıl sürecek halifelik dönemi başladı. Ardından halifelik içinde iç karışıklıklar yaşanmaya başladı. Bu durumda rahat bir nefes alan Bizans dış politikasının ağırlık merkezini Balkanlara kaydırды⁸⁶. Bu süreç Bizans'ın Slav ırkları üzerinde egemenlik kurmak için atılacak adımların başlangıcını oluşturdu.

Nikephoros'un dış politikada başarısız olması Bizans ahalisinin tepkisine neden oldu. İmparator, bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için derhal Bulgarlara karşı sefere çıktı. Bulgarların başkenti Pliska (Şumnu'nun kuzeydoğusunda Aboba köyü yanında)'ya varan imparator şehirde bulunan Krum Han'ın sarayını ateşe verdi.

tiren Venedik, kralları olan *Doj Obelerio* 805 yılında Frank geliniyle evlenerek Charlemagne'nin egemenliğini kabul etti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alethea Wiel, *The Story Of The Nations, Venice*, London, 1894, 26-27; William Roscoe Thayer, *A Short History of Venice*, ABD, 1905, 20-21.

⁸³ Norwich, *a. g. e.*, II, 25.

⁸⁴ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 179-180; Norwich, *a. g. e.*, II, 21.

⁸⁵ Theophanes, *a. g. e.*, 163-164; Norwich, *a. g. e.*, II, 21-22; Diehl, *a. g. e.*, 70; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 182-183.

⁸⁶ Theophanes, *a. g. e.*, 164-165; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 211-212; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 197-198; Hakkı Dursun Yıldız, "Emîn", *DİA*, XI, İstanbul, 1997, 113; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 182.

Ancak bu durum Bulgarlar için tam bir yenilgi değildi. Bu durumun farkında olan İmparator Nikephoros, yeni bir saldırı ve savunma ordusu için asker toplamaya karar verdi. Nikephoros Asya'daki themalara çağrıda bulunarak asker göndermelerini istedi. Toplanan ordu Nikephoros ve oğlu Staurakios komutasında Mayıs 811'de başkentten yola çıkarak Bulgarların üzerine sefere çıktılar⁸⁷.

1. 1. 2. Mikhael Rhangabe (I. Mikhael, Kouropalates) Dönemi (811-813)

Bizans ordusu Bulgarların başkenti Pliska'ya girip orayı tekrar yağmaladı. Büyük bir kıyımın yaşandığı mücadelede Bulgarlar barış teklifinde bulduysa da İmparator Nikephoros kabul etmedi. Ancak imparatorun bu kararlılığı büyük bir felaketi beraberinde getirdi. Kaçan Bulgar ordusunu takip eden Bizanslılar, Targovişte civarındaki sarp kayalıklarda pusuya düşürüldü. Burada bulunan Bizans ordusu 26 Temmuz 811 tarihinde kılıçtan geçirildi. Bu saldırıdan Nikephoros'un damadı Mikhael Rhangabe hayatta kalmayı başarabildi. Öldürülen Nikephoros'un cesedi ise günlerce Bulgar ülkesinde teşhir edildi⁸⁸.

Nikephoros'un oğlu Staurakios savaşta aldığı yaralar sonucunda ağır yaralanmıştı. Bu durumda imparatorun yakın akrabası olan *kuropalates*⁸⁹ Mikhael tahtın en tabii adayı idi. Çünkü Mikhael imparatorun kızı Prokopia ile evlenerek akrabalık bağı oluşturmuştu. Ancak İmparator Nikephoros'un eşi Atinalı Theophano, Mikhael'in taht konusundaki talebine karşı çıktı. Taht mücadelesi imparatorluk içinde karışıklıklara sebep olduğu sırada Mikhael bir darbe girişimiyle Bizans'ın başına geldi. Mikhael darbeden sonra hipodromda ordu ve senato tarafından imparator ilan edildi. Birkaç saat sonra ise Ayasofya'da Patrik Nikephoros tarafından taçlandırıldı. Gelişmeler üzerine 811'de Targovişte'de aldığı yaralar sonucunda felçli hale gelen Stau-

⁸⁷ Theophanes, *a. g. e.*, 170-171; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 212; Diehl, *a. g. e.*, 70; Norwich, *a. g. e.*, II, 22.

⁸⁸ *The History of al-Tabari*, XXXI, (Çev: Michael Fishbein), New York, 1992, 19; Theophanes, *a. g. e.*, 171; Cheynet, *a. g. e.*, 52; Levchenko, *a. g. e.*, 152; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 183; Norwich, *a. g. e.*, II, 23.

⁸⁹ *Kuropalates*, Bizans İmparatorluğu'nda gelenek olan ve nadir olarak sadece imparatorluk ailesinde yer alan bireylere verilen bir unvandır. *Kuropalates* unvanını kullanan kişinin eşine de *kuropalatisa* denilmiştir. İlk olarak V. yüzyılda İmparator I. Justinianos (527-565) döneminde kullanılmaya başlandı. 18 derece halinde sıralanmış *caesar*, *nobilissios* ile beraber en yüksek üç saray unvanındandır. Bunu kadınlara verilen en yüksek saray unvanı olan *zoste patrika* izlemekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ostrogorsky, *a. g. e.*, 232.

rakios tahttan feragat ederek keşif olmaya karar verdi. 2 Ekim 811 tarihinde Bizans tahtına Nikephoros'un damadı ve İbrani kökenli Mikhael Rhangabe geçti⁹⁰.

İkona taraftarı I. Mikhael Rangabe (811-813), kararsız ve kolay kandırılabilir bir karaktere sahipti. Bu yüzden imparatorluğu süresince din adamlarının etkisinde kalmanın yanında savaşlardaki yönetimi de Studion Manastırı başrahipliğine devretti. Mikhael döneminde Franklar ile ılımlı ilişkiler vardı. Bunun temeli ise İmparator Nikephoros döneminde atılmış idi. Mikhael, döneminde Franklar ile *Pax Nicephori* (Nikephoros Antlaşması) yapıldı. Bizans bu antlaşma ile Franklara taviz vererek Charlemagne'nin imparatorluk statüsünü tanıdı⁹¹.

811 yılındaki savaştan sağ kurtulan ve imparator olan Mikhael ile Krum Han arasındaki anlaşmazlıklar devam etti. Yapılan savaşlar sonucunda Bizans 5 Kasım 812 tarihinde önemli bir liman kenti olmanın yanı sıra altın, gümüş ve Grekateşi stoğunun bulunduğu Mesembria (Nesebar, Karadeniz kıyısında Bularistan şehri)'yi kaybetti. İtibarı sarsılan Mikhael, Thrakia (Trakya) ve Makedonya strategosunun desteğiyle 22 Haziran 813 tarihinde askeri birlikler toplayarak Bulgarlara saldırdı. Yapılan savaşta İmparator Mikhael, Anadolu'dan gelen thema birliklerini kontrol eden komutan Ermeni Leon'un ihanetine uğradı. Bu ihanet sonucunda savaşa katılmayan Anadolu birlikleri geri çekildiler. İmparator Mikhael ise savaş alanından kaçarak kurtulmayı başardı⁹².

1. 1. 3. Ermeni Leon (V. Leon, Amalek) Dönemi (813-820)

Bulgar ordusu 17 Temmuz 813'de başkent Konstantinopolis'in surlarına kadar vardılar. Büyük bir yenilgi almış olan İmparator Mikhael Rangabe, Bizans halkının tepkisi üzerine tahttan feragat ederek Bulgarlara karşı girdiği zor durumdan kurtulmak istedi. Konstantinopolis patriği, Mikhael'in tahttan çekilme isteğini kabul etti.

⁹⁰ Paul A. Hollingsworth, "Michael I Rangabe", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1362; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, (Introduction, Text And Notes Translated By John Wortley), 2011, 4; Theophanes, *a. g. e.*, 172-173; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 213; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 183; Norwich, *a. g. e.*, II, 23.

⁹¹ Norwich, *a. g. e.*, II, 25; Levchenko, *a. g. e.*, 152; Paul A. Hollingsworth, "Michael I Rangabe", 1362; Mcvevedy, *a. g. e.*, 42.

⁹² Warren Treatgold, *The Byzantine Revival (780-842)*, California, 1988, 185-186; Robert-Browning-Anthony Cutler, "Mesembria", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1347; Theophanes, *a. g. e.*, 175; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 187; Paul A. Hollingsworth, "Michael I Rangabe" 1362; Norwich, *a. g. e.*, II, 27.

Mikhael'in çocuklarının⁹³ ise ileride tahtta hak iddia etmelerini önlemek için hadım ettirildiler. Mikhael'e ihanet eden Ermeni Leon (V. Leon, Elyon) ise ordu ve kilisenin desteğiyle 813'te imparatorluk tahtına oturdu⁹⁴.

Bu sırada Edirne'yi kuşattıktan sonra Konstantinopolis surlarına varan Bulgar kralı Krum Han, elde ettiği zaferin göstergesi olarak mızrağının Yıldızlı Kapı'ya asılmasını istedi. Ayrıca geri çekilmesi karşılığında yüklü miktarda altın, giysi ve imparatorluğun en güzel kadınlarını istedi. Bu durumu kabullenemeyen İmparator V. Leon, Krum Han'a görüşme teklifinde bulundu. Teklif doğrultusunda Haliç'in kuzeyinde bir araya gelen İmparator V. Leon ve Krum Han karşılıklı görüşmelere başladılar. Ancak Krum Han görüşmeler sırasında bir komplo neticesinde saldırıya uğrasa da hafif yaralarla kurtulmayı başardı⁹⁵.

Krum Han uğradığı saldırıdan sonra intikam duygusuyla Haliç'in dış tarafında yer alan yerleşim yerleri, kiliseleri, sarayları ve manastırları ateşe verdi. Han, Aziz Mamas Sarayı ve Hebdomon Sarayı'nı yakıp yıktı. Bulgar Hanı kendi ülkesine giderken Selybria (Silivri), Rhaideston (Tekirdağ) ve Hellespontos (Çanakkale Boğazı)'u yakıp yıkarak buralarda bulunan Bizans ahalisini katletti. Krum Han'ın kan boşanması neticesinde 13 Nisan 814 tarihinde ölmesiyle Bizans rahat bir nefes aldı. Ayrıca Krum Han'ın yerine geçen Omurtag Dönemi (814-831)'nde Bulgar aristokratlarının ayaklanmaları görüldü⁹⁶.

İmparatorluğun batısında bu gelişmeler yaşanırken doğuda Abbasî Halifesi Harun er-Reşîd'in vefatından sonra oğulları arasında taht kavgaları ortaya çıktı. Taht mücadelelerinden sonra başa gelen Halife Me'mûn da 815'te halifelik topraklarında ortaya çıkan Bâbek (Bâbek el-Hürremî) İsyanı ile uğraşıyordu. Bağdat'taki bu karışıklıklar Bizans'ın doğu sınırındaki tehlikeyi bir süre durdurdu. Batıda ise Franklar

⁹³ Mikhael'in çocuklarından biri olan Niketas, III. Mikhael ve I. Basileios dönemlerinde Ignatios adıyla patriklik görevi üstlenecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul A. Hollingsworth, "Michael I Rangabe", 1362.

⁹⁴ *The History of al-Tabari*, XXXII, (Çev: C. E. Bosworth), Albany, 1987, 45; Genesios, *Genesios On The Reigns of The Emperors*, (Translation and Commentary: Anthony Kaldellis), Australian Association for Byzantine Studies, Canberra, 1998, 8; Theophanes, *a. g. e.*, 176-177; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 210; Abû'l-Farac, *a. g. e.* I, 213; Norwich, *a. g. e.*, II, 28; Cheynet, *a. g. e.*, 62; Levchenko, *a. g. e.*, 152; Diehl, *a. g. e.*, 68; Paul A. Hollingsworth, "Michael I Rangabe", 1362; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 187.

⁹⁵ Treatgold, *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, *Dumbarton Oaks Papers*, (trs), 165; Theophanes, *a. g. e.*, 177; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 188; Norwich, *a. g. e.*, II, 30.

⁹⁶ Theophanes, *a. g. e.*, 180-181; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 188; Norwich, *a. g. e.*, II, 30-31.

ile imzalanan *Pax Nicephori* geçerliliğini koruyordu. Bu durumlar Bizans'ı bir nebze olsa da rahatlattı⁹⁷.

İmparator V. Leon (813-820) komşularıyla halen barışın sürdüğü zamanı değerlendirerek iç siyasetteki tehlikeleri bertaraf etmek istedi. İmparator, 815'te Ayasofya'da topladığı bir *synod*'da metropolitlerin desteğini alarak başkentin önemli ailelerinden birinden gelen ve Konstantinopolis'in önemli manastırlarından Studios'un başrahibi Theodoros'un karşı çıkmasına rağmen V. Konstantinos döneminde alınan 754 Hiereia Konsili'nde alınan tasvir kırıci kararları uygulamaya karar verdi. Nitekim V. Leon, kendisinden önce tasvir kırıci olan III. Leon ve V. Konstantinos'u örnek alıyordu. Alınan kararların hemen ardından imparator, Patrik Theodoros'u azlederek yerine Theodotos Melissenos'u getirdi⁹⁸.

Tasvir kırıci olan V. Leon alınan kararlar doğrultusunda keşişlere ve ikonalara karşı mücadeleyi yeniden başlattı. Başlangıçta tasvir yanlılarına uyarı amaçlı yüzeysel cezalar verdi. Ancak Leon'un verdiği cezalar tasvir yanlılarının tepkilerini dindiremedi. İmparator daha sert tedbirler alarak tasvirleri parçalama özgürlüğü getirdi. Üzerinde Hz. İsa, Meryem ve azizlerin olduğu tasvirler parçalanıp ayaklar altında çiğnendi. Çoğu tasvir halka açık alanda yakıldı. Tasvirlerle karşı yapılan bu uygulamalar III. Leon ve V. Konstantinos dönemlerine nazaran daha sert oldu. Dolayısıyla Bizans sanatı da önemli ölçüde zarar gördü⁹⁹.

1. 1. 4. Kekeme Mikheael (II. Mikhael) Dönemi (820-829)

İmparator V. Leon, Phrygialı subay olan arkadaşı Mikhael (Mihail Corciş) tarafından ihanete uğradı. Mikhael'in emrinde subayların oluşturduğu grubun kendisine karşı komplo düzenlendiğini duyan imparator, onları yakalatma emri verdi. Mikhael yakalanıp hapse atıldı. İmparator Leon, Noel sabahında Mikhael'in infazı için emir verdi. Bu sırada Mikhael imparatorluktaki valilere haber göndererek, kendini kurtarmazlarsa hepsinin de ihanette kendisine ortak olduklarını ifşa edeceğini söyledi. Leon, 820 yılının Noel Günü'nde Ayasofya Kilisesi'nin mihrabı önünde dinî ayin

⁹⁷ Hakkı Dursun Yıldız, "Bâbek", *DİA*, IV, İstanbul, 1997, 376; Nahide Bozkurt, "Me'mûn", *DİA*, XXIX, İstanbul, 1997, 102; Işın Demirkent, *Bizans Tarih Yazıları*, İstanbul, 2005, 20; a.y., "Bizans", 235; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 202-203; Norwich, *a. g. e.*, II, 31.

⁹⁸ Skylitzes, *a. g. e.*, 19; Cheynet, *a. g. e.*, 52-63; Diehl, *a. g. e.*, 68; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 189.

⁹⁹ Töre Sivrioğlu, "Bizans Devleti'nde Kilise-Devlet Çatışmasının Toplumsal Nedenleri ve Tarafları", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, 2012, 73; Genesisios, *a. g. e.*, 14-15; Diehl, *a. g. e.*, 68; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 189-190; Norwich, *a. g. e.*, II, 36.

esnasında II. Mikhael'in adamları tarafından öldürüldü. Ardından hapiste tutuklu olan II. Mikhael, 820'de ayağında prangalar ile Bizans tahtına oturdu. V. Leon'un eşi Theodosia ve çocukları Adalar'a sürgüne gönderildiler¹⁰⁰.

Amorion (Frigya) Hanedanı'na (820-867) mensup olan II. Mikhael (820-829), dönemine kadar altı imparator devletin başına geçmiş idi. İstikrarsız devam eden yönetime son vermek isteyen II. Mikhael, 821 yılında Paskalya'dan sonra on yedi yaşında olan oğlu Theophilos'u tahta ortak etti. Ardından onu Paphlagonialı Theodora ile evlendirdi¹⁰¹.

II. Mikhael döneminde (820-829) köleler, köylüler, *stratiotes*'ler¹⁰² ve kentli *pleb*'ler¹⁰³ birleşerek isyan çıkarttılar. Bu isyan hareketi, köylülerin ödediği vergilerin arttırılması ve baskıların olması neticesinde patlak verdi. İsyanın başına kendisinin İmparatoriçe İrene'nin oğlu VI. Konstantinos olduğunu söyleyen bir komutan olan Slav Thomas geçti. Thomas, Araplar, V. Leon taraftarları ve tasvir kırıncılar tarafından da destek gördü. Bu isyan neredeyse imparatorluğun tüm themalarına yayıldı. İmparatorluğun Ön Asya topraklarında bulunan Ermeni ve Gürcülerin yanı sıra Slav, Arap, Kafkas kabileleri ve İranlı kesimlerin de katılmasıyla daha geniş alana yayıldı. Thomas Ege'de Kibyraioton themasındaki denizcilerden de destek alarak imparatorluk donanmasını ele geçirdi. Donanma aracılığıyla Trakya ve Makedonya kıyılarına ulaşmış Slav boylarının desteğini aldı. 822 yılı boyunca Konstantinopolis, köylüler ve *stratiotes*'ler tarafından kuşatma altında kaldı. Yaklaşık iki yıl (821-824) süren iç savaş çok kanlı geçti¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Genesios, *a. g. e.*, 29; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 218; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 277; Levtcenko, *a. g. e.*, 152; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 190; Norwich, *a. g. e.*, II, 38.

¹⁰¹ Paul A. Hollingsworth, "Amorian or Phrygian Dynasty", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 79; Norwich, *a. g. e.*, II, 40; Demirkent, "Bizans", 235.

¹⁰² Birçok belgede asker anlamına gelen aynı zamanda köylülerden oluşan *stratiotes*'ler VII. ve XI. Yüzyıllarda Bizans ordusunun omurgası olarak kabul edilmiştir. Toprakla uğraşan bu kesim Bizans'ın iktisadî yaşamına da önemli katkılar sunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Kazhdan-Eric McGeer, "Stratiotes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1965-1966; Ostrogorsky, 177.

¹⁰³ *Pleb*'ler Roma İmparatorluğu'nda sosyal sınıflardan biri olup köylü kesimden oluşuyordu. Kendi içinde de sınıflara ayrılan bu grup yoksul köylüler, şehirlerde zanaatkarlıkla uğraşanlar, dinî ve politik kurumlarda yer almaya çalışan zengin kesimlerden oluşur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sera Yelözer, *Roma Cumhuriyet Dönemi Sınıf Mücadeleleri*, Roma Tarihi Semineri, İstanbul, 2013, 1.

¹⁰⁴ Skylitzes, *a. g. e.*, 32-33; Genesios, *a. g. e.*, 28-29; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 218; Treatgold, *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, 166; Seidler, *a. g. e.*, 42-43; Levtcenko, *a. g. e.*, 152-153; Diehl, *a. g. e.*, 70; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 191-192; Norwich, *a. g. e.*, II, 40-41.

Bulgar Hanı Omurtag (Mortagon)'dan gelen yardım ile Thomas, Keduktos Ovası (Konya Ereğli civarı)'nda ağır bir yenilgiye uğratıldı. Köylü Thomas, ordunun geri kalan kısmını Konstantinopolis'in batısında yer alan Diabasis Ovası (Büyükçekmec)'na götürdü. Bu süreçte imparator II. Mikhael ordunun başına geçerek Anastasios Surları (Silivri civarı) yakınında Thomas'ın ordusuyla karşılaştı. Burada Thomas'ın ordusunun önemli bir kısmı esir düştü. İsyancı, ordusunun geri kalanını alarak Arkadiopolis (Lüleburgaz)'e kaçtı. Ancak çok geçmeden erzak sıkıntısı baş gösterdi. Thomas'ın askerleri şehirden kaçarak Bizans askerlerine sığındılar. İmparator II. Mikhael şehirde kalan askerlere haber yollayarak liderlerini teslim etmeleri karşılığında affedileceklerini bildirdi. Bu teklifi kabul eden isyancılar, liderleri Thomas'ı imparatora teslim ettiler. Esir alınan Slav Thomas, Arkadiopolis (Lüleburgaz) Surları önünde işkence yapıldıktan sonra infaz edildi. Böylece imparatorluk içinde meydana gelen köylü hareketi 824 yılında başarısız oldu¹⁰⁵.

İmparatorluk içinde oluşan kanlı anlaşmazlıklar harici siyasette etkisini gösterdi. Thomas isyanı bastırılmıştı, ancak Bizans askerî güç kaybına uğramıştı. 816 yılında Mısır'ı ele geçirmiş olan Endülüslü Araplar bu sefer gözlerini Akdeniz'deki adalara diktiler. Bizans, 825 yılında stratejik açıdan önemli olan ve ticarete önemli bir paya sahip Girit Adası'nı Endülüs'ten gelen Arap korsanlarına kaptırdı. Böylece Bizans, Doğu Akdeniz'de bulunan en önemli stratejik üslerinden birini kaybetti. Arap korsanlarının lideri Ebû Hafs (Apochaps) öncülüğünde, başşehri Herakleon (Gümümüzde Girit Adası'nda bulunan Kandiye şehri) olmak üzere bir tür korsan devlet kurdular. Bundan sonra korsanlıkla uğraşan bu Araplar Bizans'ın Ege kıyıları için önemli tehdit unsuru haline geldiler¹⁰⁶.

II. Mikhael döneminde Müslümanların Akdeniz'deki akınları artarak devam etti. Girit zapt edildikten sonra bu sefer Bizans komutanlarından biri olan Euphemios Sicilya (Sıkıllıye)'daki valiyi öldürerek kendini imparator ilan etti. Euphemios, bu konuda Araplardan yardım talep etti. 18 Haziran 827 tarihinde Kayravan kadısı Esed b. el-Furat liderliğindeki Araplar, Euphemios'un bu talebini kabul ederek Sicilya'ya ilk adımı atarak buranın önemli bir kısmını ele geçirdiler. Ancak çok geçmeden Esed

¹⁰⁵ Skylitzes, *a. g. e.*, 35-36; Genesisios, *a. g. e.*, 36; Norwich, *a. g. e.*, II, 42-43; Levchenko, *a. g. e.*, 153; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 191-192.

¹⁰⁶ *The History of al-Tabari*, XXXII, 165; Genesisios, *a. g. e.*, 39-40; Levchenko, *a. g. e.*, 154; Diehl, *a. g. e.*, 70; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 192; Norwich, *a. g. e.*, II, 43-44.

b. el-Furat bir salgın hastalıktan dolayı yaşamını yitirdi. Euphemios ise Enna (Sicilya Adası'nın orta kesimlerinde yer alan bir şehir)'daki imparatorluk garnizonundaki askerler tarafından öldürüldü¹⁰⁷.

İmparator II. Mikhael saltanatında V. Leon'un başlattığı tasvir kırıcılık hareketinde yumuşama görüldü. İmparatorun kendisi ikonoklast olmasına rağmen tasvir-
lere herhangi bir baskı uygulamadı. Hatta V. Leon döneminde hapse atılan ve sürgüne gönderilen tasvir yanlısı tüm din adamları serbest bırakıldı. Tasvir yanlılarına, tapınabilme imkânı tanınmakla birlikte Yunanistan'da ve Anadolu'da faaliyetlerini serbestçe yürütme imkânı da tanındı¹⁰⁸.

Ortodoks bir keşiş olan Methodios Roma'dan elinde Papa I. Paskhalis (817-824)'in gerçek Hıristiyan inancını yeniden kurma çağrısı yaptığı bir mektupla İmparator II. Mikhael'e geldi. Roma'nın üstünlüğüne değinilen bu mektuba tepki gösteren imparator, Methodios'u kırbaçladıktan sonra Büyükada'nın kuzeydoğusunda yer alan Aziz Anderas Adası'na sürdü ve keşiş dokuz yıl boyunca orada tutuklu kaldı¹⁰⁹.

İmparator II. Mikhael, Papa I. Paskhalis'in mektubuna cevap vererek tasvir yanlılarının Roma'nın desteğiyle aşırıya kaçtıklarını belirterek onlara verilen desteğin geri çekilmesini istedi. İmparator bunu yapmadan önce Batı Roma İmparatoru Dindar Ludwig (813-840)'e danışarak karşı çıkmasının nedenlerini şöyle sıraladı:

*“Heykellerin önünde mumlar ve tütsüler yakılıyor ve Hıristiyanlık için can verrenler kadar saygı görüyorlar. Dualar onlara yapılıyor ve onlardan medet umuluyor. Onları giydirenler ve çocuklarının vaftiz babası yapanlar var. Bazı rahipler, resimlerin boyasını kazıyarak, onları ekmeğe ve şaraba katıyor ve Kutsal Komünyon (Hıristiyanlarda ekme-kazıyarak) da dağıtıyorlar.”*¹¹⁰

Dindar Ludwig, bu mektubun ardından rahipler ve din adamı olmayanlardan oluşan bir kurul topladı. Alınan kararlar doğrultusunda kurul üyeleri Rouen'den Roma'ya geçtiler. Ancak bu sırada Papa Paskhalis'in ölümü ile yerine II. Eugenius geçti. Burada Frank temsilcileri ve papalık arasında yapılan görüşmeler sonucunda tüm

¹⁰⁷ Alexander Kazhdan, “Sicily”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1892; Cengiz Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, İstanbul, 1997, 367; Mevlüt Poyraz, “Müslümanların İyalya Yarımadası'ndaki Fetihleri ve Kurdukları Emirlikler”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 2017, 40-41; Skylitzes, *a. g. e.*, 48-49; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 289; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 192-193; Norwich, *a. g. e.*, II, 44.

¹⁰⁸ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 191; Norwich, *a. g. e.*, II, 45.

¹⁰⁹ Genesios, *a. g. e.*, 42-43; Paul A. Hollingsworth, “Michael II”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1363; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 190-191;

¹¹⁰ Norwich, *a. g. e.*, II, 45-46.

Frank piskoposlarını bir araya getiren bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. 825 yılında Paris'te yapılan toplantıda tasvirlerin kiliselerde süs ya da anıt olarak saklanabileceği fakat onlara tapınılmayacağı kabul edildi. Ancak Katolik dünyasının aldığı bu karar tüm Hıristiyan cemaatini kapsamadığı için Ortodoks olan Bizans için bir anlam ifade etmedi¹¹¹.

İmparator Mikhael'in döneminde tasvirler konusunda kiliseler ile pek bir anlaşmazlık yaşanmadı. Ancak imparatorun, eşi Thekla'nın ölümünün ardından 824 yılında tekrar evlenmek istemesi kilise ile arasında sorun yaşanmasına sebep oldu. VI. Konstantinos'un kızı olan Euphrosyne, Büyük Ada manastırında yıllarca rahibelik yapmış idi ve evlenmenin yasaklandığı rahibelik yeminini bozması kiliseler tarafından hoş karşılanmayan bir durumdu. Ancak bu evlilik hadisesi kilise yöneticilerinin hoşuna gitmese de gerçekleşti. İmparator II. Mikhael tasvirler konusunda kiliseler ile sorun yaşamasa da ikinci evliliği konusunda sorun yaşadı. Bu evlilik meselesi konusunda II. Mikhael ile kiliseler arasında ihtilaf yaşansa da imparatorluğu etkileyecek kadar büyümedi. İmparator II. Mikhael'in böbrek hastalığından ölümü ile yerine dokuz yaşında olan oğlu Theophilos (829-842) geçti¹¹².

1. 1. 5. Theophilos Dönemi (829-842)

Sekiz yıl boyunca babası II. Mikhael ile tahta ortak olan Theophilos (Tûfil), bu süre zarfında askerî eğitim aldı ve tecrübe edinerek imparatorluğu yönetecek konuma erişti. Entelektüel bir karaktere sahip olan Theophilos, ilme, sanata ve estetiğe ilgi duymanın yanında İslâm kültürüne de meraklıydı¹¹³.

Theophilos tahta çıktıktan sonra hocası Synkellos Ioannes Grammatikos'u (Yuhannâ en-Nahvî) Me'mûn'a elçi olarak gönderdi. İmparator II. Mikhael'den sonra Theophilos'un tahta çıktığını halifeye bildiren elçi, beraberindeki hediyeleri de ona takdim etti. Elçi bu arada II. Mikhael döneminde ayaklanan ve sonunda Abbasîlere sığınmış olan General Manuel ile de gizlice görüştü. Bizans'a dönmesi halinde affedileceğine dair Theophilos'un güvencesinin yer aldığı altın mühürle mühürlenmiş fermanını ve yine bizzat imparator tarafından hediye olarak gönderilen haçı

¹¹¹ Norwich, *a. g. e.*, II, 46.

¹¹² Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 218; Hollingsworth, "Michael II", 1363; Norwich, *a. g. e.*, II, 46.

¹¹³ *The History of al-Tabari*, XXXII, 144; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 338; Skylitzes, *a. g. e.*, 51; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 220; Treatgold, *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, 166-167; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 193; Norwich, *a. g. e.*, II, 46-47.

verdi. Bu ilgiden yeteri derecede etkilenen Manuel, Bizans'a geri dönmeyi kabul etti. Aydın bir kişiliğe sahip olan imparator, adaletli karakteri ile ön planda olan Abbasî Halifesi Harun er-Reşîd'i örnek aldı. Bu etkilenmenin neticesinde Konstantinopolis patriği olacak olan hocası Synkellos Ibannes Grammatikos'un methettiği Bağdat saraylarına hayran kalan imparator bu sarayların resimlerini Konstantinopolis'e getirterek Bryas (Küçükyalı) civarında Abbasî saraylarının benzeri bir saray yaptırdı ve eşsiz güzellikteki bu sarayda yaşamayı tercih etti¹¹⁴.

Hem doğuda hem de batıda Arapların kuşatmasında olan Bizanslılar, Akdeniz'de zor bir süreç geçiriyorlardı. Sicilya'nın fetih süreci devam ederken Ağlebîler, 827 yılında Palermo'ya saldırdıktan sonra 831'de burayı ele geçirdiler. Araplar Palermo'yu ele geçirdikten sonra burayı Güney İtalya fetihleri için üs olarak kullandılar¹¹⁵.

Theophilos, İslâm kültürüne hayran olmasına rağmen bu dönemde en çok Abbasîler ile savaş yaptı. Ancak babası ile imparatorluğu ortak yönetirken İslâm dünyası ile dostane ilişkiler kurmaya ve onlarla kültürel alışveriş yapmaya özen göstermiş idi. Tahta geçtikten sonra imparatorluk sınırlarına giren Bâbek liderliğindeki Hürremî (Khurramites) birliği Bizans ordusuna katılmak istedi. Bunun fırsat olduğunu düşünen Theophilos, Hürremî birliğini kuzeydoğu sınırında yeni kurduğu Khaldia themasına yerleştirdi. Bu durumdan haberdar olan Halife Me'mûn düşmanca bir hareket olduğunu düşünerek 830 yılında Bizans'a sefere çıktı. Me'mûn, Musul'dan Menbic'e oradan Antakya'ya vardıldıktan sonra Tarsus'a ulaştı¹¹⁶.

Yapılan ilk seferlerde Theophilos, üstün gelerek Zipetra (Doğanşehir)'yı ve Kilikya'yı ele geçirdi. Daha sonra başkente dönen imparator kazandığı zafer sebebi ile eşi Theodora'nın düzenlediği törenler eşliğinde Konstantinopolis'e giriş yaptı. Bu törenler sırasında Theodora'nın yanında kızı Maria ile evlendirdiği ve tahtın varisi olan Caesar Aleksios da vardı. Ancak Theophilos'un bu zafer sevinci kısa sürdü. Bu

¹¹⁴ Paul A. Hollingsworth, "Theophilos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 2066; Genesios, *a. g. e.*, 68-69; Norwich, *a. g. e.*, II, 48; Demirkent, "Bizans", 235; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 193; Nahide Bozkurt, "Me'mûn", 103.

¹¹⁵ İdris Bostan, "Ağlebîler", *DİA*, II, İstanbul, 1997, 232; Treatgold, *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, 167; *The History of al-Tabari*, XXXII, 185; Cheynet, *a. g. e.*, 64; Diehl, *a. g. e.*, 70.

¹¹⁶ *The History of al-Tabari*, XXXIII, (Çev: C. E. Bostworth), Albany, 1991, 2-3; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 361; Treatgold, *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, 175; Nahide Bozkurt, "Me'mûn", 103; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 195; Norwich, *a. g. e.*, II, 50; Paul A. Hollingsworth, "Theophilos", 2066.

zaferin hemen ardından İslâm ordusu Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğrattı. Halifenin oğlu Abbas ve daha sonra başa geçecek olan kardeşi Mu'tasım-Billâh (833-842)'ın Bizans topraklarına gerçekleştirdiği akınlar neticesinde Antigu, Hasîn ve Ahra kaleleri alındı. Bu yenilgilerin ardından İmparator, Halife Me'mûn'a mektup yollayarak barış istedi ancak Me'mûn bu isteği geri çevirdi. Bu sırada Müslümanlar 832'de Hısn-u Lü'lü Kalesi (Kilikya bölgesini İç Anadolu'ya bağlayan Gülek Geçit'i)'ni ele geçirdiler. Theophilos'un tüm girişimlerine rağmen Halife Me'mûn barışa yanaşmadı. Çünkü bu sırada Halife Me'mûn, imparatoru İslâmiyet'e davet etti. Nihayetinde Theophilos, İslâm dinini kabul edinceye kadar halifenin barışa yanaşmayacağını farkındaydı¹¹⁷.

832 yılında Hısn-u Lü'lü'nün Müslümanların eline geçmesiyle savaş şartlarının kendi aleyhine geliştiğini gören Theophilos, Me'mûn'a edebi bir mektup yazarak barış teklifinde bulundu. Me'mûn bu mektuba da olumsuz cevap vererek fidye ödemesini istemiştir. Theophilos'a, halifenin bütün teklifleri geri çevirdiğinin ve 833 yılında Amorion'u muhasara hazırlığında olduğunun haberi geldi. Halife ayrıca bir mektup yazarak İslâm ordusunun yiyeceğini temin etmek, yanındaki Müslüman esirleri serbest bırakmak ve Bizanslılar tarafından tahrip edilen kalelerin tamiri karşılığında barış isteğini yineledi. Me'mûn Bizans elçisi geldiğinde, ona imparatorun mektupta üzerinde durduğu her hususla ilgili cevaplar verip savaştan başka bir yol kalmadığını belirtti¹¹⁸.

Me'mûn, hilafetinin son yılında Bizans'a karşı bizzat kendisinin de katıldığı bir sefer düzenledi. Halife, Bizans'ın Anadolu arazilerini fethetme amacıyla 833 yılında yaptığı seferlerde Tyana (Tuana)'yı zapt ederek bu şehre Müslüman nüfusu yerleştirdi¹¹⁹.

Me'mûn ile Bizans imparatoru Theophilos arasında birçok yazışma gerçekleşti. Bu yazışmalar ilmi alanda da gerçekleşmiş olup halife, imparatora mektup yazıp Bizans'taki eski Grek yazmalarından kendisinin uygun göreceği eserleri göndermesini istedi. Başlangıçta teklife olumsuz bakan imparator daha sonra halifenin bu

¹¹⁷ Nahide Bozkurt, "Me'mûn", 103; Paul A. Hollingsworth, "Theophilos", 2066; Skylitzes, *a. g. e.*, 66; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 363; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 222; *The History of al-Tabari*, XXXII, 188; Norwich, *a. g. e.*, II, 50-51.

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 365; *The History of al-Tabari*, XXXII, 194-195; Norwich, *a. g. e.*, II, 51-52; Avcı, *a. g. e.*, 98-99; Nahide Bozkurt, "Me'mûn", 103.

¹¹⁹ *The History of al-Tabari*, XXXII, 188-199; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", I, 36.

isteğini kabul etti. Bunun üzerine halife, aralarında dönemin meşhur tercüman ve ilim adamlarından Haccac b. Matar, İbn Batrik ve Yuhanna b. Maseveyh'in de bulunduğu bir gurubu Bizans'a gönderdikten sonra oradan getirilen felsefe, matematik, tıp ve musikiye dair eserlerin Arapçaya tercümesini yaptırdı¹²⁰.

Me'mûn Bizans'tan sadece klasik eserleri getirtmekle kalmamış, şöhreti Bizans sınırları dışına taşan matematikçi Selanikli Leon (ö. 869)'a mektup yazarak Bağdat'a davet etmiştir. Halifenin mektubundan haberdar olan imparator, Filozof olarak da anılan Leon'un ücretini arttırıp onu Konstantinopolis kiliselerinden birine tayin etti. Me'mûn bizzat imparatora mektup göndererek kısa bir süre için dahi olsa Leon'un Bağdat'a gelmesine müsaade etmesini rica etti. Bu isteğini yerine getirdiği takdirde bunu bir dostluk işareti sayarak kalıcı barış imzalayacağına dair söz verdi. Buna ilaveten 2.000 dinar altın da teklif etti ancak imparatorun olumlu bir cevap alamadı¹²¹.

Halife Me'mûn'un 833 yılında sefer sırasında Bedendûn (Pozantı) suyu civarında ölmesiyle Bizans rahat bir nefes aldı. Me'mûn'un yerine kardeşi ve halefi olan Mu'tasım-Billâh (833-842) geçti. Mu'tasım halifeliğini kabul ettirmek için uzun bir süre mücadele etti. Bu karışıklıklar sonucunda 837'de otoritesini kabul ettiren Mu'tasım ve Theophilos arasında sorunlar ortaya çıktı. Bunun sebebi ise halifelik içinde isyan etmiş olan Bâbek'in imparator ile işbirliği içinde olmasıdır. Çünkü Bâbek, kendisini zor durumda bırakan Türk komutan Afşin et-Türkî'ye karşı hareket edildiği takdirde imparatorun ona karşı başarılı bir sonuç elde edeceği kanaatindeydi. Bâbek, Theophilos ile yürüttüğü bu politika sayesinde başlattığı isyan hareketinde başarılı olmak gayretindeydi. Ardından Theophilos başlangıçta Mezopotamya ve Armenia üzerine başarılı seferler düzenledi. O, 837'de general Manuel ve Theophobos ile güneydoğu Anadolu'yu ve Abbasî Halifeliği başkentini hedef alarak 70.000 kişilik bir ordu ile sefere çıktı. Melitene (Malatya) ve Samsat (Adıyaman) kalelerini eline geçiren Bizans ordusu daha sonra Suriye'de Mu'tasım'ın doğum yeri olan Zibatra (Malatya, Doğanşehir, Sozopetra) Kalesi'ne saldırdıktan sonra orayı ele geçirip yıktı. İmparator zaferle döndüğünde başşehirde kutlamalar yapıldı¹²².

¹²⁰ Nahide Bozkurt, "Me'mûn", 103; Avcı, *a. g. e.*, 99.

¹²¹ Skylitzes, *a. g. e.*, 103-104; Warren T. Treadgold, "The Chronological Accuracy of the Chronicle of Symeon the Logothete for the Years 813-845", 1979, 159; Diehl, *a. g. e.*, 71.

¹²² Paul A. Hollingsworth, "Ma'mun", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1280; Casim Avcı, "Mu'tasım-Billâh", *DİA*, XXXI, İstanbul, 1997, 380; Mesudî, *Murûcezz-Zeheb*, (Çev: Ah-

Ancak kazanılan başarının sevinci kısa sürdü. 837 yılından sonra karşılıklı saldırılar artık *Avasım*¹²³ ve *Sugur*¹²⁴ bölgesinde yapılan çarpışmalardan Anadolu'nun içine yönelen büyük seferler haline dönüştü. Mu'tasım, üzerinde Amorion yazan sancağıyla Samarra'daki sarayından yola çıktı. İki koldan ilerleyen hilafet ordusunun başında başarılı komutan olan Afşin bulunuyordu. Halifenin yola çıktığını öğrenen Theophilos, halifelik ordusunu engellemek için Konstantinopolis'ten yola çıktı. Ayrıca imparator, Arapların (Agarenoi) ilerleyişine karşı Venediklilerden ve Frank Kralı Dindar Louis'ten yardım istedi. Theophilos ilk olarak Dazimon (Tokat-Kazova)'da İslâm ordusunun bir kanadına rastlar. Burada İslâm ordusu tarafından çevrilen Theophilos'un ordusu yenilgiye uğradı ve imparator bu çarpışmada canını kurtarmayı başarabildi. Bu sırada Halife Mu'tasım, Ankyra (Ankara)'ya ilerleyerek bu şehri direnişsiz ele geçirdi (22 Temmuz 838). Ardından Mu'tasım ve Türk komutan Afşin'in ordusu birleştiler¹²⁵.

sen Batur), İstanbul, 2004, 230; Sait Uylaş, "Ebû Temmâm'ın Şiirlerinde Bir Türk Komutan Afşin", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (28), Erzurum 2005, 93-94; Erman Şan, "Tuna Bulgar Hanlığı-Bizans İmparatorluğu Münasebetlerine Dair Ortaçağ İslâm Kaynaklarındaki Haberler", *Genel Türk Tarih Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür*, İstanbul, 2017, 533-534; Skylitzes, *a. g. e.*, 67; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 372; *The History of al-Tabari*, XXXII, 93; Genesios, *a. g. e.*, 49-50; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 225; Treatgold, *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, 177; Norwich, *a. g. e.*, II, 51-52.

¹²³ Korumak, engel olmak ve sığınmak anlamında kullanılan "asm" kelimesinden türeyen *Avasım* İslâm devletleri ve Bizans arasında müstahkem sınır bölgelerine verilen addır. Bu bölgelerin oluşturulma süreci Hulefâ-yi Râşidîn dönemine kadar dayanır. Hz. Ömer zamanında Suriye ve el-Cezîre fethe edildikten sonra İslâm devletinin sınırları Toroslara kadar dayanmıştı. Bizans imparatoru Herakleios Müslümanların akınlarından korunmak amacıyla halkını Anadolu'nun iç bölgelerine kadar çekti. Bu çekiliş beraberinde geniş bir sahanın boş kalmasına neden oldu. Müslümanlar "ed-devâhi" (dış kısım, dış arazi) dedikleri bu alanlar Emevîler zamanında iskân edilmeye başlandı. Abbasî halifesi Hârûn er-Reşîd zamanında ise tamaen askerî bölgeler haline getirilerek ordu birlikleri yerleştirildi. Bu bölgeler İslâm devletleri tarafından cihad ve gazâ amacıyla kullanıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA*, IV, İstanbul, 1991, 111-112; *The History of al-Tabari*, XXXI, 21-22.

¹²⁴ *Sagr* kelimesinin çoğulu olan "Sugur", geçit ve sınır anlamına geliyor olup dârülslâm adı verilen İslâm devletleri ve dârülharb denilen gayri müslim ülkeler arasında sınır teşkil eden askerî şehir ve kalelerin bulunduğu uç bölgelerdir. Bu sınır kaleleri sayesinde halifeliğe yapılan saldırılara karşı başarılı bir şekilde savunulmuş olup aynı zamanda İslâm fetihleri için de önemli taaruz gücü görevi üstlenmişlerdir. Mısır, Kafkasya, Orta Asya, Anadolu'nun yanı sıra Endülüste de Hıristiyan krallıklara karşı bu üç sınır kalaları etkisini göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Casim Avcı, "Sugur", *DİA*, XXXVII, İstanbul, 1991, 473-474.

¹²⁵ İbn Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi (El-Bidaye ve'n-Nihaye)*, X, (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul, 2000, 482-483; Abdullah Duman, "Halife Mu'tasım'ın Amorion/Ammûriye Seferi", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 2017, 415; *The History of al-Tabari*, XXXII, 102-103; Genesios, *a. g. e.*, 56-57; Skylitzes, *a. g. e.*, 77; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 226; Demirkent, "Bizans", 235; Cheynet, *a. g. e.*, 64; Hollingsworth, "Theophilos", 2066; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 195; Casim Avcı, "Mu'tasım-Billâh", 381; Norwich, *a. g. e.*, II, 52.

Mu'tasım, Ankyra (Ankara)'yı ele geçirdikten sonra Hıristiyanların mukaddes şehir olarak nitelendirdikleri Amorion (Ammûriye, Amfiriyye)'a¹²⁶ vardı. Amorion'a önce Türk komutan Eşnâs et-Türkî sonra da Mu'tasım ve Afşin geldi. Güçlü surlarla çevrilmiş Amorion şehrinin ele geçirilmesi zor olup burçların her biri komutanlara ve askerlere dağıtılmıştı. Theophilos surların zayıf kalan kısımlarının tamirâtı için emir vermişti. Ancak kalenin zayıf olan bir kısmı önemsenmeden tamir edilmişti. Bizans ahalisinden Müslüman olan bir kişi Halife ordusunu bundan haberdar etti. Şehri ele geçirmek için harekete geçen halifelik ordusu surda bir gedik açmayı başardı. Kale komutanı, üç subayı ve bir piskoposu Mu'tasım'a göndererek şehri terk etmek isteyenlerin can güvenliği sağlandığı takdirde şehrin teslim edileceğini bildirdi. Ancak Halife Mu'tasım bu teklifi geri çevirerek şehrin şartsız bir şekilde teslim edilmesini istedi. Ardından Boditzes (Bodin, Ox) adlı bir subay kendine ve akrabalarına dokunulmaması karşılığında halifelik ile işbirliği yaptı. On iki günlük kuşatmadan sonra 12 Ağustos 838 tarihinde Amorion Müslümanların eline geçti¹²⁷. Ayrıca Amorion şehrinde yaşayan Hıristiyan ve Yahudiler arasında çıkan büyük çaplı kavgalar bu şehrin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırdı¹²⁸.

Amorion işgal edildikten sonra Halife Mu'tasım şehri yerle bir etti ve esir aldığı kölelerle birlikte Samarra'ya döndü. Bu haber Konstantinopolis'te tedirginlikle karşılandı. Ardından İmparator Theophilos özel elçiler aracılığıyla halifeye mektup gönderdi. Mektubunda Mu'tasım'ın başarısını takdir eden Theophilos, krallar arasında savaş ve barışın, yenilgi ve zaferin öteden beri görüldüğünü ifade etti. Ayrıca esir alınan 150 Bizanslı komutanı serbest bıraktığı takdirde kendisinin de her komutana karşılık yüz Müslüman esiri serbest bırakacağını bildirdi. İmparator Theophilos, halifeye birçok hediyenin yanında altın işlemeli 40 kat ipek elbise de gönderdi. Elçilik heyeti, Muhammed b. Abdülmelik tarafından karşılanarak imparator tarafından gönderilen mektuplar halifenin eline ulaştırıldı. Ancak Halife Mu'tasım devlet işleriyle

¹²⁶ Günümüzde Afyon ilinin Emirdağ ilçesine bağlı Hisarköy'de bulunan İlkçağ kentidir. Ayrıntılı için bkz. Umar, *a. g. e.*, 63.

¹²⁷ Clive F. W. Foss, "Amorion", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991,79; Ephrem-Isa Yosif, *Süryani Vakarıvisler*, (Fransiscadan Türkçeye Çev: Mustafa Aslan), İstanbul, 2009, 164-165; Skylitzes, *a. g. e.*, 79; *The History of al-Tabari*, XXXIII, 118-119; Genesisios, *a. g. e.*, 59-60; İbn Kesîr, *a. g. e.*, X, 484-485; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 418-419; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 226-227; Duman, *a. g. m.*, 428-429; Yıldız, "Abbasîler", 36; Diehl, *a. g. e.*, 71; Casim Avcı, "Mu'tasım-Billâh", 381; Norwich, *a. g. e.*, II, 52.

¹²⁸ Genesisios, *a. g. e.*, 60.

meşguliyetinden dolayı elçilerle görüşebilmesi altı ay sonra mümkün olabildi. Bu durumdan ötürü Mu'tasım elçiden özür dileyerek hediyelerini kabul etti¹²⁹.

İmparator, halifelğe karşı yardım almak için Franklar, Venedik ve Kurtuba (Cordoba)'ya elçilikler gönderdi. Ardından İslâm dünyasının fetihlerinin giderek artmasından endişelenen Theophilos, Frank kralı Ludwig'e kuvvetlerini birleştirmeyi teklif etti. Yapılacak anlaşmayı pekiştirmek adına da Theophilos kızlarından birini Ludwig'in torunlarından II. Ludwig ile evlendirdi¹³⁰. Bu evlilik hadisesi Bizans ve Batı Hıristiyan dünyasını birleştirme yönünde atılan bir adımdı. Benzer bir girişim ise İmparatoriçe İrene döneminde de Charlemagne ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Ancak İrene'nin ölümüyle bu ittifak gerçekleşmemişti. Bizans ve Frankalar arasında zaman zaman bu tür girişimler olsa da başarılı olunamamıştır. Nitekim çalışmamızın sonraki kısımlarında da bu tür hadiselerden bahsedeceğiz.

İslâm sanatı ve ilmine hayranlık duyan Theophilos döneminde tasvir kırıkcılık hareketi tekrar ortaya çıktı. İmparator tüm manastırları kapatılmasını emreden ferman çıkarttı. Tasvir kırıkcılık hareketinin başına da *sibirbaz* lakaplı Patrik Jean getirildi. Çıkarılan emirname ile tasvirlerle ibadet etmeyi ve tüm azizlere saygı gösterilmesini yasakladı. Dönemin en iyi ikona ressamlarından olan Lazaros kırbaçlanarak ayakları kızgın çivilerle dağlandı. Ayrıca Filistinli iki kardeş olan yazar Theodoros ve ilahi bestecisi Theophanes'in ikonoklast bir toplantıya katılmaları istendi. Bunu kabul etmeyen iki kardeş işkence yapıldıktan sonra Bithynia'daki Apameia (Afyon, Dinar) şehrinde hapsedildiler. Ancak bu yaşanan gelişmeler tasvir kırıkcılık hareketinin son aşamasıydı. Çünkü kilise ve manastır mallarına el konulmanın yanında çoğu tasvir, ya zarar gördü ya da yok oldu. Bu sayede zengin olan ruhban sınıfına hareket alanı kalmadı¹³¹.

¹²⁹ Skylitzes, *a. g. e.*, 63; İbn Kesîr, *a. g. e.*, X, 485-486; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 228; Genesisios, *a. g. e.*, 58; Avcı, *a. g. e.*, 101; Hollingsworth, "Theophilos", 2066.

¹³⁰ Norwich, *a. g. e.*, II, 53; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 195; Hollingsworth, "Theophilos", 2066.

¹³¹ Skylitzes, *a. g. e.*, 55; Hollingsworth, "Theophilos", 2066; Cheynet, *a. g. e.*, 63; Levchenko, *a. g. e.*, 154; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 196; Diehl, *a. g. e.*, 169; Norwich, *a. g. e.*, II, 53-54.

1. 1. 6. Theodora'nın Naibeliği (843-856)

Theophilos'un 20 Ocak 843 tarihinde dizanteriden ölümüyle halefi III. Michael henüz üç yaşında olduğu için annesi Theodora (Tüdûre, Tedvire) naiplik görevi üstlendi. Tasvir yanlısı olan Theodora yardımcıları olan amcası Sergios Niketiates, kardeşi Bardas ve saray nazırı Theoktistos'un ortak kararları doğrultusunda 843 yılının Mart ayında bir konsilin toplanması kararı alındı. Grammatikos'tan sonra patriklik görevine getirilen Methodios'un gündemi belirlediği toplantıda İrene döneminde toplanmış olan Yedinci Ekümenik Konsil'in kararları onaylandı. Manastırların el konulan toprakları askerî aristokrasinin elinde kaldı. Manastır toprakları alındıktan sonra, imparatorlar ikona kırıcılık hareketiyle artık pek ilgilenmez oldular. 843'te İmparatoriçe Theodora ikona kırıcıların ikonalara tapanlara ödünler verdikleri uzlaşmacı bir barış düzenledi¹³².

843 yılında İmparatoriçe Theodora, hiçbir şeyin kilise savaşını ve çatışmalarını sona erdirmek kadar devletin güvenliği için yararlı olamayacağını anlayınca yüksek kamu görevlilerine danıştıktan sonra, bütün nüfuzlu keşişleri huzuruna çağırdı ve onlardan tasvirler kültü sorununu çözmelerini istedi. Keşişlere kutsal kitaplardan tasvirlerle tapınmanın gerekli olduğunu kanıtlayan sözler bulmalarını söyledi ve bir konsil toplanmasını önererek Bizans ahalisine bir bildiri yayımladı. Patrik Methodios'un idare ettiği konsildeki kararlardan sonra tasvirler kültüne karşı çıkanlar görüşlerini değiştirdiler ve kutsal resimlerin düşmanlarını lanetlediler. 11 Mayıs 843 tarihinde *Tessarakoste* (Büyük Perhiz)'in ilk pazar günü tasvirlerle ibadete kesin bir şekilde dönüş yapılarak tasvir kırıcılık hareketine son verildi. Doğu Hıristiyanlığı geleneğinde bu güne "Ortodoksluğun Pazarı" denilir¹³³.

Tasvir kırıcı hareketin sonlanması ile kiliseler tamamen siyasilerin yani imparatorların mekanizmasına bağlandı. İmparatorların bu mücadelede önemli amaçlarından bir tanesi kiliseleri devletin emrinde tutmak ve onların üzerinde otoriteyi arttırmaktı. Tasvir kırıcılık akımının doğurmuş olduğu dini kargaşanın sona ermesini müteakip Bizans Devleti'nde kültürel açıdan büyük bir ilerleme devri başladı. Konstan-

¹³² *The History of al-Tabari*, XXXIV, (Çev: Joel L. Kraemer), Albany, 1989, 3; Warren Treadgold, "The Prophecies of The Patriarch Methodius", *Revue des études byzantines*, LXII, 2004, 237; Skylitzes, *a. g. e.*, 82; Genesios, *a. g. e.*, 71; İbn Kesîr, *a. g. e.*, X, 499; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 462; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 230; Levchenko, *a. g. e.*, 153; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 204-205; Norwich, *a. g. e.*, II, 55.

¹³³ Genesios, *a. g. e.*, 72-73; Seidler, *a. g. e.*, 60; Norwich, *a. g. e.*, II, 57-58; Demirkent, "Bizans", 235; Levchenko, *a. g. e.*, 153; Diehl, *a. g. e.*, 69; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 205.

tinopolis sarayında yeniden açılan yüksekokul imparatorluğun fikir ve sanat merkezi oldu. Magnaura sarayında kurulan ve üniversite özelliği taşıyan bu okul matematikçi Leon'nun idaresinde olup başşehir bu kurum sayesinde dikkate değer bir fikir ve kültür merkezi oldu. Bu kültürel ilerlemelerle birlikte, siyasî ve askerî başarılar devri de başlamış oldu¹³⁴.

İmparatoriçe Theodora döneminde Abbasîler ile yapılan diplomatik girişimler daha çok bilimsel alışverişler konusunda oldu. Mu'tasım'dan sonra yerine geçen oğlu Halife Vâsık-Billah (842-847), Efes'te bulunan ve Ashâb-ı Kehf'e¹³⁵ ait olduğu söylenen bir mağarada incelemeler yapmak üzere Muhammed b. Musa el-Harizmî'yi Bizans'a gönderdi. Aynı zamanda İmparator III. Mikhael'e de bir mektup yazarak araştırmacıya yardımcı olunmasını rica etti. Halife Vâsık'ın bu isteğini dikkate alan imparator gerekli izni vererek araştırmacıya yardımcı olmak üzere bir rehber de görevlendirdi¹³⁶.

Theodora yönetiminde Bizanslılar, Abbasîler ile diplomatik girişimler neticesinde çok sayıda esir değişimi yapıldı. Theodora, halifeye elçi göndererek barış ve esir değişimi yapılması önerisinde bulundu. Elçiler aracılığıyla Halife Vâsık'a iletilen bu teklif memnuniyetle karşılanıp yapılan uzun müzakerelerden sonra esir değişimi konusunda iki taraf arasında görüş birliğine varıldı. Ardından Eylül 845 tarihinde Lamos (Limonlu Çayı, Mersin) Nehri kenarında 4.000'den fazla esir Bizans'tan geri alındı. Görüşmeler sırasında yapılan mübadeleyi halife adına bölge valisi Ahmed b. Sa'îd b. Müslim ve Hâkân et-Türkî yürüttü. Bu arada halifenin emriyle Kâdi'l-Kudât Ahmed b. Ebî Duâd tarafından görevlendirilen Ebu Remle ile Ca'fer b. Ahmed mübadele sırasında hazır bulundular. Müslüman esirleri Mu'tezile Mezhebi'nin¹³⁷ temel görüşlerinden biri olan Halku'l-Kur'ân ve Rü'yetullah konusunda imtihana tabi tuttukları rivayet edilmektedir. Kur'ân'ın yaratılmış olduğunu ve Allah'ın ahirette görülemeyeceğini söyleyenlerin fidyesi ödenip bu görüşü kabul etmeyenler

¹³⁴ Genesios, *a. g. e.*, 86-87; Demirkent, "Bizans", 235; Cheynet, *a. g. e.*, 63; Diehl, *a. g. e.*, 69; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 205; Norwich, *a. g. e.*, II, 58.

¹³⁵ Ashâb-ı Kehf kıssasının özünü teşkil eden ve ölümden sonra dirilişin bir misali olan uzun süre mağarada uyuyup yeniden uyanma hadisesidir. İslâm dininde ve diğer bazı din ve efsanelerde de geçmektedir. Ayrıca sayıları ve isimleri farklı bir şekilde zikredilen bu kişiler bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen arkadaş grubudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *DİA*, IV, İstanbul, 1997, 465.

¹³⁶ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VI, 462; Avcı, "Mu'tasım-Billâh", 381.

¹³⁷ İslâm dininde itikadî meselelerin yorumunda ve çözümünde akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebidir. VIII. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olup Abbasîler döneminde daha geniş bir alana yayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Çelebi, "Mu'tezile", *DİA*, XXXI, İstanbul, 1997, 391-392.

ise Bizanslılara iade ediliyordu¹³⁸. Gregory Abû'l-Farac bu durumu bize şöyle aktarmaktadır:

“Kurtaracağımız esir Araplara, her şeyden evvel şu suali sorunuz; Kur’ân mahlûk mudur, gayri mahlûk mudur? Gayri mahlûktur diyenleri serbest, mahlûktur diyenleri Romalıların elinde bırakın.”¹³⁹.

Akdeniz’in merkez bölgelerinde İslâm dünyasının fetih hareketleri iyi gitmekteydi. Ağlebîler (800-909) hemen hemen bütün Sicilya’yı fethetmişlerdi. İslâm donanması, İtalya kıyılarında dilediği gibi faaliyetlerde bulunuyordu. Bu donanma güçleri 846’da Roma’yı yağmaladıktan sonra 847’de Leontini, 849’da Raguza şehirleri İslâm hâkimiyetine girdi. Ardından İtalya’nın güney ucunda yer alan Bari şehrini ele geçirip bu kenti denizden ve karadan giriştikleri hareketler için bir üst olarak kullandılar. Bari’nin de elden çıkmasıyla Güney İtalya’da Bizans’ın elinde sadece birkaç kent kaldı¹⁴⁰.

Theodora döneminde ortaya çıkan önemli sorunlardan bir tanesi Pavlikanlara (Zelikians)¹⁴¹ karşı yapılan mücadelelerdir. Doğuda Armenia’da (Ermenistan) ortaya çıkan ve farklı bir Hıristiyan mezhebi olan Pavlikanlar, İncil’in bir kısmını, tasvirleri, vaftizi, evliliği ve tüm kilise hiyerarşisini yok sayıyordu. Tasvir kırıcı olan Pavlikanlar, Theodora yönetimi boyunca zorluklarla karşılaştılar. Özellikle tasvir yanlısı kesimlerin imparatorluğa hâkim olmaya başlamasıyla Pavlikanlara yönelik zulüm arttı. Theodora dönemi boyunca Pavlikan tarikatına mensup üyelere katliam yapılarak tüm mallarına el konuldu. Kaçmayı başaran çok sayıda Pavlikan, Abbasîlerin Melitene (Malatya) Emiri Ömer b. Abdullah’a sığındılar. Melitene emiri Pavlikanların iki şehre yerleşmelerine izin verdi. İmparatorluk içinde kalan diğer üyeler ise Ortodoksluğa döndürülemedi¹⁴².

¹³⁸ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 28-29; İbn Kesîr, *a. g. e.*, X, 515-516; *The History of al-Tabari*, XXXIV, 38; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 235; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 207; Avcı, *a. g. e.*, 101.

¹³⁹ Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 231.

¹⁴⁰ Abdülkerim Özeydin, “Ağlebîler”, *DİA*, I, İstanbul, 1997, 476; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 13-14.

¹⁴¹ Havarilerden Paul tarafından kurulan Hıristiyan taraftarlarıdır. VII. Yüzyılda ortaya çıkan Hıristiyanlığın bir mezhebi olup Manici (Manikyan) inancın iki karşıt prensibi olan iyiyi ve kötüyü benimsemişlerdir. Aynı zamanda Monofozit görüşü benimseyen Pavlikanlar maddi dünyanın bir şeytan icadı olduğuna inanırlar. Bu bağlamda tasvirleri de reddeden ikona kırıcı taraflarla beraber hareket etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Çog, “İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında “Pavlikanlar” Üzerine Bir Değerlendirme”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII(2), 2008, 76-77; Norwich, *a. g. e.*, II, 59.

¹⁴² Genesios, *a. g. e.*, 77; Levtchenko, *a. g. e.*, 154; Diehl, *a. g. e.*, 71; Norwich, *a. g. e.*, II, 59; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 207.

1. 1. 7. III. Mikhael (Atropholis) Dönemi (856-867)

Theodora, imparatorluk içindeki meselelerle uğraşırken oğlu ve tahtın varisi III. Mikhael de büyüyordu. Annesi, III. Mikhael'i devlet yönetimi konusunda arka planda bıraktığı için tecrübe edinemedi. III. Mikhael 855 yılında henüz on beş yaşındayken Eudokia Ingerina adlı bir metres tuttuysa da annesi evleneceklerinden endişe ederek kabullenmedi. Theodora, III. Mikhael'e Eudokia Dekapolitana adlı başka bir kadın önerdiyse de o bunu kabul etmedi. Annesinin zorbalığıyla karşılaşan Mikhael, ona karşı kin beslemeye başladı¹⁴³.

Theodora ve oğlu arasında çekişme yaşanırken kardeşi Bardas bir komplo ile tahtı ele geçirmeye karar verdi. Komployu hazırlayan Bardas öncelikle Theodora'nın en yakın adamı alan *logothetes* (Bakan) Theoktistos (Theoktiste Phlorina)'u ortadan kaldırarak imparatoriçenin tek kalmasını sağladı. Theoktistos'un ölümüyle Theodora'nın gücü de sona erdi. 856 yılının Mart ayında toplanan senato III. Mikhael'i imparator ilan etti. III. Mikhael annesini hapse attırdıktan sonra kiliseye kapattı. On bir yıl sürecek III. Mikhael'in iktidarı boyunca *Caesar*¹⁴⁴ Bardas yönetimde etkili oldu. İmparatorun tecrübesiz olması, Bardas'ın da ileri görüşlü ve yönetim konusundaki tecrübesi onun daha çok ön planda olmasına neden oldu. Bardas, bu özelliğiyle imparatorluğun hâkimi ve ordunun başkumandanı sıfatıyla önemli görevler üstlendi¹⁴⁵.

Ağlebîlerin bu sırada vali olarak atadığı el-Abbas liderliğinde Sicilya'daki ilerleyişlerine devam ediyorlardı. Castrogiovanni (Kasryânne, Sicilya Adası'nda şehir) ve Syrakuza (Sicilya Adası'nın en büyük şehri)'ya saldıran Müslümanlar Bizans birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Müslümanlar Kasryânne şehrini ele geçirip Bizanslıları kılıçtan geçirdiler. III. Mikhael takviye kuvvet olarak Syrakuza'ya donanma çıkardıysa da Kasryânne şehrini geri alamadı¹⁴⁶.

856 yılında *caesar* Bardas'ın kardeşi ve Thrakesion theması strategosu Petronas komutasındaki ordu Fırat'ı geçip Abbasî topraklarına girerek Sümeysât (Samsat)'tan Amida (Diyarbakır)'ya kadar ilerledi. Ardından Tephrike (Divriği) üzerine

¹⁴³ Skylitzes, *a. g. e.*, 94; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 208; Norwich, *a. g. e.*, II, 60.

¹⁴⁴ Augustus (Büyük İmparator)'dan sonra gelen ve onun otoritesi altında olan ikinci yöneticiye verilen isimdir. Bu isim ya da unvan, Roma İmparatoru Diokletianos döneminde (225-305) oluşturulan Tetrathi Sistemi (Dörtlü Sistem) ile uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Timoty E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (Çev: Esra Ermet), İstanbul, 2010, 52.

¹⁴⁵ İbn Kesîr, *a. g. e.*, X, 522; Skylitzes, *a. g. e.*, 95-96; Genesisios, *a. g. e.*, 78-79; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 208; Norwich, *a. g. e.*, II, 60.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 58,59.

sefer düzenleyerek halifelikten ele geçirdiği çok sayıda esirle bölgesine döndü. Abbasî halifesi Mütevekkil-Alellah (847-861), komutan Ali b. Yahyâ el-Ermenî'ye bir mektup yazarak Bizans üzerine kış seferleri düzenlemesini istedi¹⁴⁷.

Bu dönemde Melitene (Malatya) emiri Ömer b. Abdullah (Amer) üzerine saldırı gerçekleştirildi. Ancak Pavlikanların bu emirliğe katılmasıyla, o, daha da güçlendi. Hıristiyan ve Müslümanlardan oluşan bir orduyu Armeniakon themasına sokarak burada bulunan önemli bir ticari merkez olan Amisos (Samsun)'u yağmaladı. Büyük bir orduyla Amisos'a gelen Petronas, Melitene emirini Poson (Kızıl Irmak Nehri'nin batısı)'da ağır bir yenilgiye uğrattı. Burada bulunan Müslüman ve Pavlikanların neredeyse tamamı öldürüldü. Bu savaşta Malatya emiri Ömer b. Abdullah yaşamını yitirdi. Kharsian theması strategosu Makhoras, Emir Ömer'in kaçan çocuğunu yakalayarak Petronas'a teslim etti. Bu galibiyet sonucunda imparator ve Petronas, emirin esir alınan çocuğuyla birlikte zafer içinde Konstantinopolis'e döndü. Bu zaferden kısa bir süre sonra Meyyafarikin (Silvan)'de Armenia'nın Müslüman valisi Ali b. Yahyâ el-Ermenî de yenilgiye uğratılarak öldürüldü¹⁴⁸.

Bizans için tehdit unsuru olmaya başlayan Ruslar, ilk defa gemilerle Konstantinopolis önünde görünerek başşehri kuşattılsa da bir fırtına donanmalarını mahvetti. Bizans, bu kuşatmadan kurtulduktan sonra yeni Rus saldırılarını önlemek üzere bunları Hıristiyanlaştırmaya ve böylece kendi nüfuz alanına sokmaya karar verdi. Bu gelişmenin hemen ardından Bizans İmparatorluğu, 860 yılında Hazarlar, Ruslar ve Balkanlar'daki Slavlar arasında misyonerlik çalışmalarını başlattılar¹⁴⁹.

İmparatorluk içinde faaliyette bulunan kiliseler IX. yüzyılda misyonerlik çalışmalarına başladılar. 862 yılında Moravya kralı Rostislav, Germen din adamlarının güdümünden kurtulmak için Bizans'tan, Hıristiyanlığı Slav dilinde yayabilecek eğitimciler göndermesini istedi. Bizans, 863'te aslen Makedonyalı memur olan Leon'un oğulları olan Kiril (Konstantinos) ve Methodios'u görevlendirdi. Keşiş olan iki kardeş Magnaura Okulu'nda eğitim görmüş olup Patrik Photios'un öğrencileriydi. Slav-

¹⁴⁷ Mahmut Kırkpınar, "Mütevekkil-Alellah", *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006, 212-213; Skylitzes, *a. g. e.*, 93; *The History of al-Tabari*, XXXIV, 146-147; İbn Kesîr, *a. g. e.*, X, 531; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 144; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 212; Norwich, *a. g. e.*, II, 61.

¹⁴⁸ Nikholas Adontz, "Vard Mamikonian", *The Armenian Review*, 1957, 17; Skylitzes, *a. g. e.*, 100-101; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 236; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 107; Genesisios, *a. g. e.*, 83-84; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 212; Norwich, *a. g. e.*, II, 61-62.

¹⁴⁹ Constantine VII Porphyrogenitus, *Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio*, (Translated by Romilly James H. Jenkins), Washington, 1985, 233; Skylitzes, *a. g. e.*, 107-108; Demirkent, "Bizans", 235; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 213; Norwich, *a. g. e.*, II, 66-67; Davies, *a. g. e.*, 324.

ların havarileri olarak bilinen Kiril ve Methodios'un Slavları Hıristiyanlaştırma çalışmaları Bardas ve Patrik Photios himayelerinde gerçekleşti. Slavca'yı iyi öğrenen kardeşler *Glagolitik* (Kiril) alfabesini bulup Kutsal Kitap'ı ve Yunan kilise babalarının çeşitli yapıtlarını Slavcaya çevirdiler. Ardından Keşiş kardeşler Pannonia ile Moravya'da Slav ruhban kadroları kurdular¹⁵⁰.

Keşiş kardeşlerin bu çalışmaları neticesinde Bizanslı misyonerler ve Germen ruhban sınıfı mücadeleye girdi. Bu mücadele sonucunda keşiş kardeşler Pannonia ve Moravya'da tutunamadı. Bu ülkelerden kovulan Methodios'un öğrencileri Slavca yazılan din kitaplarıyla *litürjiyi*¹⁵¹ Bulgaristan'a götürdüler. Bu eserlerin buraya getirilmesi Bulgarların Hıristiyanlık dinine geçişini kolaylaştıran önemli bir unsurdu. Nitekim Bulgar çarı Boris Han (859-890) vaftiz olup Methodios'un öğrencisi Clemens'in Bulgaristan metropolitliğine (Ortodokslarda patrikten sonra gelen din adamı) getirilmesiyle Hıristiyanlığı kabul etti¹⁵².

Bizans tasvir kırıcılık hareketinden sonra rahat bir nefes aldıysa da Güney İtalya'da elinde çok az yer kaldı. Ağlebî emiri Hafâce b. Süfyân, Syrakuza'ya saldırarak önemli miktarda ganimet elde etti. Ardından Emir Hafâce, 865 yılında Sicilya'nın Nûtas şehrini ele geçirdi. Özellikle III. Mikhael'in saltanatının sonlarına doğru Sicilya Adası'nda sadece Syrakuza ve Teormina şehirleri imparatorluğun elinde kaldı¹⁵³.

¹⁵⁰ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 213; Cheynet; *a. g. e.*, 66; Levchenko, *a. g. e.*, 160; Diehl, *a. g. e.*, 71; Lemerle, *a. g. e.*, 90.

¹⁵¹ Yunanca "Ayin-ibadet" anlamına gelen "liturgia" kelimesinden gelmektedir. Katolik okullarında litürji adını taşıyan dersler mevcut olup dinsel törenlerde usul ve sıraların belirlendiği, elbiselerin, süslemelerin nerde duracağı, kimin nereden gireceği ve ayinin şekline göre nelerin değiştiğini belirten eserlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem Acara, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Litürji ve Litürjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XV(1), 184-185.

¹⁵² Skylitzes, *a. g. e.*, 91; Genesios, *a. g. e.*, 86; Zahide Ekmekci, *Konstantine Porphyrogenitus'un De Administrando Imperio Adlı Eserinin Çevirisi Ve Yorulanması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2016, 107; Cheynet, *a. g. e.*, 66; Levchenko, *a. g. e.*, 160; Diehl, *a. g. e.*, 71; Lemerle, *a. g. e.*, 90; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 213.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 95; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 212.

1. 2. BASİLEİOS (BARSEĞ, KEPHALAS)'UN TAHTA ÇIKIŞI (867)

1. 2. 1. Basileios'un Hayatı ve Konstantinopolis'e Gelişi

830-835 yılları arasında doğduğu tahmin edilen I. Basileios'un, Ermeni, Makedonyalı ya da Slav kökenli olup olmadığı bilinmiyor. Ancak öyle görünüyor ki Makedonya'ya yerleşmiş yarı Ermeni yarı Slav bir ailenin çocuğuydu¹⁵⁴. Trakya'da iskân edilmiş ancak sonradan Bulgar Hanı Krum tarafından Makedonya'ya yerleştirilmiş bir aileye mensuptu¹⁵⁵.

Peloponnesoslu aristokrat Danielis'in himayesinde yetişen ve yoksul biri olan I. Basileios, okuma yazma bilmeyen köylü çocuğuydu. Şehre gidip daha çok çalışıp daha çok kazanma, ailesini ve kardeşlerini geçindirme ümidindeydi. Sonra 857 yılı civarında Konstantinopolis'e geldi ve oraya yerleşmeye çalıştı. Karşısına zengin bir şehirlî çıktı ve ona evinde ve seyahatlerinde atlarına bakma işini verdi. Yolculukların birinde bu yakışıklı uşak, muazzam bir servete sahip olan ve güçlü kuvvetli adamlar arayan geçgin bir dulun gözüne çarptı. Basileios'a sempati duyan kadın ona toprak verdi. Bu toprağı ekip biçmesi için de önemli ölçüde sermaye hediye etti. Basileios zamanla önemli bir servete sahip olmasına rağmen efendisini bırakmadı ve güvenini kazandı. Efendisi, atları terbiye etmekte usta olan Basileios'u yeni at almış olan Bizans imparatoru III. Mikhail'e at yetiştiricisi olarak takdim etti. Basileios, imparatorun hırçın atını terbiye etmeyi başardı. İmparator bu durumdan etkilenip Ermeni Basileios'u hizmetine alarak sarayın ahırlarında görevlendirdi¹⁵⁶.

İmparator III. Mikhael, bu sırada tahtı dayısı Bardas'a bırakmış olup kendisi de çok sevdiği ahırlarda, at, av, sirk oyunları ve kadınlar arasında vaktini geçiriyordu. Mikhael burada bulunan at terbiyecisi olan Basileios'u gözdesi yaptı ve ona Saray Ahırları Emiri unvanı verdi¹⁵⁷. Spora ilgi duyan Basileios Konstantinopolis'te düzenlenen güreş müsabakalarına katılıyordu. Basileios, Konstantinopolis'te düzenlenen bir güreş müsabakasında önceden birkaç şampiyonu yenmiş olan Bulgar rakibini

¹⁵⁴ Alexander Kazhdan-Anthony Cutler, "Basil I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 260; Genesisios, *a. g. e.*, 95; Lemerle, *a. g. e.*, 94.

¹⁵⁵ Skylitzes, *a. g. e.*, 118; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 216; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 208; Diehl, *a. g. e.*, 76; Norwich, *a. g. e.*, II, 75.

¹⁵⁶ Kazhdan- Cutler, "Basil I", 260; Skylitzes, *a. g. e.*, 120; Genesisios, *a. g. e.*, 95; Lemerle, *a. g. e.*, 94; Levchenko, *a. g. e.*, 163.

¹⁵⁷ Genesisios, *a. g. e.*, 97-98; Porphyrogenitus, *a. g. e.*, 245; Nikhola Adontz, "From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian", *The Armenian Review*, (9), 1956, 8; a.y., "Vard Mamikonian", 15; Lemerle, *a. g. e.*, 94; Norwich, *a. g. e.*, II, 77; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 211.

yere sererek üstün geldi. Fiziksel yapısıyla da ön planda olan Basileios, İmparator III. Mikhael'in gözüne girmeyi başardı¹⁵⁸.

Basileios, daha sonra III. Mikhael tarafından *parakoimomenos*¹⁵⁹ görevine getirildi. Bu andan itibaren Mikhael ve Basileios'un çok yakınlaşması sonucu ikisi arasında homoseksüel ilişki olduğu yönünde dedikodular ortaya çıktı. Ancak Basileios'un eşi Maria'dan boşanıp III. Mikhael'in ilk sevdiği kadın ve metresi olan Eudokia Ingerina ile evlenmesi bu dedikoduları boşa çıkardı. Eudokia Ingerina, 19 Eylül 866 tarihinde Leon (VI. Leon) adında bir bebek dünyaya getirdi¹⁶⁰.

Bizans imparatoru III. Mikhael'in, 867 yılında metresi olan Eudokia Ingerina'nın elinden öldürülmesiyle, yerine I. Basileios geçti. Böylelikle I. Basileios'un mensup olduğu ve yaklaşık iki yüz yıl sürecek olan Makedonya (Ermeni) Hanedanlığı (867-1057) Bizans tarihindeki yerini almış oldu. Bu hanedanın imparatorluğun başına geçmesiyle Bizans, tarihindeki en parlak döneme girmiş oldu¹⁶¹. İbnü'l Esîr, Basileios'un Bizans'ın başına geliş yılı olarak M. 870-871 yıllarını kaydetmiştir. Ancak Bizans Kronikleri ve araştırma kaynakları 867 olarak kaydetmektedir¹⁶².

I. Basileios'un dört çocuğu bulunmakla beraber ilk ve en sevdiği oğlu olan Konstantinos gençliğinde evlenmiş olduğu Makedonyalı Maria'dan doğdu. Diğer üç çocuğu olan VI. Leon, Aleksandros ve Stephanos, Eudokia Ingerina'nın çocukları olmakla beraber bunlardan Aleksandros ve Stephanos, I. Basileios'un iktidara gelmesinden sonra dünyaya geldiler¹⁶³.

¹⁵⁸ Skylitzes, *a. g. e.*, 124-125; Genesisios, *a. g. e.*, 94; Adontz, "From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian", 10; Norwich, *a. g. e.*, II, 75; Levchenko, *a. g. e.*, 163; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 210-211; Lemerle, *a. g. e.*, 94.

¹⁵⁹ *Parakomomenos*, Yunanca "yanında yatan" anlamına gelir. Esasen imparatorun yatak odasında onunla beraber uyuyan saray personelidir. Sonradan bu memuriyetin önemi arttı, refakat işi ise daha sıradan memurlara verildi. Bu görevi her zaman hadımlar üstlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ruth Macrides-J. A. Munitiz-Dimiter Angelov, *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremoni*, Birmingham Byzantine and Ottoman Studies, 2013, 89.

¹⁶⁰ Adontz, "From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian", 20; Norwich, *a. g. e.*, II, 76-77.

¹⁶¹ *The History of al-Tabari*, XXXVI, (Çev: David Vaines), Albany, 1992, 135; Nadia Maria El Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans*, (Çev: Mehmet Moralı), İstanbul, 2012, 214; Artak Movsisyan, *Ermenistan Tarihi*, (Çev: Marta Minasyan), Yerevan, 2017, 66; Skylitzes, *a. g. e.*, 116; Genesisios, *a. g. e.*, 95; Cheynet, *a. g. e.*, 67; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 216; Lemerle, *a. g. e.*, 94; Norwich, *a. g. e.*, II, 82.

¹⁶² İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 208.

¹⁶³ Adontz, "From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian", 18; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 217-218; Norwich, *a. g. e.*, II, 77.

1. 2. 2. *Caesar Bardas (Vard Mamikonian)*'ın Ölümü

İmparator III. Mikhael, ömrünün son on beş yılını sarhoşluk ve sefahat içinde geçirdiği için kendisine “Ayyaş” lakabı verildi. İmparatorluğu yönetme gücünden yoksun olmasına rağmen dayısı Bardas devletin tüm işlerinden mesuldü. Bardas, 859 yılında sadece imparatorluk ailesinden gelenlere verilen *kouropalates* unvanını elde etti. 862 yılının Nisan ayında Paskalya sonrasında *caesar* oldu. III. Mikhael o dönemde karısı Eudokia Ingerina'yı çoktan terk etmiş olup henüz çocuğu da yoktu. Bardas, Bizans ahali tarafından imparatorluğun gelecekteki hükümdarı olarak kabul edilmeye başlandı. Bardas, III. Mikhael'in sorumsuz davranışları neticesinde giderek tahtı ele geçirmeye ve *basileios* gibi davranmaya başladı¹⁶⁴.

Bardas'ın on yıllık hâkimiyet döneminde Müslümanlara karşı kazanılan zaferler, Bulgarların Hıristiyanlaşması, Bizans kilisesinin Roma'dan bağımsız olma mücadelelerine sahne oldu. Bardas, idarî ve hukukî alanda eniştesi Theophios'u, ilmî alanda da Theoktistos'u örnek aldı. Bardas ilmî alanda harekete geçerek, bazen Matematikçi Leon olarak anılan Filozof Leon başkanlığında Magnaura Sarayı'nda bir okul kurma çalışmaları başlattı¹⁶⁵.

I. Basileios'un Mikhael üzerindeki etkisi arttıkça, Bardas ve Mikhael arasındaki düşmanlık da artmaya başladı. *Caesar* Bardas artık Mikhael'i küçümseyen tavırlar içindeydi. İmparatorluğun idaresi konusunda Mikhael'in kendisine tamamen güvendiğini ve eğer mutluluk içerisinde geçen hayatına dokunulmazsa öyle devam edeceği düşüncesindeydi. Ermeni Basileios ise Mikhael ile birlikte olup arkadaşlıktan öteye bir ilişkileri yoktu. Ancak Bardas, III. Mikhael için giderek daha tehlikeli olmaya başladı. I. Basileios, aciz durumdaki imparatoru uyarıp Bardas hakkındaki düşüncelerini gözden geçirmesine neden oldu¹⁶⁶.

I. Basileios'un ise imparatorluk tahtında gözü vardı ve artık ele geçirmesi an meselesiydi. Bardas'ın on iki yıl önce genç imparatorun beynini hadım Theoktistos'a karşı zehirleterek onu öldürtmüştü. Şimdi ise I. Basileios, III. Mikhael'i sinsice dayısı Bardas'a karşı kışkırtıyordu. I. Basileios, *Caesar* Bardas'ın III. Mikhail'i adam ye-

¹⁶⁴ Genesios, *a. g. e.*, 93; Adontz, “Vard Mamikonian”, 19; Norwich, *a. g. e.*, II, 74.

¹⁶⁵ Norwich, *a. g. e.*, II, 75; Levchenko, *a. g. e.*, 159; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 209.

¹⁶⁶ Adontz, “Vard Mamikonian”, 29; Norwich, *a. g. e.*, II, 77.

rine koymamakla kalmayıp onu bertaraf ederek tartışmasız Bizans'ın tek imparatoru olmak istediğini söyledi¹⁶⁷.

Çok geç olmadan öncelikle Mikhael'in Bardas'a karşı harekete geçmesi gerekiyordu. Son zamanlarda doğuda Müslümanlara karşı kazanılan başarılarla rağmen, Bizans'ın sonuç elde edemediği bir savaş alanı vardı. Ayrıca Theoktistos'un kurtardığı Girit (Crete) Adası tekrar Arapların eline geçti. Bardas artık durumu daha fazla sineye çekmek istemedi. Adaya 866 yılında bahar aylarında yapılacak büyük bir sefer hazırlığı yapıldı. Ancak bu plan yapılırken Bardas'ın kulağına kendisine yönelik bir komplo hazırlığı söylentisi geldi. Seferi iptal etmeyi düşündüyse de öncelikle yeğenini bu durumdan haberdar etti. Bu durumdan haberdar olan Mikhael, 25 Mart'ta Hagia Maria Khalkoprateia Kilisesi'nde Basileios ile birlikte Bardas'a karşı hiçbir düşmanlık beslemediklerine dair yemin ettikleri resmi bir belge imzaladılar. *Caesar* Bardas'ın tavrı yumuşadı ve Paskalya'dan hemen sonra Konstantinopolis'ten yola çıkan orduda İmparator III. Mikhael'in yanında yer aldı¹⁶⁸.

Bizans ordusu Miletos antik kenti yakınında Menderes Nehri (Maeander, Kepoi) ağzında demir atmış donanmanın bulunduğu noktaya geldi. Gemiye binmeden önce Bardas, uyarılmasına rağmen bu uyarıya aldırmaz etmedi. Ancak ertesi gün endişeye kapılan Bardas tehlike içindeki durumunu sarayın baş nazırı olan Philotheos'a anlattı. Philotheos, onu rahatlatmak için "şeftali renkli altın pelerinini giy ve düşmanın karşısına çık! Karşında dağılacaklardır." şeklinde tavsiyede bulundu. Şık kıyafetleriyle imparatorluk çadırına toplantıya giden Bardas, yeğeninin yanına oturup nazırların okuduğu raporları dinledi. İmparatorluğun katılmış olduğu toplantı bittiğinde Bardas, Mikhael'e başka mesele yoksa gemilere binme emrini vermesini önerdi. Tam bu sırada Basileios'un gizliden bir hareket yaptığını sezdiyse de geç kaldı. Basileios, tek bir hançer darbesiyle Bardas'ı yere serdi ve komploya katılan diğer görevliler de onu tamamen etkisiz hale getirdi (21 Nisan 866)¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Adontz, "Vard Mamikonian", 15.

¹⁶⁸ Skylitzes, *a. g. e.*, 112; Genesisios, *a. g. e.*, 92; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 217; Adontz, "Vard Mamikonian", 29; Norwich, *a. g. e.*, II, 78-79.

¹⁶⁹ Genesisios, *a. g. e.*, 92-93; Skylitzes, *a. g. e.*, 112-113; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 216-217; Lemerle, *a. g. e.*, 94; Adontz, "Vard Mamikonian", 29-30; Norwich, *a. g. e.*, II, 78; Levchenko, *a. g. e.*, 163; Vasiliiev, *a. g. e.*, I, 211-212.

1. 2. 3. İmparator III. Mikhael'in Öldürülmesi

III. Mikhael, Bardas öldürüldüğü sırada yerinden bile kıpırdamadı. I. Basileios, imparatorun suikast planlarından haberi vardı. Bu bağlamda Bardas'ın öldürülmesinde III. Mikhael'in suç ortağı sayılırdı. İmparator, Basileios'un önerisiyle Konstantinopolis'e Patrik Photios'a bir mektup yazarak, dayısı Bardas'ın vatan hainliğinden suçlu bulunduğunu ve bu yüzden ölüm cezasına çarptırıldığını bildirdi. Mektubu alan patrik caesarın ölümünden şüphe ederek senato ve halk adına cevapladığı mektupta, imparatorun bir an önce başkente dönmesi için yalvardı. Bunun üzerine İmparator ve Basileios Girit seferine başlamadan Konstantinopolis'e döndüler¹⁷⁰.

866 yılının Paskalya'dan sonraki yedinci Pazar günü Ayasofya'da Bizans sarayının ileri gelenleri toplandı. Ancak imparatorluk tahtının yanında başka bir taht görünce şaşkınlık içinde kaldılar. Bu sırada İmparator Mikhael, her zamanki resmî geçidiyle saraydan geldikten sonra yerine oturmadan İncil ve ilahilerin okunduğu renkli mermerden yapılmış kürsüye çıktı. Mikhael'in sekreterlerinden biri de kürsünün altında imparator adına şu satırları okudu:

“Caesar Bardas, beni öldürmek üzere bir komplo hazırlamış ve beni şehirden çıkmaya ikna etmiştir. Eğer Symbatios (Basileios'ın Ermeni olan en yakın işbirlikçisi) ve Basileios beni zamanında bu komplodan haberdar etmeselerdi, bugün hayatta olmayacaktım. Caesar suçluydu ve ölümünü kendisi hazırladı.

*Bana sadık kalan, beni düşmanımdan koruyan ve büyük bağlılık gösteren Parakoimomenos Basileios, imparatorluğun koruyucusu ve idarecisi olmalı ve basileios ilan edilmelidir.”*¹⁷¹

Bu konuşmadan sonra hadımlar Basileios'a imparatorluk kıyafetleri giydirenken Mikhael de tacını patriğe verdi. Patrik kutsadığı tacı Mikhael'e verdi, o da Basileios'un başına taktı (26 Mayıs 866). Basileios ahır işçiliğinden imparator olmaya kadarki hedefine neredeyse ulaşmış oldu. Basileios'un saray ahırlarından İmparatorluk sarayındaki mevkiine gelmesi dokuz yıl sürdü. Mikhael ile paylaştığı imparatorluk yönetimi ise sadece on altı ay sürdü¹⁷².

III. Mikhael ve I. Basileios 867 yılında toplanacak olan konsil için yan yana oturuyordu. Mikhael kendisinin imparatorluğu yönetmekten aciz olduğunu, daha

¹⁷⁰ Genesios, *a. g. e.*, 94; Skylitzes, *a. g. e.*, 128; Norwich, *a. g. e.*, II, 79.

¹⁷¹ Norwich, *a. g. e.*, II, 79.

¹⁷² Skylitzes, *a. g. e.*, 113-114; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 217; Norwich, *a. g. e.*, II, 79.

güçlü bir lidere ihtiyaç olduğunu biliyordu ve bu yüzden tahtı Basileios'a devretti. Mikhael her geçen gün daha huysuz olduğu için kendisini daha fazla sefahate verdi. Ayrıca sarhoşluğu, saygısız davranışları, kiliselere verdiği zarar ve zalimane tavırları Bizans ahalsinin gözünden düşmesine neden oluyordu. Mikhael, ayık olduğu zamanlarda tüm vaktini atlı araba yarışlarında geçiriyordu. Aziz Mamas Sarayı'nda yaptırdığı özel yarış pistinde, hipodromda yapılan oyunlara hazırlanıp, tüm gününü yarışçılarla geçirip onlara altın ve hediyeler dağıtıyordu¹⁷³.

III. Mikhael, Bardas'ı sevdiği kadar Basileios'u sevmeydi. I. Basileios mevcut gidişatından dolayı Mikhael'i eş imparator olarak uyardığında çok sinirleniyordu. İmparatorluk artık yönetilemez bir hal aldı. Makedonyalı Basileios bir kez daha hareket geçmenin vaktinin geldiğine karar verdi¹⁷⁴.

I. Basileios, III. Mikhael ve Eudokia Ingerina, Aziz Mamas Sarayı'nda beraber akşam yemeği yediler. Yemeğin sonuna doğru Basileios izin isteyip masadan ayrılarak III. Mikhael'in odasına gitti. Odanın kapılarını kilitlenmeyecek şekilde ayarlayarak masaya geri döndü. Masaya döndüğünde, III. Mikhael'in her zamanki gibi ayağa kalkmayacak kadar sarhoşturdu. Daha sonra yatağına geçen imparator orada sızıp kaldı. Basileios ise sarayın bir köşesinde komplocular ile sessizce hareket için beklemeye koyuldu¹⁷⁵.

Bizans imparatorluk geleneğinde yatak odasında tek başlarına yatılmazdı. Ancak o gece İmparator III. Mikhael'in odasında görevli olan kişiye başka bir görev verildi. Ardından yerine III. Mikhael'in eski arkadaşlarından Basiliskianos getirildi. O kapıdaki sürgünün durumunu fark ederek imparatorun yatağında öylece bekledi. Bir süre sonra Basileios ve sekiz arkadaşı kapının eşiğine geldi. Basiliskianos, onlara engel olmaya çalıştıysa da başarılı olamayıp kılıç darbeleriyle öldürüldü. Bu sırada sarhoşluğun etkisiyle yatakta sızmış olan imparatoru Ioannes Khaldos öldürmeye teşebbüs ettiyse de cesaret edemedi. Khaldos, III. Mikhael'in iki elini kesebildi. III. Mikhael'e son darbeyi I. Basileios'un kuzeni Asylaion vurdu. III. Mikhael'in 867'de öldürülmesiyle Amorion (Frigya) Hanedanlığı da tarihe karışmış oldu¹⁷⁶.

¹⁷³ Genesisios, *a. g. e.*, 90-91; Norwich, *a. g. e.*, II, 81.

¹⁷⁴ Norwich, *a. g. e.*, II, 81.

¹⁷⁵ Skylitzes, *a. g. e.*, 130; Genesisios, *a. g. e.*, 98-99; Norwich, *a. g. e.*, II, 81.

¹⁷⁶ Mehmet Ertan Bamyacı, "Amorium Hanedanı Döneminde (820-867) Bizans İmparatorluğu'nun Siyasi Yapısı", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, V(2)4, 2018, 1726; Synkellos, *The Life of Michael the Synkellos*, (İngilizceye Çev: Mary B. Cunningham), The Universities Press,

Kanlar içinde ölüme terk edilen III. Mikhael'in katilleri Haliç'e doğru kaçarak oradan Beyaz Saray'a doğru kürek çektiler. Saraya varan komplocular onları bekleyen muhafızların yardımıyla içeri girdiler. Ertesi sabah Basileios'un ilk işi karısı ve Mikhael'in metresi olan Eudokia Ingerina'yı dün geceki durumdan haberdar etmek oldu. İmparatorluk içinde yayılan cinayet haberi ailesi dışında kimsede pek tesir etmedi. Bir sonraki gün cenaze işleri için Aziz Mamas Sarayı'na gönderilen memurlar Mikhael'in cesedinin bir çuvala koyulduğunu gördüler. Daha önceden manastıra hapsedilen imparatorun annesi Theodora ve kızları serbest bırakılarak oğullarının cenazesine getirildiler. Mikhael, Khrysopolis (Üsküdar)'te yapılan sade bir törenle defnedildi¹⁷⁷.

I. Basileios, III. Mikhael'i öldürüp haksız yere iktidara gelmesi ve kendine yönelik gelen tepkilere karşı iktidarını meşrulaştırma çabasına girdi. Ayrıca VI. Leon'un III. Mikhail'in oğlu olduğu dedikoduları I. Basileios aleyhine bir havanın oluşmasına zemin hazırladı. I. Basileios, kendisine karşı oluşan tepkilere karşı taraf-tar bulma arayışına girdi. Ayrıca Basileios, hanedanlığını meşru konuma getirmek amacıyla 869'da ilk ve çok sevdiği oğlu Konstantinos'u, 870'de bir diğer oğlu olan VI. Leon'u varisi ilan etti. Ordu bu duruma karşı çıktı ve I. Basileios bu tepkileri ortadan kaldırmak için yandaş arayışına girdi. I. Basileios, aradığı desteği Patrik Phoitos'a karşı tavır sergileyenlerde buldu. Gerekli desteği almak için Patrik Photios'u görevden alma kararı aldı. Hatta imparator dinî kurumlardan destek elde etmek için yüzü aşkın manastır ve kilise inşa ettirdi¹⁷⁸.

1991, 127; İbn Kesîr, *a. g. e.*, XI, 68; Skylitzes, *a. g. e.*, 114-115; Genesisios, *a. g. e.*, 99- 100; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 217; Lemerle, *a. g. e.*, 94; Norwich, *a. g. e.*, II, 81-82; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 212.

¹⁷⁷ Skylitzes, *a. g. e.*, 115; Levtsenko, *a. g. e.*, 163; Norwich, *a. g. e.*, II, 82; Adontz, "From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian", 16.

¹⁷⁸ Genesisios, *a. g. e.*, 100; Skylitzes, *a. g. e.*, 132-133; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 217-218.

2. I. BASİLEİOS DÖNEMİ'NDE BİZANS VE BATI İLİŞKİLERİ (867-886)

2. 1. İMPARATORLUĞUN DOĞUSUNDA GELİŞEN OLAYLAR

İmparator I. Basileios döneminde ele alacağımız batı dünyası ile ilişkilere geçmeden önce imparatorluğun doğusundaki ve iç siyasetteki gelişmeleri kısaca ele alacağız. Nitekim imparatorluğun doğu ve iç siyasetinden kısaca bahsetmemiz konu bütünlüğünü sağlamak adına ehemmiyetlidir. Bu bağlamda Bizans'ın önce doğuda Abbasîlerle olan münasebetlerine ardından Pavlikanlar ile mücadelelere değindikten sonra hukuk alanında yapılan yeniliklerden bahsedeceğiz.

Doğu Akdeniz'de faaliyette bulunan I. Basileios, 868'de Abbasîlerin elinde bulunan Kıbrıs'ı ele geçirmek için sefer başlattı. Bizans donanması, Abbasîler ile yapılan mücadeleler sonucunda Kıbrıs Adası'nı ele geçirerek buraya kumandan Aleksios'u vali olarak atadı. Bu ada Abbasîler'den alındıysa da Bizans, onlara vergi vermeyi sürdürdü¹⁷⁹.

I. Basileios 873'te Kapadokya¹⁸⁰ ve Kilikya'ya¹⁸¹ sefer düzenleyerek Zapetra (Zibatra, Doğanşehir) ve Samosata (Samsat)'yı ele geçirdi. Ancak imparator bu seferinde asıl amacına ulaşamadı. Çünkü Abbasîler'in elinde bulunan Melitene Kalesi'ni almaya çalışırken ağır bir yenilgi aldı. I. Basileios (İslâm kaynaklarında İbn Saklebiye olarak geçer), Fırat bölgesinde ve Toros sınırlarına yaptığı seferlerde de olumlu bir netice elde edemedi. Ancak Bizans, bu süreçten sonra iç karışıklıkların hâkim olmasıyla zayıf düşmeye başlayan Abbasîler'in durumundan faydalanarak doğuda daha planlı ve programlı bir şekilde yayılmaya başladı¹⁸². Bunun ilk göstergesi de Lü'lü (Niğde, Ulukışla)'nın halifeliğin elinden çıkmasıdır. Abbasîlerin Tarsus valisi Erhûz b. Yuluğ b. Turhan et-Türkî, Lü'lü'de bulunan Sakâlib (Slavlar) halkına eziyet

¹⁷⁹ Işın Demirkent, "Kıbrıs", *DİA*, XXV, İstanbul, 1997, 372; Ali Aksu, "Emeviler ve Abbasiler Döneminde Kıbrıs", *Tarihte Kıbrıs (İlk Çağlardan 1960'a Kadar)*, I, (Ed. Osman Köse) İstanbul, 2017, 87; Alexander Kazhdan-Anthony Cutler, "Basil I", 260.

¹⁸⁰ Günümüzde Orta Anadolu'yu kapsayan kısma verilen isimdir. Bu bölgenin en eski ismi "Katpatuka" olarak geçmekle birlikte Malatya, Kayseri, Sivas, Nevşehir, Niğde illerinin önemli kısmını kapsamaktadır. Farklı kaynaklarda "Güzel Atlar Ülkesi" olarak da geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 378.

¹⁸¹ Hellenistik dönemde Çukurova bölgesini kapsayan coğrafi alana verilen isimdir. Hellenistik çağda bu bölgeye Kilix ya da Kilikos denilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar, *a. g. e.*, 440.

¹⁸² Skylitzes, *a. g. e.*, 134; *The History of al-Tabari*, XXXVI, 156; İbn Kesîr, *a. g. e.*, XI, 72; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 222; Diehl, *a. g. e.*, 80; Alexander Kazhdan-Anthony Cutler, "Basil I", 260; Levchenko, *a. g. e.*, 186; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 221; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 213.

ederek erzaklarına el koyuyordu. Buradaki ahali Lü'lü Kalesi'ni Bizans ile anlaşarak onlara teslim etti¹⁸³.

Abbasîlerde sıklıkla taht değişikliğinin olması ve iç siyasetteki kargaşalar devletin zayıflamasına ve Armenia bölgesinde isyanların ortaya çıkmasına neden oldu. Armenia bölgesinde yaşayan Ermeni beyleri sürekli isyan girişimlerinde bulunuyorlardı. Abbasî Halifesi Mu'temid-Alellah (870-892), I. Aşot Misake¹⁸⁴ (885-887)'a 885'te taç göndererek onun krallığını tanıdı. Ardından İmparator I. Basileios, I. Aşot'a kıymetli eşyalar ve bir de taç göndererek Ermeni yönetimini tanıdı. I. Aşot'un hem halife hem de İmparator I. Basileios tarafından tanınmasıyla mensup olduğu Bagratuni Hanedanlığı (885-1045) öncülüğünde Ermenilerin yükseliş dönemi de başlamış oldu¹⁸⁵.

Theodora yönetiminde Pavlikanlara karşı şiddetli önlemler alınmıştı. Ancak imparatoriçe onları ne ortadan kaldıramış ne de Ortodoksluk mezhebine sokabilmişti. I. Basileios döneminde imparatorluk içerisinde Pavlikanlar ile tekrar mücadeleye girildi. İmparator, Pavlikanların merkezî komuta yeri olan Tephrike (Divriği) ile diğer birçok kaleyi tahrip ederek isyancıları ağır bir yenilgiye uğrattı. Pavlikanların lideri Altın El lakaplı Khrisokherios (Chrysocheir)'un başı koparılarak İmparator I. Basileios'a gönderildi. Çok kalabalık olan Pavlikan grubu sonradan Trakya'ya göç ederek orada Bogomil adıyla anılacaktı¹⁸⁶.

¹⁸³ *The History of al-Tabari*, XXXVI, 162; İbn Kesîr, *a. g. e.*, XI, 79; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 256-257; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 240.

¹⁸⁴ "Aşot", Bagrati Hanedanlığı'nın Ani kolu tarafından kullanılan bir isimdi. Gürcülerde, Kürtlerde ve Ermenilerde büyük babalarının isminin çocuklara verilmesi geleneği mevcuttu. Bu bağlamda "Aşot" ismi daha sonraki süreçte Ermeni beylikleri arasında çok kez kullanılacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Akopyan, "Şeddâdî Emîri Aşot b. Şavûra Ait Nadir Bir Sikke", *Terc. Nevzat Keleş, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (24), Bahar 2013, 3.

¹⁸⁵ Father Michael Chamich, *History of Armenia: From B. C. 2247 to The Year of Christ 1780 or 1229 of The Armenian Era*, II, (Translated From The Orijinal Armenian By Johannes Avdall), Calcutta, 1827, 9-10; Nina G. Garsoian, "Armenia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 176; Nina G. Garsoian, "Bagratids", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 244; Simon Payaslian, *The History of Armenia, From The Origins To The Present*, U. S. A., 2007, 53-54; Levtcenko, *a. g. e.*, 169; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 221.

¹⁸⁶ İskender Oymak, "Pavlikanların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Patrikleri", *Dini Araştırmalar*, XI(31), 2008, 141-142; Janet Hamilton-Bernard Hamilton, *Bizanslı Heretiklerin Tarihi*, (Çev: Barış Baysal), İstanbul, 2010, 46; Genesios, *a. g. e.*, 109-110; Skylitzes, *a. g. e.*, 133; *The History of al-Tabari*, XXXVI, 142; Kazhdan-Cutler, "Basil I", 260; Levtcenko, *a. g. e.*, 155; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 221.

2. 2. HUKUKÎ DÜZENLEMELER

I. Basileios, hem Grek kültürü hem de Roma hukukunu benimseyen bir karaktere sahipti. Theodora ve III. Mikhael dönemlerinde devam eden kültürel gelişmeler I. Basileios döneminde de devam etti. İmparator, Roma hukukunu yenilemek için önemli ölçüde çaba sarf etti. Ancak hukuk alanında yapılan *Prokheiron* (Prochiros Nomos) adlı çalışma I. Basileios zamanında tamamlanamamış olup onun ölümüyle imparatorluğun başına geçecek olan oğlu VI. Leon'un katkılarıyla neşredilerek oluşturuldu. I. Basileios'un oluşturmaya başladığı ve VI. Leon'un tamamladığı hukukî eser günümüze kadar intikal etmiş bulunmaktadır¹⁸⁷.

I. Basileios'un hazırladığı bu hukukî çalışma Konstantinos ve Leon adına yayınlandı. *Prokheiron* (Prochiros Nomos) adlı bu hukukî eserin kesin oluşturulma tarihi olmamakla birlikte 870-879 yılları arasında somut olarak oluşturulduğu bilinmektedir. Bir el kitabı özelliği taşıyan bu eser birçok kanunu içerir. Özellikle kamu hukuku ve özel hukukun en önemli ve en çok kullanılan hükümleri bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Kırk fasıl halinde olan bu eserde her şeyden önce Justinianos'un *Institutiones*'lerinden faydalanıldı¹⁸⁸. Ancak Justinianos'un *Kodeks*'inin diğer kısımlarından çok yararlanılmadı. *Prokheiron* hazırlanırken eserin orijinal haline çok başvurulmamış olup daha sonra yapılan Grekçe tercüme ve tefsirleri kullanıldı. *Prokheiron*, Bizans'ta hâkimler tarafından pratik bir eser olarak kullanılan III. Leon'un yaptığı *Ekloga*¹⁸⁹ ile aynı amaca hizmet etmekteydi. Nitekim *Prokheiron* hazırlanırken özellikle miras ve kamu hukuku alanlarında *Ekloga*'dan önemli ölçüde yararlanılmıştır. Oluşturulan bu eser süreç içerisinde bütün Bizans ülkesine yayıldı. Ayrıca bu eser *Ekloga* gibi Slavcaya çevrilerek güney ve doğu Slavları arasında da yaygın olarak kullanıldı¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 223.

¹⁸⁸ Andreas Schminck, "Prochiron", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1725.

¹⁸⁹ Ekloga İmparator III. Leon'un oluşturduğu ve yasal düzenlemeler içeren hukuk alanındaki eserdir. Bu hukuk düzenlemeleri miras ve ceza hukukunun yanında medeni kanunun bölümlerinden olan miras, mülkiyet, evlenme ve boşanma gibi özel konuları da içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Esin Ozansoy, "Bizans'ta İsaürion'ların Eklogası'na Göre Medeni Hukuk", *Anadolu Araştırmaları*, (12), 2010, 185.

¹⁹⁰ Lemerle, *a. g. e.*, 102-103; Diehl, *a. g. e.*, 90-91; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 223-224.

2. 3. ROMA İLE İLİŞKİLER

2. 3. 1. *Skhizma* Olayı ve Patrik Photios'un Azli

867'de İmparator III. Mikhael, Roma'nın üstünlük iddialarını reddetmek için bir konsil toplama girişiminde bulunmuştu. Photios'un¹⁹¹ başşehirde topladığı konsil, papayı, Konstantinopolis Kilisesi işlerine kanunsuz bir tarzda müdahale ettiğinden dolayı aforoz etmişti. Ardından Roma ve Konstantinopolis kiliseleri birbirini aforoz etmişlerdi ve bu surette kilise dâhilinde ayrılık meydana gelmişti. Bizans ve Roma arasında yaşanan bu olaya *Skhizma* (Ayrılık) olayı denilir. Roma Kilisesi'nin tüm Hıristiyanlar üzerinde egemenlik kurmaya çalışması ve Bizans'ı ikinci plana itmesi papalığa karşı öfke oluşmasına neden oldu. Roma'nın dinî açıdan Bizans'ın içişlerine karışması onları daha çok kızdırdı. Bu gelişmeler iki kilise arasında iplerin kopmaya başlamasına neden oldu¹⁹².

I. Basileios, başa geldikten sonra önceki Bizans hükümdarları gibi kilise ile olan ilişkilerine devam etti. I. Basileios, 867'de tahta geçtiği sırada, Mikhael'in dostu Photios patriklik makamında bulunuyordu¹⁹³. Bu durum imparator için tehlike arz ediyordu. Yeni imparatorun ilk işi patriği tutuklatıp, bir manastıra hapsedmek oldu. Çünkü Photios'un Patrik görevinde olması Roma ile süregelen kötü ilişkilerin devam etmesine neden oluyordu. I. Basileios, izlediği politikannın bir sonucu olarak Patrik Photios'u azledip hapse attı ve 23 Kasım 867 tarihinde onun yerine Ignatios'u patriklik görevine geri getirdi. İmparator, Photios'u ise çocuklarının eğitimi için görevlen-

¹⁹¹ Photios, Theodora'nın kardeşiyle evlenip imparatorluk soyuyla bağ kurmuştu. Photios, teoloji konusunda bilgili bir karaktere sahip olmasına rağmen din adamı değildi. Bardas, imparatorluğu ele geçirdiğinde siyaset alanında eğitim gören Photios kısa sürede göreve getirilmişti. Ardından Bardas'ın en yakın arkadaşı olmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Patrik Ignatios, sürekli geri planda kaldı. Bu sırada Bardas, gelinine âşık olup eşini terk etti. Ignatios, kendisi için fırsat olan bu durumu değerlendirip öncelikle Bardas'ı resmi yolla uyardı. Buna aldırmayan Bardas'ı önce aforoz etti, sonra 858 yılında toplanan Epifani (Üç Kutsal Kral) Yortusu'nda ona ayın yapmayı reddetti. Ancak bu durum patrik için olumsuz neticeler doğurdu ve Bardas, Patrik Ignatios'u bertaraf etmek için fırsat kollamaya başladı. III. Mikhael'i ikna eden Bardas, Patrik Ignatios'u tutuklattırıp Terebinthos'taki manastıra sürdürdü. Bardas, onun yerine kimin geleceğini önceden belirlemişti ki 23 Kasım 858 tarihinde bu göreve Photios'u getirdi. Ancak Photios'un önünde bir engel vardı ve bu engel onun din adamı olmayıştıydı. Photios'un 20 Aralık'ta kafası kazındı. Aynı ayın 21'inde okuyucu, 23'ünde diyakoz (papaz yardımcısı) ve 24'ünde de piskopos yapıldı. Noel gününde arkadaşı Gregorios Asbestos tarafından piskopos ilan edildikten hemen sonra patriklik unvanı verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Genesios, *a. g. e.*, 88; Skylitzes, *a. g. e.*, 132; Adontz, "Vard Mamikonian", 23-24; Norwich, *a. g. e.*, II, 64-65.

¹⁹² Aleksander Kazhdan, "Photios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1991, 1669; Mcevedy, *a. g. e.*, 70; Bamyacı, *a. g. e.*, 1726; Norwich, *a. g. e.*, II, 53; Levtenko, *a. g. e.*, 185; Cheynet, *a. g. e.*, 66; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 218-219; Lemerle, *a. g. e.*, 101; Dvornik, *a. g. e.*, 29.

¹⁹³ Kürşat Demirci, "Ortodoksluk", *DİA*, XXXIII, İstanbul, 1997, 410.

dirdi. Bu süreçle Roma ile bağlantılar yeniden kuruldu. Papa II. Hadrianus *legat*'larının (elçi diyebiliriz) huzurunda 869/870'de Konstantinopolis'te Photios'u aforoz eden bir konsil topladı¹⁹⁴.

VIII. Ekümenik Konsil olan bu konsilin ilk oturumuna sadece on iki piskopos katılmış olsa da konsilin son oturumunda yüz iki piskopos olduğu kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Bu sırada papa, Roma'da topladığı bir *sinod*'da seleflerinin Photios'a karşı aldıkları bütün kararları onayladı. Bu toplantıya Konstantinopolis'ten üç kişilik bir delege katıldı. Papalığın *sinod*'unda alınan karar ile diğer konularla birlikte Roma'nın Konstantinopolis'ten üstünlüğü net olarak açıklandı¹⁹⁵.

Toplanan konsilde imparator ve papalığın *legat*'ları arasında görüş ayrılığı mevcut idi. Roma Kilisesi Photios meselesini papanın vermiş olduğu kararlarla çözmek istese de İmparator I. Basileios, patriklik sorununu kendisinin idare ettiği *synod*'un aldığı kararlarla çözmek istiyordu. Aslında imparator, papanın doğu kiliseleriyle uğraşmayı bırakmasını istiyordu¹⁹⁶.

I. Basileios'un başa gelmesiyle uyguladığı patriklik değişimi olumlu bir sonuç doğurmadı. İmparatorun Photios'u patriklikten uzaklaştırması imparatorluk içinde var olan kilise kavgalarına çözüm getirememiş olup bu karışıklıklar şiddetlenerek devam etti¹⁹⁷.

Photios'un patriklikten azledilmesi Bizans'ın Roma ile olan ilişkilerine de olumlu yönde etki etmedi. Yapılan patriklik değişimi Roma ile Bulgarlar sorununda da papalık ve Bizans arasındaki ilişkilerde de herhangi bir ilerleme sağlayamadı. Ayrıca patriklik değişimi Akdeniz'de Roma ve Bizans arasında oluşturulmak istenen ittifaka önemli bir katkı sağlayamadı. I. Basileios 875 yılında Photios'u Konstantinopolis'e geri getirterek Magnaura'daki yüksekokulunda eğitim ve öğretim gören oğullarından sorumlu tuttu. İhtiyar Patrik Ignatios'un vefatından sonra da Photios, 23 Ekim 877 tarihinde tekrar patriklik görevine getirildi. Bu sefer patrik Photios Roma tarafından da tanındı. Papa VIII. Johannes'in patrikliği tanınması karşılığında ileri

¹⁹⁴ John Alzog, *Manual of Universal Church History*, Washington, 1903, 218; Aleksander Kazhdan, "Ignatius", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 983; a.y., *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, Athens: National Hellenic Research Foundation, 2006, 9; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 218; Norwich, *a. g. e.*, II, 84; Dvornik, *Konsüller Tarihi*, 29; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 215.

¹⁹⁵ Dvornik, *a. g. e.*, 29; Adontz, "Vard Mamikonian", 30.

¹⁹⁶ Vasiliev, *a. g. e.*, I, 215; Norwich, *a. g. e.*, II, 84; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 219.

¹⁹⁷ R. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge, 2005, 226-227; Münir Yıldırım, "Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Çorum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV(1), 2006, 474-475; Norwich, *a. g. e.*, II, 85.

sürdüğü şartların Bizans tarafından pratik bir değeri de kalmadı. Photios, papalık *legat*'larının katılımı ile 383 piskoposun katıldığı *synod*'da 869/870 tarihli aforozu kaldırıldı (Kasım 879). Papa ise, Photios'u ancak özür dilemesi şartı ile terfisini kabul edeceğini bildirdi. Photios da meşru şekilde seçildiği ve şartsız şekilde saygınlığa layık olduğu konusunda delegeleri ikna etti¹⁹⁸. Tekrar patriklik görevine getirilen Photios'un Roma Katolik Kilisesi'nden özür dilemesi onun otoritesini kabul edeceği anlamını taşıyordu. Photios'un Otodoks Kilisesi adına bu durumu kabullenmesi Bizans için hem siyasal hem de dinsel açıdan sorun teşkil edeceği için patriklik nezdinde kabul görmedi.

Bu devreden sonra imparator I Basileios, bir adım daha atarak, Roma'nın Konstantinopolis Patrikliği üzerindeki manevî hâkimiyeti iddiasını da ortadan kaldırmak için bir konsil daha toplamak istedi. 879-880 konsili olan bu toplantı, Roma'nın delege gönderdiği Konstantinopolis'te toplanan son konsil oldu¹⁹⁹.

879-880 Konsili'nde, Patrik Photios'un aforozunun resmen kaldırıldığı Roma delegelerince de onaylandı²⁰⁰. Toplantıda, papanın diğer patriklerden bir farkının olmadığını diğer Hıristiyan kiliseleri üzerinde hiçbir otoriteye sahip olmadığını, bundan dolayı Konstantinopolis Patriği'nin, Roma'dan onay almasına ihtiyacı olmadığı beyan edildi. Papa VIII. Johannes, konsilin almış olduğu bu karara sinirlenerek durumu düzeltmek için Konstantinopolis'e özel bir elçi gönderdi. Fakat Roma'nın taleplerini ne Basileios ne de Patrik Photios önemsemeler. Hatta başşehir gelen elçilere hakaretler ederek tutuklamak için emir verdiler. Papalık Konstantinopolis'te olanları duyunca hemen bir toplantı düzenleyerek Patrik Photios'u bir kez daha aforoz ettiğini ve konsil kararlarını tanımadığını belirtti. Böylece, Roma-Bizans kiliseleri arasında bir türlü iyileştirilemeyen ilişkiler yeniden kopma noktasına geldi. Kiliseler arasında yakınlaşma çabalarının yeniden bozulmuş olmasına rağmen, Roma İmparatorluk merkezi ile Bizans arasındaki siyasî münasebetler tam olarak kesilmedi²⁰¹. Roma ve Konstantinopolis'in birbirlerinden tamamen ayrılamamalarının sebebi iki

¹⁹⁸ Judith Herrin, *Bizans, Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul, 2010, 194; Skylitzes, *a. g. e.*, 137; Kazhdan, *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, 9; a. y., "Ignatius", 983-984; Norwich, *a. g. e.*, II, 87; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 222; Lemerle, *a. g. e.*, 101; Dvornik, *a. g. e.*, 29.

¹⁹⁹ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesinin Ökumenik İddiası (325-1453)*, İzmir, 2000, 92-93; Dvornik, *a. g. e.*, 29.

²⁰⁰ Kazhdan, "Photios", 1669.

²⁰¹ Dvornik, *a. g. e.*, 29; Kazhdan, "Photios", 1669; a. y., *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, 10.

tarafın da ısrarla tek bir Hıristiyan dünyası oluşturma çabasından kaynaklanıyordu. Nitekim iki taraf da birbirlerine karşı üstünlük çabalarını kabullenmiyordu. Bu bağlamda kesin bir ayrılığın olması her iki taraf için de siyasî ve dinî açıdan çıkarlarının önemli ölçüde zedelenmesi anlamını taşıyordu.

2. 4. TUNA BULGARLARI (681-1018) İLE MÜNASEBETLER

2. 4. 1. Tuna Bulgarları (Proto-Bulgar)'nın Hıristiyanlığa Geçişi

Presyan'dan sonra oğlu Boris Han (852-889) Bulgarların tahtına oturdu. Boris Han ülkesinin başına geçtiği sırada Franklara bağlı olan Moravya Krallığı, Rostislav döneminde güçlenerek bağımsız bir Slav devleti oldu²⁰². Bağımsız olma aşamasında Bulgar Han'ı Boris, Rostislav'a destek vermeye çalıştıysa da amacına ulaşamadı. Bunun sebebi ise Frankların da Hırvatları Bulgarlara karşı kullanmasıdır. Zor duruma düşen Boris Han, Slavlarla ittifak etmeyi bırakıp Franklarla barış antlaşması imzaladı. Moravya Kralı Rostislav Bulgar-Frank yakınlaşmasından rahatsız olup bu durumu elçiler aracılığıyla Bizans'a ilettiler. Rostislav, Bizans'ı Bulgarlara karşı harekete geçmesi konusunda uyardı. Ardından Bizans İmparatoru III. Mikhael, Bulgarlara karşı hem karadan hem de denizden hareket etti. Bu sırada Bulgar ordusu, Slavlar ile mücadeleye içinde olan Frank kralına karşı yardıma gitmişti ve ülkede kıtlık başlamıştı. Düştüğü zor durumları göz önünde bulunduran Boris Han 863 yılında Hıristiyanlığı kabul edeceğini Bizans'a bildirip ülkesine din adamlarının gönderilmesi talebinde bulundu. Konstantinopolis'e gelen Bulgar elçileri vaftiz edilip Hıristiyanlaştırıldı. Tuna Bulgarları Hanı Boris, 864'te kendini vaftiz ettirerek Hıristiyan oldu. III. Mikhael'in onu desteklemesinden dolayı o da Mikhail ismini aldı²⁰³.

Boris Han, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Eylül 865'te halkına da vaftiz olmayı zorunlu kıldı. Bulgar halkı, *Boyarlar*'ın (soylu beylerin) öncülüğünde Boris'in Hıristiyanlığı kabulüne karşı ayaklandılar. Boris Han ise 865'te çıkan bu ayak-

²⁰² Aleksander Kazhdan, "Moravia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1991, 1409.

²⁰³ J. B. Bury, *A History Of The Eastern Roman Empire, From The Fall Of Irene To The Accession Of Basil I*, London, 1912, 374; Emel Esin, "Türk Tarihi Işığında Bulgaristan", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 1962, 403; Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev: Veysel Atayman), İstanbul, 1979, 18; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (5), Ankara, 1988, 206; Nuri Yüce, "Bulgar", *DİA*, VI, İstanbul, 1997, 390; Arslan Tekin, *Türk'ün Tarihi*, İstanbul, 2012, 218; Genesisios, *a. g. e.*, 86; Porphyrogenitus, *a. g. e.*, 233; Aydın, *a. g. m.* 120-121; Cheynet, *a. g. e.*, 66; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 215; Bury, *a. g. e.*, 384-385.

lanmaya taviz göstermeyip elli iki kabile reisini aileleriyle birlikte idam ettirdi. Ancak isyan bitse bile Hıristiyanlığın ülkede ilerlemesi Boris'in istediği düzeye ulaşamadı²⁰⁴.

2. 4. 2. Bulgarların Ortodoksluk Mezhebine Geçişleri ve Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin Kurulması

Patrik Photios, 867 yazında büyük bir sinod düzenleyip daha önce aforoz edilmiş olan doğu piskoposlarının da bu toplantıya katılmasını sağlamıştı. Bu sinod, Papa I. Nicolaos'ı aforoz ederek, batı kilisesinin kutsal ruh hakkındaki inançlarını sapkınlık olarak ilan etti. Ayrıca Frankların imparatoru Louis'i tanıyarak Bizans'ın ona karşı olmadığını, ihtilafın Roma ile yaşandığını belirtti. Ancak bu sırada Papa I. Nicolaos öldü ve yerine II. Hadrian geçti²⁰⁵.

I. Nicolaos'tan sonra papa olan II. Hadrian Bizans Kilisesi üzerinde Roma kontrolünü sağlayabilmek için Konstantinopolis'te değişen durumu kendi lehine çevirmeye karar verdi. Papa, 869'da Roma'da Photios'u kınayan piskoposların hepsinin görevden alındığını ilan eden bir konsil topladı. Ardından papalık, toplantıda alınan kararlarının uygulanması için bir *sinod* toplanması amacıyla Nepi Piskoposu Stephen, Ostia Piskoposu Donatus ve Boris'in arkadaşı Marinus'u Konstantinopolis'e gönderdi. Elbette bu durum I. Basileios için zorlayıcı bir konuydu. Nitekim imparator, Bizans tahtına oturduktan sonra Photios'u bir manastıra kapatıp patriklik tahtına Ignatios'u getirmesinin oluşturduğu olumsuz havayı ortadan kaldırmak istiyordu. Papa II. Hadrian'ın elçilerinin de bulunduğu Konstantinopolis'te VIII. Ekümenlik Konsil'de Photios'u aforoz eden bir konsil toplandı. Fakat Roma ve Bizans arasında görüş birliği yoktu. Roma kilisesinin yargı hakları hakkında iki taraf tamamen ayrı düşünüyorlardı. Roma elçileri için Photios meselesi papanın bu hususta vermiş olduğu kararlar çoktan çözüm bulmuştu. Ancak I. Basileios bu yetkinin kendisinin idare

²⁰⁴ Vasil A. Vassiliev, *Bulgaria-13 Centuries of Existence*, Sofia, 1979, 29; John V. A. Fine, *The Early Medieval Balkans A Critical Survey, from the Sixth Century to the Late Twelfth Century*, 120-121; Todorov, *a. g. e.*, 18; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 215.

²⁰⁵ Alexander Kazhdan, "Nicholas I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1466; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 218.

ettiği *sinod*'da olduğunu ifade etmişti²⁰⁶. İmparatorun, papalığın vermiş olduğu bu kararı onaylaması Roma'nın üstünlüğünü kabul edeceği manasına geldiği için Bizans tarafından babul edilebilir bir çözüm yolu değildi.

28 Şubat 870'de her iki taraf arasında büyüyen tartışmalardan dolayı toplantı iptal edildi. Ancak asıl tarihî gelişme 3 gün sonra gelişti. Boris Han'ın kuzeni olan Tuna Bulgar elçisi Peter, hangi kiliseye bağlı olduklarını öğrenmek için Konstantinopolis'e geldi. I. Basileios ve Photios, Bulgar tarafını küstürerek Roma'ya yanaşmasına göz yummayıp onlara karşı olumlu bir tavır sergilediler. I. Basileios, Batı politikasında Bulgaristan'ın çok önemli olduğunu düşünüyordu. İmparator, başarısını garantilemek için Bizans yörüngesindeki Bulgar gücüne ihtiyacı vardı. Çünkü Bizans'ın hem Dalmaçya hem de Balkanlar'da tehlikeye girme riskinden dolayı Tuna Bulgarları'nın Roma'ya yaklaşmasını engellemeliydi²⁰⁷.

Bulgar Hanı Boris hemen harekete geçerek gayesini yerine getirmeye çalıştı. Bizans'ın onun patriklik isteği konusunda olumsuz cevabı üzerine Roma'ya dönmüşse de papalık onu sadece oyalamıştı. I. Basileios'un amacına ulaşamayan ve kendisine yaklaşan Boris'e tavrı farklıydı. İmparator, kendisine sunulan bu önemli fırsatı kaçırmak istemeyip bu konu ile ilgili olarak özel bir toplantı yaptı. Papalık elçileri toplantıyı protesto etmelerine rağmen olumlu bir netice sağlayamayıp bu işin dışında tutuldular. Ardından I. Basileios, Roma'ya karşı gücünün yükseldiğini kanıtlayan akıllıca bir hareket ile olayları kendi istediği gibi yönlendirdi. I. Basileios imparatorluk isteklerine itaat eden doğu patriklerinin temsilcilerini toplayarak Tuna Bulgarları'nın Konstantinopolis'in gözetiminde olduğunu beyan etti. Roma'dan gelen elçiler bu olaydan papalığı haberdar etmek için geri döndüler. Fakat yolculukları sırasında aylarca Dalmaçya korsanlarına esir düştüler. Onlar zorlukla Roma'ya döndükleri sırada Ignatios, Tuna Bulgarlarına bir piskopos ve başpiskopos atadı²⁰⁸.

Süreç bu sefer tersine işlemeye başladı ve Boris Han sınırları papalığa kapatıp Roma piskoposlarını geri gönderdikten sonra Bulgar kiliselerinde dinî törenlerde Latincenin yerini Grekçe aldı. Boris, 879'da Ortodoksluğa geçmekten memnun olup

²⁰⁶ Alexander Kazhdan, "Hadrian II", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 892; Paul A. Hollingsworth, "Boris I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 310; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 219; Bury, *a. g. e.*, 392.

²⁰⁷ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 206-207; Hollingsworth, "Boris I", 310; Aydın, *a. g. m.* 121; Kazhdan, "Hadrian II", 892; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 219.

²⁰⁸ Mithat Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XI, 2002, 119-121; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 222.

kendine ait bağımsız kilise oluşturmayı başardı. Ancak Konstantinopolis, ihtiyacı olduğu zaman Bulgar kilisesini kullanabilmesi amacıyla kontrolü elinde tutmaya devam etti. Bizans'ı memnun eden bu durum karşısında Roma, Bulgaristan'ın kendi piskoposluğunu kurmasına daha önce imkân vermemenin etkisiyle şoka girdi. Bu sebeple papalık, I. Basileios'tan ağır bir dille yazdığı mektupla durumu açıklamasını istedi. Ancak imparator, bu mektuba yumuşak ama kararlı bir tavırla cevap verdi. Bu olaylardan sonra Bulgaristan ile ilişkiler sabit kaldı²⁰⁹.

2. 4. 3. Bulgarların Bizans Kültürünün Etkisine Girmesi ve Slav Dilini Kabul Etmesi

Methodios ve Photios'un desteklediği misyonerlik faaliyetleri Kiril 869'da öldükten sonra sekteye uğradı. Ancak Methodios, Kiril'in ölümünden sonra kötü zamanlar yaşamışsa da Bulgaristan'ın Ortodoksluğa dönüştürülmesi ile başarıya ulaştılar. Photios, Bulgarları Hıristiyanlığa döndürdüğü için Ortodoks Kilisesi'nde bir aziz olarak da ilan edildi. Photios, Boris Han'ın Bizans'a dâhil olan yöneticilerin bir üyesi olarak onun Hıristiyan yönetici oluşuna uygun olarak davranmasını istedi. Bizans kültürü ve saray gelenekleri resmi nişanlar, kostümler, unvanlar yoluyla Bulgarlara geçmesine neden oldu. Ortodoksluğun Bulgaristan'da yayılması kilise mimarisi, tasvirler ve boyalı çiniler gibi pek çok Bizans sanatının da Bulgaristan'da görülmesine neden oldu. Boris Han, kendisine Konstantinopolis'teki sarayları örnek alarak büyük saraylar yaptırdı. Ortodoks Hıristiyanlığının benimsenmesi Bulgarlar ile Bizans rekabetini ortadan kaldırmadı ancak bu inancın Balkanlar'da yayılmasını sağladı²¹⁰.

Methodios, Roma'da bulunduğu sırada Papa II. Hadrian tarafından Moravya'ya gönderilmişti. Hadrian Bulgar politikası dolayısıyla Methodios'un Moravya politikasını destekleyip Slav dilinin kullanımına izin vererek Bulgarları kendine çekmeye planladı. Ancak onun bu fikirleri asla yerine ulaşmadı. Çünkü Rastislav'ın devrilmesinden sonra 870'te Methodios bir süre hapse düştü. Rastislav'ı düşüren

²⁰⁹ Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983, 8-9; Mcevedy, *a. g. e.*, 52; Todorov, *a. g. e.*, 19; Demirci, *a. g. e.*, 410; Bailly, *a. g. e.*, I, 221-222.

²¹⁰ Talât Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara, 1987, 9-10; Muzaffer Tufay, "Türkler, Ruslar ve Bulgarlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, V(2), Aralık, 1988, 197.

Svatopulk, Germen kültürü ile ilgilenen ve Slav dilini küçümseyen bir tavır sergiledi. Bu sırada da Papa II. Hadrian öldü ve yerine VIII. John geçti²¹¹.

Papa VIII. John, Bulgar Kilisesi'nin, Roma Kilisesi'ne dâhil edilmesi fikrinden vazgeçmedi. İlk olarak bütün Grek din adamlarını ve Bulgarları aforoz ile tehdit ederek bir mektupta onları, taklit yapan bir şeytan gibi davrandıklarını belirtti. Bu sırada hapiste tuttuğu Methodios'un inandırıcı etkisine kapılan papalık Latin diline yakınlaşarak Methodios'u serbest bıraktıysa da ona Slav dilini kullanmayı yasakladı. Bu zamana dek inandıklarından uzaklaştırılmaya çalışılan Methodios umudunu kaybetti ve bu bölgede durum Roma lehine değişti. Boris Han, papanın öfkesi karşısında tavrını değiştirmemesinin akabinde Şubat 875'te Bulgar sarayına papadan ikinci bir mektup geldi. Boris ise sadece ikili ilişkiler gereği ona bir cevap yazdı ancak Konstantinopolis liderliğindeki Ortodoks Kilisesinin varlığı Bulgaristan'da devam etti²¹².

Papa VIII. John Nisan 878'de Ostia Piskoposu Eugenius ve Ancona Piskoposu Paul aracılığıyla Bulgar Sarayı'na ve Konstantinopolis'e mektup gönderdi. Roma'dan yola çıkan elçiler Bulgar ülkesinden sonra Konstantinopolis'e geldikten sonra papa, Ignatios'tan da Bulgar ülkesini otuz gün içinde terk etmelerini istedi. Fakat 23 Eylül 877'de Ignatios ölmüştü ve yerine önceden patriklikten azledilmiş olan Photios getirilmişti. İmparator I. Basileios, Bizans tahtına çıktıktan sonra kilisede yaptığı değişiklikler hiçbir işe yaramadı. O, Photios'u uzaklaştırarak kilisedeki çatışmaları durdurabileceğini düşündü. Bizans, Photios olsun ya da olmasın Bulgarlar konusunda Roma ile ihtilafa düştü. Daha önce 875 yılında Photios sürgünden Konstantinopolis'e geri getirilerek imparatorun oğullarının eğitiminden sorumlu tutulmuştu. Daha sonra Ignatios'un ölümü ile de tekrar patriklik görevine getirilmişti²¹³.

Roma'da ve Konstantinopolis'te şartlar değişirken Boris Han sabit politikasını devam ettirdi. Boris Han ve *Boyarlar*'ı papalığın gönderdiği mektuplara cevap vermemişti. Bu sırada Bizans, Tuna Bulgarları'nda misyonerlik faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Fakat papa, Bulgar kilisesi konusunda fikrinde ısrarcıydı. Roma'dan 879'da bir kez daha Boris'e ve boyarları olan Peter, Zergobul ve Sondok'a

²¹¹ Paul A. Hollingsworth, "Rastislav", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1773; Vasil Gluchman, "Ethics and Politics of Great Moravia of The 9th Century", *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, VIII, 2018, 19; Kazhdan, "Ignatius", 984.

²¹² Runciman Steven, *A History of First Bulgarian Empire*, Londra, 1930, 116-117; Paul A. Hollingsworth, "Methodios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1354.

²¹³ Adontz, "From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian", 19; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 222.

mektuplar yazıldı. Papa, bu mektuplar aracılığıyla Boris'ten, önceki elçiler adına özür dahi diledi. Kasım 879'da Konstantinopolis'te papalık elçilerinin ve 383 piskoposun katıldığı bir *sinod* toplanarak Photios'un aforozu geri alındı. Bulgar Kilisesi'nin durumu hakkında ise I. Basileios, Roma'nın yararına bir karar verdiğini ifade eden imalarda bulundu²¹⁴.

Papalığın elçileri Roma'ya döndüklerinde zaferlerinden dolayı memnundular. 880 yılının başlarında Boris Han'ın Roma'ya gönderdiği elçiler papalığın sarayına geldi. Papa VIII. John, Bulgar elçilerinin geldiğini görünce umutları arttıysa da yalnızca saygılarını sunup ülkesinde her şeyin yolunda olduğunu ifade ettiler. Papa, bu olanların ne demek olduğunu kavrayamadı ve o da Boris Han'a bir mektup yazdıktan sonra I. Basileios'a memnuniyetini bildirdi. Ancak Bulgar Sarayı'ndan Roma'ya herhangi bir cevap gönderilmedi. Kafası karışan papalık, 880 sonlarında tekrar mektup yazıp bir sorun olup olmadığını sordu. Papalığın gönderilen bu mektuplarına da cevap verilmedi. 881 yılının sonlarına doğru Boris Han'ın eski arkadaşı Piskopos Marinus, Konstantinopolis'e gönderilen elçilik görevinden döndü ve 879 *sinod*'unda gerçekte neler olduğunu papalığa anlattı. Bunun üzerine papa *sinod*'a katılan iki elçiyi görevinden uzaklaştırarak Photios'u da aforoz ettiğini açıkladı. Aslında Photios, Bulgaristan'ın Roma Kilisesi'ne dönmeyeceğini biliyordu ve bu durumda Ortodoks Kilisesi'nin tercih edilmesi onlar için uygundu. Papa VIII. John, 882'de öldükten sonra Piskopos Marinus onun yerini aldı. Böylece Boris Han'ın kilise seçimi sabit bir karara varmış oldu²¹⁵.

Methodios'un Nisan 885'te Moravya'dan sürülmesi ve ardından ölmesiyle onun halefi Svati Gorazd geçti. Slavları Ortodoks Hıristiyanlık'a kazandırma çalışmaları Gorazd döneminde de devam etti. Photios kadar yetenekli olmayan Gorazd, Latinlere ve Germenlere karşı yeterli olamadı. Slav kilisesinin liderleri Gorazd, Clement, Naum, Angelarius, Laurentius ve Sabbas bir süre mahkûmiyetten sonra Moravya bölgesinden çıkarıldılar. Clement, Naum ve Angelarius, Tuna'yı geçtiler ve büyük sınır kalesinin olduğu Belgrat'a vardılar. Boris Han, onları memnuniyetle kar-

²¹⁴ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 222.

²¹⁵ Aleksander Kazhdan, "John VIII", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1053; Muhamed Ağuş, *Bulgar Ortodoks Kilisesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2009, 33-34; Vassiliev, 28-29.

şlayıp Pliska'ya gönderdi. Böylece 886'da Moravya'dan çıkartılan Slav *litürjisi*'i, Boris'in ülkesinde kabul edildi²¹⁶.

Misyonerler işlerini Bulgaristan'da yapmaya devam edip çevrilmiş dinî metinleri yanlarında getirdiler. Böylece Bulgaristan'da yapılan çeviri faaliyetleri neticesinde Slavcaya yeni dinî metinler kazandırıldı. Çalışmalar devam ederken Bulgar Kilisesi Slavca metinleri içeren geniş bir literatüre sahip oldu. Bizans'ın misyonerlik faaliyetleri devam ettirilip Bulgar ülkesine gönderilen keşişler patriklik okullarında eğitim verdiler. Bulgaristan'da biri Slavca konuşan diğeri ise Grekçe konuşan ancak her iki grubun da Bizans'tan geldiği bir din adamları sınıfı meydana geldi²¹⁷. Ayrıca putperest Slav ırkları olan Hırvatlar ve Sırlar bu çalışmalar sonucunda Ortodoks mezhebine geçtiler²¹⁸. Ayrıca Ortodoksluğun Slavların bölgesinde yayılsını kolaylaştıran bir başka sebep de daha önceden bu bölgelerde hâkim olan Roma'nın ibadet dilinde Latinceyi zorunlu kılmasıydı. Bu durumu kabullenemeyen ve Slavcayı konuşan Dalmaçya ahalisi, ibadet dillerinde serbest bırakan Ortodoksluk mezhebini benimsemelerini kolaylaştıran önemli bir sebepti. Hırvatlar ve Sırların Ortodoksluğa geçmesi bu mezhebin Dalmaçya bölgesine yayılmasını ve bu bölgelerde dinsel otoritesi bulunan papalığın otoritesinin zedelenmesinde önemli katkılar sunmuştur.

Misyonerlik çalışmaları ilk başlarda Slav bölgelerinde özellikle de Makedonya'da başlatıldı. Bir dinî eğitim merkezi Makedonya'da Ohri Gölü civarında Aziz Kliment tarafından kuruldu. Orada çeşitli çeviri çalışmaları yapılırken birçok kişiye de dinî eğitim veriliyordu. Aziz Kliment'in yakın arkadaşı Aziz Naum önce Bulgarların başkenti Pliska civarında çalıştıktan sonra Ohri'ye gönderildi. Slav dilini kullanan din adamları Slavların Hıristiyan oluşunu kolaylaştırdı. Boris Han, Bizans'tan bağımsız başpiskoposluğunu kurduğu halde bu gelişmeler Bulgar ülkesinde dinî temelde Slav dilinin önemini artırdı. Tuna Bulgarları Ortodoks Hıristiyanlığını kabul ettikten sonra Bizans etkisinde bambaşka bir kültürü ortaya koydular. Slav dilini de

²¹⁶ Robert Browing, "Kliment of Ohrid", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1133-1134; Sevim Hacıoğlu, "Bulgaristan'da Sosyoloji Çalışmaları: Projeden Topluma", *Sosyoloji Dergisi*, III(20), 2010, 42; Jana Marikova-Kubkova, "The Slavs, Great Moravia and Us", *Heritage Re-invents Europe, Proceedings of The Internationale Conference Ename*, Belgium, 2011, 77-78; Kazhdan, "Ignatius", 984; Hollingsworth, "Boris I", 210; Todorov, *a. g. e.*, 19; Bury, *a. g. e.*, 396.

²¹⁷ Bojıdar Dimitrov, *Bulgaria Illustrated History*, Sofya, 1994, 25; Skylitzes, *a. g. e.*, 159; Todorov, *a. g. e.*, 19.

²¹⁸ Kadir Albayrak, "Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşmasına Meselesine Bir Bakış", *Tezkire, Düşünce, Siyaset Bilim Dergisi*, (42), 2006, 233; Berl, *a. g. e.*, 82.

kabul eden Tuna Bulgarları artık millî benliklerini kaybedip Slavların arasında asimilasyona uğrama sürecine girdiler²¹⁹.

Boris Han, halkıyla birlikte Ortodoks Hıristiyanlığa geçtikten sonra büyük imar çalışmaları başlattı. Onun bu çalışmaları arasında en erken eseri inşa ettirdiği Pliska'daki Saray Şapeli'dir. O, daha sonra yedi katedral yaptırdı. Burada bulunan birçok pagan tapınağı kiliseye çevrildi. Boris Han dönemi ile Bulgarların sadece dini değişmemiş Bulgaristan, artık Slav, Hıristiyan ve Bizans kültürünün tesiri altına bir ülke haline geldi. Ortodoks Hıristiyan-Slav diline dayanan Boris'in devleti eski bo-yarların güçlerinin azalmasına da neden oldu²²⁰.

2. 4. 4. Misyonerlik Faaliyetleri Doğrultusunda Glagolitik (Kiril) Alfabe-nin Oluşturulması

Dalmaçya'da bulunan şehir ve adalar vergilerini fiilen bağlı oldukları Slav kabilelerine ödemekteydi. Bununla birlikte Slav kabileleri de Bizans'ın hâkimiyetini tanımanın yanında imparatorluğa askerî yardımlar göndermekle yükümlüydüler. Bizans'ın Balkanlar üzerinde etkili olup buralarda nüfuz ve nüfus elde etmesi pagan olan ahalinin Hıristiyanlığa geçmesini hızlandırdı. Bizans'ın bu bölgelerde güçlenmesi neticesinde özellikle Hırvatistan'daki hâkimiyeti Roma kilisesinin ve Frank devletinin bu bölgelerdeki tesirini gölgede bıraktı. Özellikle Methodios'un Moravya'dan çıkarılan öğrencileri Bulgaristan ve Makedonya'da misyonerlik faaliyetleri yürüttüler. Dalmaçya bölgesinde devam eden bu faaliyetler sırasında Konstantinopolis ve Roma kiliseleri birbirleriyle adeta yarış içindeydiler. Hıristiyan inancını ve Bizans kültürünü Slav dilinde yayan bu öğrenciler sayesinde Makedonya ve Sırbistan Bizans'a tabi oldu. Ancak Moravya bölgesi (Günümüzde Çek Cumhuriyeti eyaleti) Roma nüfuzu alanına girdi²²¹.

Misyonerlik faaliyetleri Bizans İmparatorluğu'nun Slavları Hıristiyanlaştırıp Grek kültür dairesine sokmaya çalışmasıyla başladı. Slav halklarını asimile ettikten sonra kendi kültürüne adapte etmeye çalıştılar. Bizans, Hıristiyanlığı Slav dünyasına

²¹⁹ Osman Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X(2), 2010, 16; Halil Kurt-Necibe Nur Alaydın "Ohri Gölü Çevresinde (Makedonya) Osmanlı İzleri", *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), Temmuz, 2015, 124-125; Hollingsworth, "Boris I", 210; Bury, *a. g. e.*, 394-395.

²²⁰ Hollingsworth, "Boris I", 210; Todorov, *a. g. e.*, 19.

²²¹ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerler", *Diyanet İlmi Dergisi*, XXXVIII(2), 2002, 13; Osman Turan, "Türkler ve İslâmiyet", *Türkler Ansiklopedisi*, IV, Ankara, 514.

IX. yüzyılla birlikte *litürji* alanında yapılan gelişmelerle gerçekleştirmeye çalıştı. Bunun en büyük örneklerinden bir tanesi ise, Tuna Bulgarları'nın başında bulunan Boris Han'nın IX. yüzyılda Hıristiyanlık'a geçmesiydi. Bu geçişle birlikte Slavca kilise dili olduysa da Slavlar'daki en temel faktör, bir alfabesinin olmaması idi. Ancak Roma Kilisesi misyonerlik faaliyetlerinin Slavların dilinde yapılmasını ve dinî ayinlerde Latince dışında bir dil kullanılmasını yasaklıyordu. Bu bağlamda Bizans'ın da gönderdiği misyonerlerin yerel halkların diliyle ayin yapmaları Slavların Ortodoks Hıristiyanlık'a yakınlaşmalarına neden oldu. Nitekim Sırp 870 yılında Ortodoks Hıristiyan inancını benimseyerek Bizans'ın etki alanına girmiş oldu²²².

Boris Han döneminin önemli gelişmelerden birisi Grek alfabesinin Slav diline adaptasyonu olup bu duruma bağlı olarak ilk Slav edebiyatında da ortaya çıkmasıdır. Slav alfabesi devlet içerisindeki sosyal ve kültürel gelişme bakımından son derece önemliydi. Bu alfabe Bizans misyonerleri Kiril (826-869) ve Methodios kardeşler tarafından geliştirildi. Selanik'te doğmuş olan Slav asıllı bu iki kardeş, ruhban okullarında papazlardı. Kiril (Konstantinos) ve Methodios, Slav alfabesini geliştirdiler. Bu alfabe daha sonra "*Glagolitik*" ismini aldı. Grek alfabesinden esinlenerek yapılan yazı biçiminin kuruluş amacı ise dinî kitapların çevrilmesi ve teolojik öğretilerin sunulması üzerine oldu. İbrani ve Samaristan (Süryani) alfabelerine de hâkim olan Aziz Kiril bu alfabeyi Grekçe olan dinî eserleri Slavcaya çevirmek için hazırladı. Bu el yazmaları Tuna Bulgar ülkesine, Makedonya'ya, Rusya'ya, Sırp ve Hırvatların yaşadığı alanlara kadar yayıldı. Bu alfabesinin kabulü ile Tuna Bulgarları giderek millî benliklerini kaybettiler²²³.

Bulgarlar Ortodoksluğa geçtikten sonra ilk yazılarını *Glagolitik* alfabe ile oluşturdular. Yazılan ve çevrilen eserler ile Slav edebiyatı oluşmaya başladı. Glagolitik alfabe önce Bulgar ülkesine, ardından Sırbistan'a yayılarak orda çeviri faaliyetleri devam etti. Bizans Devleti, Grek alfabesinden esinlenerek yapılan *Glagolitik* alfabenin kurucusu olan Aziz Kiril ve Methodios kardeşleri misyoner olarak Ortodoks Hıristiyanlığının yayılması için Bulgarların ve Slavların yaşadığı coğrafyalara gönderdi.

²²² Fatma Koçak-Murat Özkan, "Bizans'tan Ruslara Miras: Hıristiyanlık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII(8), 2015, 377; Diehl, *a. g. e.*, 90.

²²³ Paul A. Hollingsworth, "Konstantine The Philosopher", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 507; Istvan Vasary, "Doğu Avrupa'nın Runik Alfabe Sistemleri Üzerine", *Belleken*, XXXI, 1993, 56; Gülşah Hasgöçmen, "Slav Yazı Dili'nin Başlangıcı", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II(2), 2017, 161; Hollingsworth, "Methodios", 1355; Todorov, *a. g. e.*, 19; Bury, *a. g. e.*, 397-398.

Daha sonrasında, Hıristiyanlık Bulgarlar arasında yayılırken, onların üzerinden Vereg ve Slavların yaşadığı bölgelere sıçramaya başladı²²⁴.

Methodios ve Kiril kardeşler Bulgarlar üzerindeki görevlerini tamamladıktan sonra, Rusların yaşadığı bölgelere gönderildi. Methodios, kardeşi Kiril'in 869'daki ölümünden sonra Rusların üzerinde misyonerlik faaliyetlerini sürdürerek çeviriler yapmaya devam etti. Bu çeviriler sırasında, Methodios, alfabede değişimler yaparak günümüz Kiril Alfabesi'nin temelini attı²²⁵.

2. 5. BİZANS'IN AKDENİZ SİYASETİ

2. 5. 1. Thema Sistemi

İmparator Heraklios Dönemi (610-641)'nde Bizans'ın askerî ve siyasî alanında önemli bir adım atılarak thema sistemi oluşturuldu. Ancak bu oluşumun temeli Mavrikius döneminde (582-602) oluşturulan *eksarhlık*²²⁶ sistemine dayanır. Bu yönetim birimi Ravenna ve Kartaca Eksarhlikları'nın organize edilmesiyle başladı. VII. yüzyılda kurulan Thema yönetimi doğuda ve batıda imparatorluğun sınırlarının tehdit altında olmasından kaynaklıydı. Doğuda öncelikle Sâsânîler ardından Müslüman Araplar, batıda ise Avar ve Slavların imparatorluğa saldırmaları neticesinde bu sistemin kurulmasını zorunlu kıldı. Ardından oluşturulan Themalar ile imparatorluğu siyasî, idarî, askerî ve ekonomik olarak tekrar canlandırma yoluna gidildi²²⁷.

Thema kelimesi “yerleştirmek-koymak” anlamlarına gelmekle birlikte askerî ve sivil idarenin bir arada olduğu bu sistemin başında *strategos*²²⁸ adı verilen yöneti-

²²⁴ Robert Browing, “Bulgaria”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 332; Simon Franklin, “Glagolitic”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 853; Berkkan Engin, *Bir Ulusun Ortaya Çıkışı; Hıristiyanlığın Slav, Norman ve Vereg Halkları Üzerindeki Tesirleri Ve Rus Ulusunun Ortaya Çıkışı*, 52; Hasgöçmen, *a. g. e.*, 166.

²²⁵ Dimitri Obolensky *Byzantium and The Slavs*, St. Vladimir's Seminary Press Crestwood, New York, 1994, 206; İllir Pruga, “Doğu-Batı Tartışmaları Çerçevesinde Arnavutluk'taki Kiliseler (III-XIII. Yüzyıllar Arasında)”, *Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, IV(1), 2018, 55.

²²⁶ Eksarhlık Bizans İmparatoru Mavrikius döneminde (582-602) başkentten uzak olan Kuzey Afrika ve İtalya bölgelerinde kurulan eyalet sistemidir. Başlarında askerî valiler bulunmakla beraber imparatorluğun yönetilmesini kolaylaştırmak için kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Keçiş-Cüneyt Güneş, “Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XIX,(43), 2018, 102-103.

²²⁷ Sezgin Güçlüay, “İmparator Heraklios Döneminde (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Yapısı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (56), 2017, 388; Yücel Öztürk, “Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi”, 175; Kazhdan, “Theme”, 2034; Demirkent, “Bizans”, VI, 233; Diehl, *a. g. e.*, 55.

²²⁸ Yunanca general anlamına gelen *Strategos* Bizans Devleti'nde themalardan sorumlu olan görevlilere verilen isimdir. Askeri vali olarak da adlandırılan strategoslar Bizans ordusunda kullanılan en yük-

ci bulunuyordu. Onlara yardımcı olarak da *thema pronskülü* adı verilen sivil idareci-ler yer alıyordu. İmparator Herakleios döneminde başlangıçta dört thema kurulmuş olup tamamı Ön Asya’da Arap akınlarına karşı kuruldu. Armeniakon ve Anatolikon ilk kurulan Anadolu themalarıdır. Hemen ardından Marmara bölgesi civarını kapsayan Opsikion ve Karabisin Themaları oluşturuldu²²⁹.

Themalar ihtiyaç duyuldukça ya sayıları arttırıldı ya da var olan themalar küçük idari bölümlere ayrıldı. Herakleios döneminde ihtiyaçlar doğrultusunda dört *thema* kuruldu. Ermeniakan ile daha sonraki bir tarihte Küçük Asya’yı Arap tehlikesinden korumak için kurulan Anatolikan Themaları kurulan ilk themalardır. Diğerleri ise denizlerden oluşabilecek tehlikelere karşı Marmara civarında kurulan Opsikion ve Karabisian Deniz Themaları’dır²³⁰.

Bizans İmparatorluğu’nun siyasî, iktisadî ve askerî yapısında önemli bir yer edinmeye başlayan bu sistem zamanla daha geniş bir yayılma alanı buldu. İmparator IV. Konstantinos zamanında (668-685) İmparatorluğun batı kısmında tehlike arz eden Bulgar istilâsına karşı Trakya Theması kuruldu. Hemen ardından II. Justinianus zamanında (685-695) Orta Yunanistan’da Hellas Theması kuruldu²³¹.

717 yılında Bizans’ın başına geçen İmparator III. Leon thema sisteminde komutanların kişisel menfaatler doğrultusunda hareket etmelerini önlemek için bazı düzenlemeler gerçekleştirdi. Nitekim kendisi de önceden Anatolikon Theması’nın Strategosu olup askerî gücünü kullanarak imparatorluğun başına geçmişti. Bu tehlikenin farkında olan III. Leon büyük themaları bölerek komutanların kişisel iktidarlarını azaltma yoluna gitti. Strategosların güçlerinin azaltılmasına yönelik atılan ilk adım kendisinin de önceden başında bulunduğu Anatolikan Theması’nı bölerek bölgenin batı kısmında Thrakesion Theması adıyla yeni bir thema oluşturdu. Deniz themala-

sek askerî rütbedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Kazhdan, “Strategos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1964.

²²⁹ Sezgin Güçlüay, “Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, IX(1), (Ocak, 2011), Elazığ 2013, 83; Keçiş-Güneş, *a. g. m.* 98; Levçenko, *a. g. e.*, 119-120; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 90; Gregory, *a. g. e.*, 200.

²³⁰ Burcu Karakuş, *İmparator Herakleios Döneminde Bizans (610-641)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2019, 48; Güçlüay, “Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)”, 83.

²³¹ George Finlay, *History Of The Byzantine Empire*, Edinburgh, 1853, 33-34; Gregory, *a. g. e.*, 200; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 91; Norwich, *a. g. e.*, I, 234.

rından biri olan Karbisianon Theması da bölünerek Anadolu sahili ve buradaki adaların bağlandığı Kbyration Theması kuruldu²³².

VIII. yüzyıl sonlarına doğru imparatorluğun batı kısmında thema sayısında önemli artış gözlemlendi. İrene döneminde Makedonya Theması kurulduktan hemen sonra Peloppones Theması oluşturuldu. IX. yüzyılın başlarında Ionia adalarını kapsayan Kephallenia Theması ortaya çıktı. Bu dönemde Akdeniz’de Müslümanların ve korsanların saldırıları neticesinde thema sisteminin yaygınlaştığını görmekteyiz. Özellikle Ege ve Adriyatik kıyılarında etkisini gösteren bu sistemin ilk oluşumu Thessalonike (Selanik) Theması’dır. Hemen ardından Draç (Dyrrhakhion) Theması kuruldu. Daha sonra Epir (Epeiros) bölgesinde Nicopolis Theması ve Styrmon Theması oluşturuldu²³³.

Bizans zaman içerisinde neredeyse bütün kıyı kesimlerinin bir kısmını geniş, diğer bir kısmını da dar şeritler halinde kurduğu themalar ile çevrelemeyi başarabildi. Kıyı themaları sayesinde imparatorluk rahat bir şekilde saldırılara karşı koyabilme olanağına sahip oldu. Ancak VIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Slavların isyanları, Ağlebîlerin ve korsanların saldırıları şiddetlenerek devam etmekteydi. Özellikle Güney İtalya’da Bizans sıkışmış vaziyetteydi²³⁴.

2. 5. 2. Dalmaçya Theması’nın Kurulması

Ağlebîler (800-909) tarafından Adriyatik kıyılarına yapılan saldırılar Bizans’ın Dalmaçya ve Güney İtalya’da zayıf düşmesine sebep oldu. Arap donanması Budva (Butua) ve Kotor (Dekatera, Catarum) üzerine yaptığı saldırı girişiminden sonra 867’de Dubrovnik (Ragusa)’i muhasara altına aldı. Kuşatma sırasında İllirya Slavları ve muhasara altındaki bölgeler Konstantinopolis’ten yardım istemek zorunda kaldı. Bu yardım talepleri neticesinde Bizans’ın gönderdiği güçlü bir donanma ile Araplar, on beş ay süren muhasarayı kaldırıp Güney İtalya’dan çekilmek zorunda kaldı. I. Basileios döneminde gerçekleşen bu başarı sonucunda Adriyatik’te Bizans

²³² Clive F. W. Foss, “Anatolikon”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 89-90; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 144-145.

²³³ Timothy E. Gregory-Alexander Kazhdan, “Thessalonike, Theme of”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 2073; Ostrogorsky, *a. g. e.*, 181;

²³⁴ Ostrogorsky, *a. g. e.*, 182;

imparatorluğunun itibar ve nüfuzu yeniden arttı. Dalmaçya bölgesinde bulunan şehir ve adaları kapsayan Dalmaçya Thema'sı bu dönemde kuruldu²³⁵.

İmparatorluk filosu Dalmaçya kıyılarında Arap saldırılarına son verip 868'de Dubrovnik kuşatmasını da kırdıktan sonra Bizans, Güney İtalya'da daha güçlü bir hâkimiyet kurmak için saldırılara girişti. I. Basileios, Arapların İtalya'da ilerlemelerine karşı Roma ve Frank kralı II. Ludwig ile ittifaka geçerek saldırı planı hazırladı. Ancak bu birleşim Sicilya'da bir başarı sağlayamadı. Buna mukabil Ağlebîler hanedanına mensup Ahmed b. Ömer'in komutasındaki Araplar 869'da Malta Adası'nı da işgal ettiler ve Akdeniz'deki hâkimiyetlerini daha da güçlendirdiler. Bu sırada Frank kralı II. Ludwig Arapların elinde olan Bari Adası'nı 871'de zapt etti. Ancak Bari Adası'nın zapt edilmesinin Bizans'a bir getirisi olmadı, yaşanan süreç imparatorluk için hayal kırıklığı oldu²³⁶.

2. 5. 3. Bizans-Frank İlişkileri

Charlemagne'nin 814'te ölümünden sonra tahta geçen oğlu Dindar Ludwig'in saltanat dönemi kendisiyle oğulları arasında cereyan eden iktidar kavgalarıyla geçti. Charlemagne'nin 800 yılında papalığın elinden taç giymesiyle Franklar, Roma İmparatorluğu'nun temsilcisi olmuştu. Ancak Dindar Ludwig'in 840'daki ölümünden sonra imparatorluk 843 yılında Verdun Antlaşması ile Batı Frank Krallığı, Orta Krallık ve Doğu Frank Krallığı olmak üzere üç oğlu arasında paylaşıldı. İmparatorluk topraklarında kurulan bu üç devlet zamanla daha küçük parçalara bölündü. Bu küçük devletler IX. yüzyıl boyunca Normanların, Macarların, Slavların ve Endülüs Müslümanlarının saldırılarına mâruz kaldılar²³⁷.

Bu dönemde Akdeniz'de Bizans'ın elinde çok az ada ve şehir kalmıştı. En sonunda papanın yalvarmalarına kulak veren o dönemin en kıdemli Karolenj hükümdarı II. Louis müdahale ederek 871'de Bari'yi Araplardan geri almayı başardı. Ancak bu durum Lombardlar (Langobardlar) için Louis'in varlığını tanımak anlamına geliyordu. Oysa Lombardlar buna karşı idi. Onlar Louis'i tanımaktansa 873'de Bizanslıları çağırdılar. Bari toprakları Bizanslılara sunulunca onlar da bu durumu Akde-

²³⁵ Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh, 1975, 15; Skylitzes, *a. g. e.*, 143.

²³⁶ Skylitzes, *a. g. e.*, 143; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 213; Levtchenko, *a. g. e.*, 186; Mcevedy, *a. g. e.*, 44; Cheynet, *a. g. e.*, 75; Ahmad, *a. g. e.*, 15.

²³⁷ Mary Fulbrook, *Almanya'nın Kısa Tarihi*, (Çev: Sabri Gürses), 1911, 25-26; Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev: Füsün Tayanç-Tunç Tayanç), İstanbul, 2006, 79.

niz'deki otoritelerini pekiştirmek için kullandılar. Ama otoritelerini Akdeniz'in her yerinde kabul ettirecek kadar güçlü değillerdi. Bölgede hala birçok hükümler vardı. Bizans'a bağlı Üç Lombard Prensligi vardı. Bir de o zamana kadar Bizans'ın olan ama şimdi bağımsız olan Napoli ve Gaeta limanlarıydı²³⁸.

I. Basileios'un ilk oğlu ve Frank kralı II. Ludwig'in kızı arasında dostane ilişkiler kurmak adına 870'de evlilik yapılmıştı. Fakat Bizanslılar ve Franklar arasında tüm Hıristiyanlar üzerinde tek güç olma mücadelesi ikili ilişkilerde süreç içerisinde uzaklaşma olmasına neden oldu. I. Basileios, müttefiki olan II. Ludwig'i sadece eleştirmekle kalmadı onun Roma imparatoru unvanını taşımasına da itiraz etti. Böylelikle doğu ve batı Hıristiyan dünyası arasındaki hâkimiyet ve üstünlük çabası bir kez daha biraraya gelmelerine engel oldu²³⁹.

2. 5. 4. Syrakusa'nın Kaybedilmesi ve Sicilya Adası'nın Elden Çıkması

I. Basileios, hemen hemen her yıl oğlu IV. Konstantin ile beraber seferlere çıkardı. Bu seferler sebebiyle Bizans, İtalya'da güç kazanmaya başladı. İtalya yarımadasında bulunan Beneventum hükümdarı Adelchis (854-878), Frank kralı II. Ludwig'e karşı isyan etti ve 873'te Bizans'ın himayesine girdi. Frank kralı II. Ludwig'in 875'te ölümünden sonra İtalyan şehri olan Bari de 876 yılının sonlarında Bizans strategosuna kapılarını açtı. Bizans, Akdeniz'de yayılan Araplara karşı Dalmasya, orta Yunanistan ve Pelopones sahil şeridini başarılı bir şekilde savundu. Ayrıca imparatorluk yedi yıl boyunca Kıbrıs'ı da zapt etti. Bunun yanında Bizans, Toronto'yu ele geçirdi. Ancak bu durum Akdeniz'de Bizans için önemli bir değişiklik yaratmadı. Çünkü bu sırada Bizans İmparatorluğu, Sicilya'da Araplardan ağır bir yenilgi aldı. Uzun bir süre Ebû İsbâ b. Muhammed komutasındaki Araplara karşı direnen Syrakusa 20-21 Mayıs 878'de Müslümanların eline geçti. Yetmiş beş yıl süren karadan ve denizden kuşatılmış olan Sicilya Adası²⁴⁰ Syrakusa'nın alınmasıyla Bizans'ın

²³⁸ Skylitzes, *a. g. e.*, 147; Mcevedy, *a. g. e.*, 44; Ahmad, *a. g. e.*, 15.

²³⁹ Norwich, *a. g. e.*, II, 89.

²⁴⁰ Sicilya Adası (Sikilye)'nin Müslümanlar tarafından ilk fetih süreci Emevî Halifesi Mûaviye b. Ebû Sufyân (661-680)'nin kumandanlarından olan Mûaviye b. Hudeyc tarafından başlatıldı. Bundan sonra Müslümanlar bu adada bulunan şehirleri tek tek ele geçirmeye başladı. Burada elde edilen köleler ve ganimetler İslâm ülkelerine gönderiliyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Belâzuri (ö 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, (Çev: Mustafa Fayda), Ankara, 2002, 337-338; Nadir Özkuyumcu, "Mûaviye b. Hudeyc", *DİA*, XXX, İstanbul, 2005, 335.

elinden çıktı²⁴¹. Bu adanın elden çıkmasıyla Araplar, Papa VIII. John'dan vergi almaya başladılar²⁴².

Bizans, Güney İtalya arazisinde güçlenme sürecine girdi. İmparator I. Basileios'un son yıllarında bu bölgede güçlü bir komutan ve idareci olan Nikephoros Phokas'ın Araplara karşı saldırıları başladı. Komutan Nikephoros, Apulia ve Calabria'da imparatorluk nüfuzunun yeniden sağlanmasında etkili oldu. Nikephoros'un gerçekleştirdiği başarılı seferler neticesinde İtalya'nın aşağı kesimleri ve Lombard prenslikleri Bizans'ın hâkimiyetine geçti. Bu sırada Bizans şehir devletleri kendi içlerinde kavgalı olmakla birlikte burada yegâne güç olarak Bizans'ın etkisi mevcuttu. Arapların İtalya'ya durmadan yaptıkları akınların tehlikesinin farkında olan Katolik Roma, Ortodoks Bizans'tan yardım istemek zorunda kaldı²⁴³. I. Basileios döneminde Roma'nın Bizans'a karşı izlediği ılımlı politikanın temelinde bu Arap tehlikesi yatmaktadır.

Sicilya'nın fethinden kısa bir süre sonra bu adaya vali olarak atanan Hasan b. Abbas, Bizans'tan kalan son kalıntıları temizlemekle meşgul oldu. 881-882 yılları arasında Caltavuturo (Sicilya'nın kuzeyi)'da Ağlebîler Bizans'tan ağır yenilgi aldılar. Bu yenilgi sonrasında Hasan b. Abbas'ın yerine Muhammed b. Fadl vali olarak atandı. Ancak Bizans'ın elinde kalan küçük şehirleri ele geçirmekte güçlük çekiyordu. 882-883 yılları arasında Ağlebîler Sicilya'nın küçük şehirleri olan Teormina, Rametta ve Catania'ya saldırı düzenlemişlerse de başarılı olamadılar. 886-887 yıllarında yeni vali Savade b. Muhammed b. Haface tarafından bu küçük şehirlere sefer düzenlense de Kuzey Afrika'da Berberîler ve Araplar arasında çıkan çatışmalardan dolayı yarım kaldı. Vali Haface, Ağlebî hükümdarı İbrahim b. Ahmed (875-902) tarafından Kuzey Afrika'ya gönderilip çatışmaları sonlandırmakla görevlendirildi²⁴⁴. Sicilya Adası'nın en büyük ve en güçlü şehirlerinden Syrakuza'nın alınmasıyla tamamen Müslüman hâkimiyetine girdiğini söylemek zordur. Nitekim birkaç küçük yerleşim

²⁴¹ Alexander Kazhdan-Dale Kinney, "Syracuse", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1997; Mahmut H. Şakiroğlu, "Sicilya", *DİA*, XXXVII, İstanbul, 1997, 138; Skylitzes, *a. g. e.*, 143; Genesisios, *a. g. e.*, 102-103; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 266-267; Mcevedy, *a. g. e.*, 44; Lemerle, *a. g. e.*, 95.

²⁴² Jean Sauvaget, *İslâm Dünyası Kısa Kronolojisi*, (Çev: Suat Kemal Yetkin-Faik Reşit Unat), Ankara, 1963, 27.

²⁴³ Skylitzes, *a. g. e.*, 150; Levtchenko, *a. g. e.*, 186; Kazhdan-Cutler, "Basil I", 260.

²⁴⁴ Skylitzes, *a. g. e.*, 151-152; Fikret Işıltan, "Sicilya", *İA*, X, 1978, 593-594; Ahmad, *a. g. e.*, 15.

birimi henüz Araplar tarafından ele geçirilemedi. Sicilya'nın tamamen fethi 902 yılında Teormina (Tabermîn, Termînî)'nin alınmasıyla gerçekleşecekti²⁴⁵.

2. 6. RUSLAR İLE İLİŞKİLER

2. 6. 1. Rusların Konstantinopolis'e Saldırması

Bizans imparatorluğu sınırları, yayıldığı coğrafi alanın da etkisiyle Balkanlara ve Doğu Avrupa bölgelerine kadar genişledi. Bu şekilde Bizans, etkileşimde bulunduğu coğrafya itibariyle Ruslarla sınır komşusu oldu. Karadeniz'in kuzeyinde siyasi birlikten yoksun bir şekilde yaşayan ve kaynaklarda Vikinglerin bir türü olan *Varegler* (Kuzeyliler) olarak da adlandırılan Ruslar, devlet teşkilatına dair ilk adımları 862 yılında attılar. Norveç asıllı Rus devletinin kurucusu olarak kabul edilen Rurik (Hroerekr) tarafından kurulan Kiyef Knezlik (beylik)'i, kendisinden sonra başa geçen halefleri zamanında gittikçe gelişerek dönemin büyük güçleriyle ilişkiler kurmaya başladı. Bu yüzyılda Arap-Hazar savaşlarının bitmesiyle Karadeniz'de bulunan pazarların genişlemesi ve daha aktif hale gelmesi Ruslarda bu bölgeye hâkim olma isteğini arttırdı. Bu amaçları doğrultusunda, henüz knezlik şeklinde bir yapılanmaya geçmeden önce de Ruslar, Karadeniz'in güney sahillerine indiler²⁴⁶.

Rus savaşçılar, Rurik (ö. 879) liderliğinde Dinyeper nehrini geçip Karadeniz'in kıyı şeritlerine saldırdıktan sonra Boğaz'a kadar girerek Konstantinopolis surlarına kadar vardılar. Bu esnada Araplara karşı sefere çıkmış olan Bizans imparatoru III. Mikhael hemen geri dönerek şehrin savunmasını bizzat üstlenmiş ve patrikle birlikte halkı cesaretlendirmek için kuşatılmış olan şehre girdi. Saldırıya tanıklık eden Patrik Photios, Rusların aniden ortaya çıkışlarının imparatorluk içinde büyük endişeye yol açtığını gördü. Göçebe Ruslar, köyleri kasabaları yağmaladılar, başkentin yerli halkına ciddi zarar verdiler. Ayrıca Adalar'a saldıran ruslar buradaki manastırlarda

²⁴⁵ Ömer Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", *Tarih Dergisi*, (59), İstanbul, 2014, 30; Ahmad, *a. g. e.*, 16-17.

²⁴⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, 1987, 19; Kemal Beydilli, "Rusya", *DİA*, XXXV, İstanbul, 1997, 253; Susan Wise Bauer, *Dünya Tarihi (Ortaçağ)*, II, (Çev: Mihriban Doğan), İstanbul, 2014, 188-189; Ali Dadan, "Tarihte İslam Dünyasını Hedef Alan Viking Saldırıları", *İstem*, XXV, 2015, 113; Berl, *a. g. e.*, 80.

bulunan yirmi iki keşişi öldürdüler. Bu sırada Photios'un emriyle adalara sürgüne gönderilmiş olan Ignatios ise canını kurtarmayı başardı²⁴⁷.

2. 6. 2. Bizans'ın Rusları Ortodoks Hıristiyanlığa Dâhil Etme Çabası

Bizans, o zamana kadar neredeyse hiç bilmediği, temelleri yeni atılan Kiyef Knezliği ile ilişki kurmaya başladı. Patrik Photios imparatorluğu bu şekilde tehdit eden gelişmeleri önlemek için en etkili çarenin bu genç milletin Hıristiyanlaştırılması ve Bizans nüfuz alanı içine alınması gerektiğini ifade etmesiyle de misyonerlik faaliyetlerine girişmiştir. I. Basileios, Hıristiyanlaştırma çabalarını ilk olarak para ve giyim kuşam karşılığında gerçekleştirdi²⁴⁸. Photios'un bu görev için uygun olduğunu düşündüğü, yeteneklerine güvendiği iki isim vardı. Kiril (Kyrillos, Konstantinos) ve Methodios kardeşler subay olan ve Selanik'te yaşayan babaları Leon ile birlikte Balkanlara yerleşmiş Slavların dilini şehre ticaret için gelenlerden öğrenmişlerdi. Sınır bölgelerinde ticari hareketliliğin getirisi olarak iki dil bilmek yaygın bir durum olsa da, bu kardeşler diğerlerinden çok daha üstün bir beceriye sahiptiler. Bu sırada krallığını Germen etkisinden kurtarmak isteyen Moravya hükümdarı Rostislav (846-870), Bizans'tan misyoner gönderilmesini talep etti. Etki alanını genişletme fırsatını elde eden Patrik Photios, Kiril ve Methodios'u bu göreve atadı²⁴⁹.

Kiril ve Methodios'un Kiyef'e değil de, Moravya'ya gönderilmesi, Bizans'ın bu şehir üzerindeki misyonerlik faaliyetleri bir süre aksattıysa da sonradan Konstantinopolis'ten Rus şehirlerine piskopos gönderildi. Patrik Photios'un 867'de kaleme almış olduğu mektubunda Rusların artık yavaş yavaş Hıristiyan olmaya başladıklarını ve imparatorun koruması altına girerek eski yaşam tarzlarına son verdiklerini belirtti. Bizans, meseleye ciddi derecede önem vererek Rusların bir kısmının Hıristiyanlığı kabul etmeleri ve kabul etmeyenlerin ise dini tanımaya başlamalarını sağladı. Bizans-Rus ilişkilerinin başlangıcını teşkil eden 860 yılından sonra Konstantinopolis'e yapılan saldırıları yöneten Rus komutanlar, Askold ve Dir'in Patrik Ignatios'un gönderdiği bir başpiskopos tarafından vaftiz edildiler. Ancak daha sonra Kiyef'de

²⁴⁷ Sinan Yüksel, "Rusların Karadeniz Yönünde Yapmış Oldukları İlk Yayılma Faaliyetleri (18. Yüzyılın Başlarına Kadar)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII, 2013, 102; Levchenko, *a. g. e.*, 217; Norwich, *a. g. e.*, II, 67.

²⁴⁸ Levchenko, *a. g. e.*, 186.

²⁴⁹ Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, (36), 2011, 137, 138; Koçak-Özkan, *a. g. m.*, 377.

görev yapan bu komutanlar knez soyundan olmadıkları gerekçesiyle Rurik'in akrabası olan Oleg tarafından bir komplo neticesinde öldürüldüler²⁵⁰.

Ruslar, girilen barış sürecinden sonra dinî ve kültürel açıdan Bizans'ın etkisine girdiler. I. Basileios, Ruslara keşişler ve piskoposlar göndererek onların Ortodoks-Hıristiyan mezhebine girmelerini sağladı²⁵¹. Bizans'ın bu politikası neticesinde Ortodoksluk mezhebi daha geniş coğrafyalara yayılma imkânı buldu.

2. 7. VENEDİK İLE İLİŞKİLER

2. 7. 1. I. Basileios'un Venedik ile İlişkileri İyileştirme Çabası

Bizans ile Venedik arasında 842-867 yılları arasında herhangi bir diplomatik yazışma olmadı. Bizans'ın, Arap ve Narantani (Paganî) olarak adlandırılan Slav istisalarının başlattığı zor dönemin ardından 842'de III. Mikhail'in başa gelmesiyle kararlı bir şekilde karşı konulmaya başlandı. Pagan olan Slavlara karşı Bizans ve Venedik işbirliği içinde hareket etmeye başladılar. Bu politika I. Basileios döneminde devam ederek başarılı bir şekilde sürdürüldü. Tasvir kırıncı hareketin son bulmasıyla Ortodoksluk mezhebi de yükselişe geçti. Hıristiyan misyonerlerin Moravya, Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan'daki çalışmaları Ortodokslar ve Katolikler arasında yarışa döndü. Bu yarış özellikle Slavların Hıristiyanlaştırılması sürecinde Frank misyonerler ve Konstantinopolis'ten gönderilen Bizanslı misyonerler arasında karşılıklı suçlamalara dönüştü. Putperestler arasında Hıristiyanlığı yayma süreci Dalmaçya'daki Slavlar ve Venedikliler üzerinde etki etti²⁵².

Raşkalılar olarak da adlandırılan Sırp'ların Bizans'tan bağımsız hareket etme girişimleri Venediklilerin Akdeniz'deki ticaretine çok zarar verdi. Sırp korsanların özellikle Dalmaçya kıyısında bulunan adalar üzerindeki faaliyetleri Venediklilerin Akdeniz'deki ticari etkinliklerini sabote ediyordu. Venedikliler bu adaları Akdeniz'e oradan da doğuya açılan sıçrama tahtası olarak kullanıyordu. Sırp korsanların tehlikelerinin yanı sıra Araplar da İtalya tarafında bulunan Bari, Brindisi ve Taranto li-

²⁵⁰ Şir Muhammed Dualı, "Rusya Federasyonu'nda Din Eğitimi Meselesi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II(1), 2013, 222; Koçak-Özkan, *a. g. e.*, 377; Kurat, *a. g. e.*, 21.

²⁵¹ Skylitzes, *a. g. e.*, 159-160; Bury, *a. g. e.*, 397-398.

²⁵² Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2000, 28-29.

manlarına yerleşmiş olup Adriyatik Denizi artık ne Bizans'ın ne de Venediklilerin elindeydi²⁵³.

866'da İtalya'dan gelen 38 gemilik Arap donanması Dalmaçya kıyısında bulunan Budva ve Kotor liman kentlerine saldırarak Ragusa (Dubrovnik)'yı ablukaya aldı. Burada bulunan ahali Konstantinopolis'in yeni imparatoru I. Basileios'tan yardım talep etti. İmparator, Dalmaçya amirali Niketas Ooryphas kumandasında 100 gemilik donanmayı Ragusa'ya gönderdi. Araplar on beş aydır kuşattıkları Ragus'da tutunamayarak geri çekildiler. Bu durum Bizans'ın uzun süredir başaramadığı bir neticeydi. Nitekim Bizans'ın sancakları uzun yıllardan beri burada dalgalanmamıştı. I. Basileios'un saldırgan ve dinç bir yapıya sahip olması Bizans'ın bu başarıyı elde etmesinde önemli bir etkendi²⁵⁴.

1. 7. 2. Dalmaçya Theması'nın Kurulmasının Bizans-Venedik İlişkilerine Etkisi

Arapların ve Slavların faaliyetleri neticesinde I. Basileios, Adriyatik Denizi'nin doğu kısmındaki adaları kapsayan Dalmaçya themasının kurulmasına karar verdi. Bu durum I. Basileios'un Güney İtalya'da ve Sicilya'da Hıristiyanlığın otoritesini tekrardan sağlamasına yönelik izlediği politikanın ürünüydü. Themanın oluşturulması Venedik için kıyı boyunca deniz güzergâhını koruyan askeri üsler sağlayacak ve Güney İtalya'nın geri alınmasına yardım edecekti²⁵⁵.

Bizans için Araplara karşı önemli görevler üstlenen Venedikliler, 871'de Bari kuşatıldığı sırada yardım gönderdiler. *Doge*²⁵⁶ I. Orso Badoer Dönemi (864-881), Selefî Tradonico tarafından ve denetlenen filonun başına geçerek Taranto'ya yelken açtı. Araplarla girdiği mücadelede galip olan komutan Tradonico zaferle Venedik'e döndü. Daha sonra Grado'ya saldıran Araplar, Venedik filolarının yaklaştığını görünce geri çekilmek zorunda kaldılar. Venediklilerin bu başarıları Bizans'tan bağım-

²⁵³ Horatio F. Brown, *Studies In The History of Venice*, London, 1907, 10; Işın Demirkent, "Franklar", *DİA*, XII, İstanbul, 1997, 174; Nicol, *a. g. e.*, 28-29.

²⁵⁴ Skylitzes, *a. g. e.*, 142-143; Levent Kayapınar-Arslan Kılıç, "Venedik Egemenliğinden Osmanlı Fethine Bir Deniz Üssü Olarak Modon", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, I, Ankara, 2016, 523-524; Nicol, *a. g. e.*, 29.

²⁵⁵ Nicol, *a. g. e.*, 30.

²⁵⁶ *Doge* ya da *Doj* kelimesi İtalyanca "Dux" kelimesinden gelip Reis anlamına gelmektedir. Bu unvan Venediklilerde VII. yüzyıl ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte Calabria ve Sardinya valileri tarafından da kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mikail Acıpınar, "Venedik Dojları Sarayı", *Sanat Tarihi Dergisi*, XX(1), 2011, 151; Nicol, *a. g. e.*, 21.

sız hareket etme düşüncesine kapılmalarına neden oldu. Franklar 856'da II. Louis döneminde Venediklileri bağımsız bir güç olarak tanıdılar. Nitekim Venediklilerin bu durumuna Bizans henüz hazır değildi. Çünkü Bizans imparatorluk gelenekleri kendi eyaletlerinden birinin böyle serbest hareket etmesini kabul etmiyordu. Ayrıca Venedikliler I. Orso döneminde, dinî işlerinde papalığa karşı bir politika izleyerek bu alanda da bağımsız olmak istiyordu²⁵⁷.

İmparator I. Basileios Venediklilerin bağımsız olma isteğinin farkındaydı. İmparator, onlarla olan ilişkilerini efendi-hizmetkar çerçevesinde düzene sokmak istedi. I. Basileios kurnaz davranarak Venediklilerin üzerine fazla gitmedi. Çünkü Dalmaçya themasının kurulması ve Franklarla işbirliği tasarısının suya düşmesinden sonra Bizans'ın, Venedik'e ihtiyacı vardı. I. Basileios, 879'da *Doge* I. Orso'ya elçiler göndererek ona değerli armağanlar yolladı. İmparator, Orso'ya kapsamlı bir onur statüsü olan emperyal *protospatharios*²⁵⁸ unvanını takdim etti. Ardından imparator, yeghenini I. Orso'nun çocuğu olan Giovanni ile evlendirdi. Önceki *doge*'lerin aldıkları *sapharios* ya da *hypatos* gibi az öneme sahip unvanlar artık önemini yitirmişti. Ancak I. Basileios'un Orso'ya verdiği yeni unvan ile onun Bizans ailesindeki rütbesinin yükselmesine neden oldu²⁵⁹.

Bizans'ın vermiş olduğu unvan, Venedik ile olan ilişkilerde yeni bir sayfa açılmasına vesile oldu. Basileios'un elçilik heyeti yaklaşık kırk yıl aradan sonra Venedik'e gönderilen ilk heyetti. *Doge* Orso, Basileios'un Birinci Kılıç Taşıyıcısı unvanına sahip olmaktan, bu unvanı kısıtlayıcı yükümlülükler getirmediği sürece gurur duydu. 879'da Venedik'e giden Bizans elçilik heyeti Frankların 856'daki resmi ziyaretine bir karşılıktı. Nitekim Bizanslı yöneticiler başka ülkelere ziyaret yapmayıp yabancı hükümdarları Konstantinopolis'te ağırıyorlardı²⁶⁰.

²⁵⁷ Skylitzes, *a. g. e.*, 150; Wiel, *a. g. e.*, 45-46; Brown, *a. g. e.*, 24; Thayer, *a. g. e.*, 36; Nicol, *a. g. e.*, 31.

²⁵⁸ *Protospatharios* Bizans imparatorluk hiyerarşisinde onursal bir unvan olup imparatorluk sarayı ile fazla bağlantısı olmayan kişilere verilirdi. *Protospatharios* unvanı 718 yılı itibarıyla kaynaklarda geçmeye başladı. Bu unvanın etkisi XI. yüzyılda azalmaya başladı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Kazhdan-Anthony Cutler, "Protospatharios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 1991, 1748; Pantelis Charalampakis, "Short Notes On The Prosopography Of The Byzantine Theme Of Koloneia (Part I)", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, II(2), Sofia, 2016, 5; Tarek M. Muhamad, "The Civil Byzantine Functions and Titles As Known By The Arabs In The Middle Byzantine Period", Ain Shams University, Cairo-Egypt, 371.

²⁵⁹ Wiel, *a. g. e.*, 47; Nicol, *a. g. e.*, 32.

²⁶⁰ Nicol, *a. g. e.*, 32-33.

II. Giovanni Partecipazio'nun 881'de Venedik'in başına gelmesiyle birlikte kardeşleriyle arasında taht mücadelesi yaşandı. Ancak bu durum Venedik'i etkilemedi. Venedikliler ile Bizans arasında anlaşmazlıklar ve tutarsızlıklar olsa da iki tarafın birbirine ihtiyacı vardı. Venedikli tüccarlar Konstantinopolis'te ödemek zorunda oldukları yüksek gümrük vergisinden hoşnut değillerdi. Buna rağmen iki kent arasında tüccarların gidiş gelişleri ve Venedik'e Grek mimar ve zanaatkârların akın etmesi, karşılıklı bağıllık duygusunun oluşmasına neden oldu. Venedik dış güçlere karşı izlediği denge politikasıyla doğu ve batı malları açısından Avrupa'nın o zamana kadar olan en kârlı ve en canlı ticaret, takas merkezi haline geldi. Venedikliler ve Bizans'ın ortak çıkarı Adriyatik Denizi'ni Slav korsanlardan ve Araplardan temizlemeye yönelik ortak kaygılarıyla beslendi. Bizans, Venedik ile ilişkilerini düzene koyarak tüm gücünü dış mücadelelere verdi²⁶¹.

1. 8. İMPARATOR I. BASİLEİOS'UN ÖLÜMÜ (886)

I. Basileios'un oğlu Konstantinos'un 879'daki ölümü üzerine imparator bu durumu hazmedemeyip kalan yıllarını acıyla geçirdi. Oğlunun vefatının üstesinden gelemeyen imparator onun ölümünü kendisinin işlediği cinayetlere bağladı. Bundan sonra imparator, kabuğuna çekilerek depresyona girdi ve nöbet geçirmeye başladı. İmparatora bu zor zamanlarında yardımcı olan kişi ise Patrik Photios'tu. Patrik düzenlediği törenlerde imparatoru, oğlu Konstantinos'u azizlik mertebesine yükseltip oğlunun ruhu için düzenlediği görkemli ayinlerle memnun edebiliyordu. Ancak bu durum bir yere kadar imparatora yetebildi²⁶².

29 Ağustos 886'da Apemea'daki sarayının yakınlarında avlanırken attan düşerek ağır yaralandı ve hayatını kaybetti. Genesios adlı Bizans kroniğinde I. Basileios'un attan düştükten sonra bağırsaklarının zarar gördüğünü ve süreç içerisinde ağır mide problemi yaşayarak öldüğünü kaydetmiştir. Ancak imparatorun ölüm şekli hakkında farklı *rivayetler* mevcuttur. Bir *rivayete* göre imparatorun refakatçileri yorgun olduğu için tek başına ata bindiği sırada dere kenarında su içen devasa bir geyik görür. Geyiğe doğru yaklaştığı sırada imparatorun atına saldıran hayvan, boynuzlarını Basileios'un kemerinin altına sokarak onu yere düşürür. Hayvan sonrasında orma-

²⁶¹ Wiel, *a. g. e.*, 47; Nikol, *a. g. e.*, 33.

²⁶² Skylitzes, *a. g. e.*, 160; Norwich, *a. g. e.*, II, 89-90.

na doğru kaçarak çaresiz durumda olan imparatoru kendisiyle beraber sürükler. Av partisine katılan imparatorun muhafızları imparatorun atının tek başına döndüğünü görene dek olanlardan haberleri olmaz²⁶³.

İmparatorun Ferganalı²⁶⁴ muhafızları onu aramaya çıkararak geyiği bulup ablu-kaya alırlar. Muhafızlardan biri kılıç darbesiyle imparatoru kurtarır. Basileos kendinden geçmiş halde yere düşer. İmparator uyandıktan sonra kendisine kılıç kaldırdığı gerekçesiyle onu kurtaran muhafızı öldürmüştür. İmparator saraya götürüldükten sonra karnında ciddi bir kanama olduğu anlaşılır. Dokuz gün can çekiştikten sonra 29 Ağustos günü yetmiş dört yaşında ölür²⁶⁵. I. Basileios, öldükten sonra Kutsal Havari-ler Kilisesi (Holy Apostles)'nde altın ve yeşil renkte bir lahit içinde gömüldü²⁶⁶. Aktarılan bu *rivayet* gerçeği pek yansıtmamaktadır. Yetmiş dört yaşındaki imparatorun tek başına ava çıkması ve yalnız bırakılması pek olası görünmüyor. İyi bir avcı olmasına ve yanında bıçak taşımaya rağmen neden kendisi kemeri kesip hayvandan kurtulmadı? Ayrıca fiziki yapısı ve kuvvetli bir yapıya sahip olmasını da göz önünde bulundurursak bu yorumlamalar pek mümkün görünmüyor. Bu *rivayetler* çok mantıklı gelmemektedir²⁶⁷. İmparatorun muhafızlarının Ferganalı yani Orta Asya kökenli Türklerden oluştuğunu farz edersek onun ölümünün onların elinden olabileceği de ihtimal dâhilindedir.

I. Basileios'un attan düştükten sonra ölüm şekli hakkında şüpheli ve kesin olmayan bilgiler doğrultusunda yorum yapılabilir. Ancak kurtarma ekibinin başında oğlu VI. Leon'un metresinin babası Ermeni Styliams Zautses'in olması durumu daha karmaşık hale getirmektedir. Basileios'un oğlu Leon'u sevmemesi sonrasında imparatorluğun başına gelmesi kafalarda soru işareti uyandırmaktadır. Ermeni Zautses'in, İmparator Leon'un bilgisi dâhilinde öldürmesi de olasıdır. İslâm müverrihleri İbnü'l

²⁶³ Genesisios, *a. g. e.*, 112-113; İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 346; Abû'l-Farac, *a. g. e.*, I, 240; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 216; Norwich, *a. g. e.*, II, 89.

²⁶⁴ Bizans kaynaklarında "*Turkopouloi*" olarak geçen Türkler, imparatorluk ordusundan sarayda muhafızlığa kadar uzanan görevleri üstlenmişlerdir. Savaş sanatında usta olan Türklerden faydalanmak isteyen Bizans imparatorları, onları orduya katmak için çaba sarf etmişlerdir. Nitekim I. Basileios döneminde Türkler de Bizans sarayında görev üstlenmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Daş, "Osmanlı Tesiri ile Bizans Sarayında Oluşturulan "Yeniçeri Muhafız Birliği" Hakkında", *Türk Araştırmaları Dergisi*, XII, Eylül 2002, 301-302.

²⁶⁵ Skylitzes, *a. g. e.*, 164; Norwich, *a. g. e.*, 91; Vasiliev, *a. g. e.*, I, 216-217.

²⁶⁶ Skylitzes, *a. g. e.*, 164.

²⁶⁷ Norwich, *a. g. e.*, 91.

Esîr, Taberî ve İbn Kesîr, I. Basileios'un, çocukları tarafından üzerine çullanarak boğdurulup öldürüldüğünü kaydetmektedir²⁶⁸.

²⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *a. g. e.*, VII, 356; İbn Kesîr, *a. g. e.*, XI, 102; *The History of al-Tabari*, XXXVII, (Çev: Philip, M. Fields), Albany 1987, 153; Norwich, *a. g. e.*, 91-92.

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu, 726'da III. Leon (717-741) ile başlayan tasvir kırımcılık hareketiyle dinî, siyasî, ekonomik ve kültürel açıdan zor duruma düştü. IX. yüzyılın ortasına kadar iç isyanlar ve sürekli değişen yöneticiler imparatorluğun hem dâhilî hem de haricî siyasette zor bir dönem yaşamasına sebebiyet verdi. Haricî siyasette hem Akdeniz'de hem de doğuda süregelen İslâm fetihleri imparatorluğun zayıflamasına neden oldu. 802-867 yılları arasında Balkanlar'da devam eden Tuna Bulgarları tehdidi, Dalmaçya'da Slavların isyan ve baskınları Bizans'ın yorgun düşmesine neden oldu. Ancak 843'te Tasvir kırımcılık hareketinin sonlanması, doğuda Abbasîlerin içinde hâkim olan karışıklıklar ve Tuna Bulgarları ile imzalanan otuz yıllık barış anlaşması Bizans'ın rahat bir nefes almasını sağladı.

Makedonyalı I. Basileios liderliğinde önce 866'da Caesar Bardas'ın sonra 867'de III. Mikhael'in öldürülmesiyle Bizans İmparatorluğu'nun batı ile olan ilişkilerinde farklı bir politik seyre girildi. Bunun sebebi ise Bizans'ın Roma'ya ve Franklara karşı üstün gelerek bütün Hıristiyanlar üzerinde tek hâkim güç olma isteğiydi. I. Basileios, iç siyasette gerçekleştirdiği hukukî düzenlemelerin yanı sıra Pavlikanlarla girdiği mücadelede onların yıllardır süregelen isyanlarına son verdi. Ayrıca doğuda Abbasîlerle mücadeleye girişti. Abbasîlerde devam eden iç karışıklıklar Bizans'ın Anadolu themalarında yeniden güç kazanıp rahat bir şekilde ilerlemesini kolaylaştırdı.

İmparator I. Basileios, Roma ile girişilen ihtilafa son vermek için 867'de Photos'u azledip papanın istediği Ignatios'u patriklik görevine getirdi. Bu netice ile iki taraf arasındaki sorunların çözülmesi umuldu. Ancak Hıristiyanlığı yeni kabul eden Tuna Bulgarlarının Roma Kilisesi'ne mi yoksa Konstantinopolis Kilisesi'ne mi bağlı olacağı iki taraf arasında ihtilaf çıkmasına sebebiyet verdi. Bizans'ın desteklediği Methodios ve Kiril kardeşler sayesinde Tuna Bulgarları Ortodoksluk mezhebini kabul etti. Misyonerlik faaliyetleri, sürekli kargaşa çıkaran Slav ırkları üzerinde de etkili oldu. Çok tanrılı dinlere mensup Sırlar ve Hırvatlar, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Ortodoksuluğu benimseyerek Bizansın etki alanına girdiğini gördük. Ayrıca Bizans, Konstantinopolis için tehlike arz eden Ruslar ile antlaşmalar yaptı. I. Basileios, yeni bir güç olan Ruslar ile yapılan antlaşmalarla Ortodoks mezhebini kabul et-

melerini sağladı. I. Basileios'un yürüttüğü dinî politika neticesinde Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebi daha geniş coğrafyalara yayılma imkânı bularak bu yerlerin siyasal, sosyal ve kültürel anlamda Bizans'ın tesirine girdiği bulgusuna vardık.

I. Basileios saltanatında Dalmaçya Theması'nın kurulmasıyla Akdeniz'de Ağlebîlerin saldırılarına yönelik daha etkili karşı konulması sağlandı. Bu thema aracılığıyla Slav korsanlarının faaliyetleri ve Arapların istilaları önemli ölçüde durduruldu. Ayrıca bu thema Venedik'in Akdeniz'de siyasî anlamda Bizans'a yardımcı kuvvet görevi üstlenip ticari dolaşımını rahat bir şekilde yapma açısından önemli katkılar sağladı.

İmparator I. Basileios, Akdeniz'de Müslümanlara karşı ittifak kurma çabasına girdi. İmparator bu çabasını, oğlunu Frank kralı II. Louis'in kızı ile evlendirerek gerçekleştirmeye çalıştı. I. Basileios, bu ittifak ile bütün Hıristiyanların imparatoru olmayı istiyordu. Ancak bütün Hıristiyanların imparatoru olma düşüncesi II. Louis'te de vardı. Nitekim I. Basileios, Frank kralı II. Louis'in Roma İmparatoru unvanını taşımasına razı olmadı ve bu ittifak girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. Roma ve Bizans arasında devam eden üstünlük çabası iki tarafın biraraya gelmesini engelledi. Benzer bir ittifak girişimi İrene (797-802) döneminde de evlilik yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştı ve bu istek tahttan indirilmesinden dolayı gerçekleşmemişti. Bu bağlamda tek bir Hıristiyan imparatorluğunun oluşması bir kez daha hayal kırıklığıyla sonuçlandığı bilgisine ulaştık.

Bizans ile Roma arasındaki ilişkilerde herhangi bir ilerleme sağlanamayacağı aşikârdı. Yani Bizans hem dinsel hem de siyasal otoritesini Roma'ya ve Franklara kabul ettiremeyeceğinin farkındaydı. Bu durum I. Basileios'un farklı bir politika seyretmesine neden oldu. Bizans bu dönemde en çok mücadeleyi Balkan coğrafyasında ve Dalmaçya bölgesinin doğu kıyılarında yaşayan Slavlara karşı verdi. I. Basileios askerî olarak büyük çaplı başarılar elde etmese de sürdürdüğü dinsel propagandalar ya da misyonerlik faaliyetleri ile Slavları ve Tuna Bulgarlarını kendisine bağlayarak Katolik Roma'ya karşı büyük bir zafer elde etti. Askerî politikalar ile elde edilemeyen başarılar dinsel alanda yapılan çalışmalarla kazanıldığı bilgise ulaştık. Günümüzde dahi Balkanların, Dalmaçya bölgesinin ve Rus coğrafyasının Ortodoksluk mezhebinin etkisinde olması I. Basileios döneminde yapılan misyonerlik faaliyetlerinin temel oluşturması ulaştığımız en önemli neticedir. Yine günümüzde bu coğrafya-

ların Kiril alfabesini kullanması I. Basileios döneminde misyonerlik faaliyetleri neticesinde geliştirilen ve benimsetilen *Glagolitik* alfabenin temel oluşturduğu da aşikârdır. Bizans'ın yükseliş dönemine girişi olarak kabul edilen I. Basileios'un saltanatı, 886'da ölmesiyle son buldu.

KAYNAKÇA

- Acara, M. (Trs). “Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XV(1), (183-201).
- Acıpinar, M. (2011). “Venedik Dojları Sarayı”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XX(1), (151-157).
- Adontz, N. (1956). “From The Byzantine Annals: Basil I The Armenian”, *The Armenian Review*, Vol. 9. (1-33).
- Adontz, N. (1957). “Vard Mamikonian”, *The Armenian Review*, (15-31).
- Aguş, M. (2009). *Bulgar Ortodoks Kilisesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ahmad, A. (1975). *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh University Press.
- Akopyan, A. (2013). “Şeddâdî Emîri Aşot b. Şavûra Ait Nadir Bir Sikke”, Terc. Nevzat Keleş, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (24), Bahar Van.
- Aksu, A. (2017). “Emeviler ve Abbasiler Döneminde Kıbrıs”, *Tarihte Kıbrıs (İlk Çağlardan 1960’a Kadar)*, I, (Ed. Osman Köse) İstanbul, (79-88)
- Albayrak, K. (2006). “Boşnakların Kökeni ve Müslümanlaşmasına Meselesine Bir Bakış”, *Tezkire, Düşünce, Siyaset Bilim Dergisi*, (42), (233-239).
- Alzog, J. (1903). *Manual of Universal Church History*, Washington: The Robert Clarke Company Press.
- Apak, A. (2011). *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, IV, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Arvites, J. A. (1979). *İrene: Woman Eperor of Konstantinople, Her Life And Times*, London.
- Avcı, C. (1991). “Sugur”, *DİA*, (XXXVII, 473-474), İstanbul: TDV.
- Avcı, C. (1997). “Mu’tasım-Billâh”, *DİA*, (XXXI, 380-382), İstanbul: TDV.
- Avcı, C. (2003). *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Aydın, M., Eroğlu, A. H. (1997). “Papalık”, *DİA*, (XXXIV, 160-162), İstanbul: TDV.
- Aydın, M. (2002). “Bizans Kilisesinde İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Hareketin Kökenleri”, *Selçuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, Konya, Bahar, (5-14).

- Aydın, M. (2002). "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XI, (116-126).
- Bahar, H. (2011). *Roma ve Bizans tarihi*, Konya: Kömen Yayınları.
- Bailly, A. (Trs). *Bizans Tarihi*, I, (Çev: Haluk Şaman) İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Bamyacı, M. E. (2018). "Amorium Hanedanı Döneminde (820-867) Bizans İmparatorluğu'nun Siyasi Yapısı", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, V(24), (1721-1728).
- Bamyacı, M. E., Güçlüay, S. (2018). "İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII(1), Elazığ, (281-288).
- Bauer, S. W. (2014). *Dünya Tarihi (Ortaçağ)*, II, (Çev: Mihriban Doğan) İstanbul: Say Yayınları.
- Berl, E. (1999). *Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, (Çev: Gülseren Devrim) İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Beydilli, K. (1997). "Rusya", *DİA*, (XXXV, 253-265), İstanbul: TDV.
- Bostan, İ. (1997). "Ağlebîler", *DİA*, (II, 475-478), İstanbul: TDV.
- Bozkurt, N. (1997). "Hârûnürreşîd", *DİA*, (XVI, 258-261), İstanbul: TDV.
- Bozkurt, N. (1997). "Me'mûn", *DİA*, (XXIX, 101-104), İstanbul: TDV.
- Bradford, E. (2013). *Akdeniz*, (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul: Köprü Kitapevi.
- Brooks, E. W. (1916). "The Emperor Leo V and Vardan The Turk", *The English Historical Review*, XXXI, Oxford University Press, 256-257.
- Browning, R. (1991). "Bulgaria", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 332-333.
- Browning, R. (1991). "Kliment of Ohrid", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1133-1134.
- Browning, R., Cutler, A. (1991). "Mesembria", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1347-1348.
- Brown, H. F. (1907). *Studies In The History of Venice*, London: Printed By Hazell, Watson And Viney.
- Bury, J. B. (1912). *A History Of The Eastern Roman Empire, From The Fall Of İrene To The Accession Of Basil I*, London.

- Cevizci, A. (2001). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, İstanbul: Asa Kitapevi.
- Chamich F. M. (1827). *History of Armenia: From B. C. 2247 to The Year of Christ 1780 or 1229 of The Armenian Era*, II, (Çev: Johannes Avdall), Printed at Bishop's College Press By H. Townsend, Calcutta, 1-163.
- Charalampakis, P. (2016). "Short Notes On The Prosopography Of The Byzantine Theme Of Koloneia (Part I)", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, II(2), Sofia, 1-17.
- Cheikh, N. M. E. (2012). *Arapların Gözüyle Bizans*, (Çev: Mehmet Morali) İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Constantine VII Porphyrogenitus, (1985). *Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio*, Translated by Romilly James H. Jenkins, The Dumbarton Oaks Research Library and Collection: Washington.
- Crampton, R. J. (2005). *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press.
- Çelebi, A. (1989). "Emevîler Devri", *DGBİT*, II, İstanbul: Çağ Yayınları,
- Çelebi, İ. (1997). "Mu'tezile", *DİA*, (XXXI, 391-401), İstanbul: TDV.
- Çıvğın, İ. (2008). *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Çog, M. (2008). "İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında "Pavlikanlar" Üzerine Bir Değerlendirme", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII(2), 73-87.
- Daş, M. (2002). "Osmanlı Tesiri İle Bizans Sarayında Oluşturulan "Yeniçeri Muhafız Birliği" Hakkında", *Türk Araştırmaları Dergisi*, XII, Eylül, 294-304.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*, (Çev: Burcu Çıgman-Elif Topçugil-Kudret Emiroğlu-Suat Kaya) Ankara: İmge Yayınevi.
- Demirci, K. (1997). "Ortodoksluk", *DİA*, (XXXIII, 409-414), İstanbul: TDV.
- Demirkent, I. (1997). "Franklar", *DİA*, (XII, 210-215), İstanbul: TDV.
- Demirkent, I. (1997). "Kıbrıs", *DİA*, (XXV, 371-374), İstanbul: TDV.
- Demirkent, I. (1988). "Herakleios Bizans İmparatoru (610-641)", *DİA*, (XVII, 210-215) İstanbul: TDV.
- Demirkent, I. (2011). "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Venedik İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, (36), 137-154.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans Tarih Yazıları*, İstanbul: Dünya Yayınevi.

Dimitrov, B. (1994). *Bulgaria Illustrated History*, Borina Publishing House, Sofya.

Dualı, Ş. M. (2013). “Rusya Federasyonu’nda Din Eğitimi Meselesi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II(1), 219-245.

Duman, A. (2017). “Halife Mu’tasım’ın Amorion/Ammûriye Seferi”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 413-442.

Dvornik, F. (1990). *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a*, (Çev: Mehmet Aydın) Ankara: TTK.

Eco, U. (2014). *Ortaçağ (Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar)*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı) İstanbul: Alfa Yayınevi.

Ekmekci, Z. (2016). *Konstantine Porphyrogenitus’un De Administrando Imperio Adlı Eserinin Çevirisi Ve Yorumlanması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

el-Belâzurî (ö 279/892). (2002). *Fütûhu’l-Büldân*, (Çev: Mustafa Fayda) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (Eserin orijinali 1987’de yayımlandı), 337-338.

Engin, B. (Trs). *Bir Ulusun Ortaya Çıkışı; Hristiyanlığın Slav, Norman ve Vareg Halkları Üzerindeki Tesirleri Ve Rus Ulusunun Ortaya Çıkışı*.

Ersöz, İ. (1997). “Ashâb-ı Kehf”, *DİA*, IV, (465-467), İstanbul: TDV

Ertaylan, İ. H. (1953). *Fâtih ve Fütûhâtı*, I, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Eröz, M. (1983). *Hristiyanlaşan Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Ankara.

Esin, E. (1962). “Türk Tarihi Işığında Bulgaristan”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara, 16-30.

Fine, J. V. A. (Trs). *The Early Medieval Balkans A Critical Survey, from the Sixth Century to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press.

Finlay, G. (1853). *History Of The Byzantine Empire*, Edinburgh.

Foss, C. F. W. (1991). “Amorion”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 79-80.

Foss, C. F. W. (1991). “Anatolikon”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 89-90.

Franklin, S. (1991). “Glagolitic”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 853.

Fulbrook, M. (1911). *Almanya'nın Kısa Tarihi*, (Çev: Sabri Gürses), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Garsoian, N. G. (1991). "Armenia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 175-177.

Garsoian, N. G. (1991). "Bagratids", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 244.

Gluchman, V. (2018). "Ethics and Politics of Great Moravia of The 9th Century", *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, VIII, 15-31.

Genç, Ö. (2012). *Charlemagne ve Karolenj Rönesansı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Genesios, (1998). *Genesios On The Reigns of The Emperors*, Translation and Commentary: Anthony Kaldellis, Australian Association for Byzantine Studies, Canberra.

Goff, J. L. (2008). *Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev: Timuçin Binder) İstanbul: Literatür Yayınevi.

Goff, J. L. (2015). *Ortaçağ*, (Çev: Hanife Güven-Uğur Güven) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Gökberk, M. (2017). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Güçlüay, S., Bamyacı M. E. (2017). "İmparator Heraklius Döneminde (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Yapısı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 56, 386-396.

Güçlüay, S. (2013). "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, IX(1), (Ocak, 2011), Elazığ, 63-89.

Gül, M. (2009). *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Gündüz, Ş. (2002). "Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerler", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXVIII(2), 5-28.

Gregory Abû'l-Farac, (1999). *Abu'l-Farac Tarihi*, I, (Süryanîce'den İngilizce'ye Çev: E. A. Wallis Budge, İngilizce'den Türkçe'ye Çev: Ö. Rıza Doğrul) Ankara: TTK.

- Gregory, T. E. (2010). *Bizans Tarihi*, (Çev: Esra Ermet), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gregory, T. E., Kazhdan, A. (1991). "Thessalonike, Theme of", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, 2073.
- Haldon, J. (2006). *Bizans Tarih Atlası*, (Çev: Ali Özdamar) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hacıoğlu, S. (2010). "Bulgaristan'da Sosyoloji Çalışmaları: Projeden Toplum", *Sosyoloji Dergisi*, III(20), 39-71.
- Hamilton J., Hamilton, B. (2010). *Bizanslı Heretiklerin Tarihi*, (Çev: Barış Baysal) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hasgöçmen, G. (2017). "Slav Yazı Dili'nin Başlangıcı", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II(2), 155-166.
- Helmolt, H. F. (1907). *The World's History*, London.
- Herrin, J. (2010). *Bizans, Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşkırtıcı Yaşamı*, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Heyd, W. (1975). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev: Enver Ziya Karal) Ankara: TTK.
- Hitti, P. K. (1989). *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, I, (Çev: Salih Tuğ) İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Hollingsworth, P. A. (1991). "Amorian or Phrygian Dynasty", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 79.
- Hollingsworth, P. A. (1991). "Anastasios II", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 87.
- Hollingsworth, P. A. (1991). "Boris I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 310.
- Hollingsworth, P. A. (1991). "Charlemagne", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 413-414.
- Hollingsworth, P. A. (1991). "Iconoclasm", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 975-977.
- Hollingsworth, P. A. (1991). "Konstantine The Philosopher", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 507.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Leo III", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1208-1209.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Leo IV The Khazar", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1209.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Ma'mun", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1280.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Methodios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1354.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Michael I Rangabe", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1362.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Michael II", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1363.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Rastislav", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1773.

Hollingsworth, P. A. (1991). "Theophilos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 2065.

İşıltan, F. 1978, "Sicilya", *İA*, (X, 138-139), İstanbul.

İbn Kesîr, (2000). *Büyük İslâm Tarihi (El-Bidaye ve'n-Nihaye)*, X, XI, (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbnü'l Esîr, (1985), *İslâm Tarihi (EL-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi)*, VI, VII, (Çev: M. Beşir Eryarsoy) İstanbul: Bahar Yayınları.

John Skylitzes, (2011). *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Introduction, Text And Notes Translated By John Wortley, Cambridge University Press.

Kafesoğlu, İ. (1988). *Türk Millî Kültürü*, (V), Boğaziçi Yayınları, Ankara.

Kakıncı, T. D. (1993). *Türklerin ve Türkiye'nin Tarihi*, I, Ankara: Koza Yayınevi.

Kallek, C. (1997). "Esed b. Furât", *DİA*, XI, (366-367), İstanbul: TDV.

Karakuş, B. (2019). *İmparator Herakleios Döneminde Bizans (610-641)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Karatay, O. (2010) "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X(2), 1-18.

Kaya, A. (2016). “Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu (330-1453)”, *Orta Çağ Tarihi*, Edt. Selim Hilmi Özkan, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 519-550.

Kırkpınar, M. (2006). “Mütevekkil-Alellah”, *DİA*, (XXXII, 212-214), İstanbul: TDV.

Kayapınar, L., Kılıç, A. (2016). “Venedik Egemenliğinden Osmanlı Fethine Bir Deniz Üssü Olarak Modon”, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, I, Ankara: Akçağ Yayınları, 521-560.

Kazhdan, A. (1991). “Hadrian II”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 892.

Kazhdan, A. (1991) “Ignatios”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 983-984.

Kazhdan, A. (1991). “John VIII”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1052-1053.

Kazhdan, A. (1991). “Moravia”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1409.

Kazhdan, A. (1991). “Nicholas I”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1466.

Kazhdan, A. (1991) “Photios”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1669-1670.

Kazhdan, A. (1991). “Sicily”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1891-1892.

Kazhdan, A. (1991). “Strategos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1964.

Kazhdan, A. (1991). “Theme”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 2034-2035.

Kazhdan, A. (2006). *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, Athens: National Hellenic Research Foundation.

Kazhdan, A.-Cutler A. (1991). “Basil I”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 260.

Kazhdan, A., Cutler, A. (1991). “Protospatharios”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1748.

Kazhdan A., Kinney, D. (1991). "Syracuse", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1996-1997.

Kazhdan, A., McGeer, E. (1991). "Stratiotes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1965-1966.

Keçiş M., Güneş, C. (2018). "Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, XIX(43), 95-107.

Koçak, F., Özkan, M. (2015). "Bizans'tan Ruslara Miras: Hıristiyanlık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII(8), 376-383.

Koçak, T. (2015). "Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardanes Tourkos ve İsyanı", *International Journal of History*, VII(2), Afyon, 67-76.

Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK.

Kurt, H., Alaydın N. N. (2015). "Ohri Gölü Çevresinde (Makedonya) Osmanlı İzleri", *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), Temmuz, 120-146.

Lee, J. H. (2010). *Bizans Siyasî ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık: İkonoklazma Dönemi (787-843)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Levtchenko, M. V. (2007). *Bizans Tarihi*, (Çev: Maide Selen) İstanbul: Doruk Yayınevi.

Macrides, R., Munitiz, J. A., Angelov, D. (2013). *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremoni*, Birmingham Byzantine and Ottoman Studies, Ashgate Publishing Limited.

Marikova, J., Kubkova, (2011). "The Slavs, Great Moravia and Us", *Heritage Reinvents Europe, Proceedings of The Internationale Conference Ename*, Belgium, 73-81.

Mastromartino. F. (2015). "Roma-Barbar Krallıkları", *Ortaçağ Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Edit: Umberto Eco, İstanbul: Alfa Yayınları.

Mahmud, S. F. (1960), *The Story of Islam*, London: Oxford University Press.

Mango, C. (2008). *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, (Çev: Gül Çağalı Güven) İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.

Mango, C. (1991). "Irene", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1008-1009.

Meral, A. (2010). *Kısa Dünya Tarihi*, I, İstanbul: Yüzakı Yayıncılık.

Mesudî, (2004). *Murûcez-Zeheb*, (Çev: Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları,

Mcevedy, C. (2004). *Ortaçağ Tarih Atlası*, (Çev: Ayşen Anadol) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

McNeill, W. H. (2001). *Dünya Tarihi*, (Çev: Alâeddin Şenel) Ankara: İmge Kitapevi.

Moss, H. St. L. B. (1963). *The Birth of The Middle Ages 395-814*, London: Oxford University Press.

Movsisyan, A. (2017). *Ermenistan Tarihi*, (Çev: Marta Minasyan) Yerevan: Devlet Üniversitesi Yayınları.

Muhammad, T. M. (Trs). *"The Civil Byzantine Functions and Titles As Known By The Arabs In The Middle Byzantine Period"*, Ain Shams University, Cairo-Egypt, 355-382.

Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul.

Norwich, J. J. (2013). *Bizans Erken Dönem (Ms 323-802)*, I, (Çev: Hamide Koyukan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Norwich, J. J. (2013). *Bizans Yükseliş Dönemi (Ms 803-1081)*, II, (Çev: Se-len Hırçın Riegel) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Obolensky, D. (1994). *Byzantium and The Slavs*, St. Vladimir's Seminary Press Crestwood, New York.

Oman, C. W. C. (1892). *The Byzantine Empire*, New York: Copyright By G. p. Putnam's Sons.

Ostrogorsky, G. (2017). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: Fikret Işıltan) Ankara: TTK.

Oymak, İ. (2008). "Pavlikanların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Patrikleri", *Dini Araştırmalar*, XI(31), 137-157.

Ozansoy, E. (2010). “Bizans’ta İsaürion’ların Eklogası’na Göre Medeni Hukuk”, *Anadolu Araştırmaları*, (12), 183-202.

Özaydın, A. (1997). “Ağlebîler”, *DİA*, (I, 475-478), İstanbul: TDV.

Özkuyumcu, N. (1998). “Hişâm b. Abdülmelik”, *DİA*, (XVIII, 148-150), İstanbul: TDV.

Özkuyumcu, N. (2005). “Mûaviye b. Hudeyc”, *DİA*, (XXX, 334-335), İstanbul: TDV.

Öztürk, Y. (2015). “Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XXXI, 156-208.

Parker, G. (2006). *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev: Füsün Tayanç-Tunç Tayanç) İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları.

Patriach Of Constantinople Nikephoros. (1990). *Short Story*. (Çev: Cyril Mango) Washington: Harvard University Press.

Payaslian, S. (2007). *The History of Armenia, From The Origins To The Present*, U. S. A.

Pirenne, H. (2016). *Ortaçağ Kentleri*, (Çev: Şadan Karadeniz) İstanbul: İletişim Yayınevi.

Pirenne, H. (2012). *Hazreti Muhammed ve Şarلمان*, (Çev: Muhsin Önal Mengüşoğlu) İstanbul: Pınar Yayınları.

Pirenne, J. (1970). *Büyük Dünya Tarihi*, I, (Çev: Beslan Cankat, Refik Özbek, Nihal Öno) İstanbul, Meydan Yayınevi.

Poyraz, M. (2017). “Müslümanların İtalya Yarımadası’ndaki Fetihleri ve Kurdukları Emirlikler”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 37-70.

Pruga, İ. (2018). “Doğu-Batı Tartışmaları Çerçevesinde Arnavutluk’taki Kiliseler (III-XIII. Yüzyıllar Arasında)”, *Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, IV(1), 48-68.

Roberts, J. M. (2016). *Avrupa Tarihi*, (Çev: Fethi Aytuna) İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Robinson, F. (1986). *İslâm Dünyası*, I, (Çev: Mete Tunçay) İstanbul: İletişim Yayınevi.

Sauvaget, J. (1963). *İslâm Dünyası Kısa Kronolojisi*, (Çev: Suat Kemal Yetkin-Faik Reşit Unat) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.

Seidler, G. H. (1980). *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev: Metin Tunçay) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Schminck, A. (1991). "Prochiron", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 1725.

Sivrioğlu, T. (2012). "Bizans Devleti'nde Kilise-Devlet Çatışmasının Toplumsal Nedenleri ve Tarafları", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, 64-75.

Smith, W. (1872). *A Dictionary Of Greek and Roman*, London: Printed By Spottiswoode And Co.

Steven, R. (1930). *A History of First Bulgarian Empire*, Londra.

Strong, C. F. (1945). *Dynamic Europe*, London: University of London Press.

Synkellos, (1991), *The Life of Michael the Synkellos*, (İngilizceye Çev: Mary B. Cunningham), Northern Ireland: The Universities Press.

Şahin, M. S. (1995). "Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi", *DİA*, XII, (342-348), Ankara: TDV.

Şakiroğlu, M. H. (1997). "Sicilya", *DİA*, (XXXVII, 138-139), İstanbul: TDV.

Şan, E. (2017). "Tuna Bulgar Hanlığı-Bizans İmparatorluğu Münasebetlerine Dair Ortaçağ İslâm Kaynaklarındaki Haberler", *Genel Türk Tarih Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür*, İstanbul, 225-247.

Şenel, A. (2006). *Kemirgenlerden Sürüngenlere İnsanlık Tarihi*, Ankara: İmge Kitapevi.

Tabari, (1987). *The History of al-Tabari*, XXXII, (Çev: C. E. Bosworth), Albany: State University of New York Press.

Tabari, (1987). *The History of al-Tabari*, XXXVII, (Çev: Philip, M. Fields), Albany: State University of New York Press.

Tabari, (1989). *The History of al-Tabari*, XXXIV, (Çev: Joel L. Kraemer), Albany: State University of New York Press.

Tabari, (1991). *The History of al-Tabari*, XXXIII, (Çev: C. E. Bostworth), Albany: State University of New York Press.

Tabari, (1992). *The History of al-Tabari*, XXXI, (Çev: Michael Fishbein), Albany: State University of New York Press.

Tabari, (1992). *The History of al-Tabari*, XXXVI, (Çev: David Vaines), Albany: State University of New York Press.

Taberî, (2007). *Tarih-i Taberî*, IV, (Çev: Faruk Gürtunca) İstanbul: Sağlam Yayınları.

Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, TDK: Ankara.

Tekin, A. (2012). *Türk'ün Tarihi*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Thayer, W. R. (1905). *A Short History of Venice*, ABD: The Giberside Press.

Thorndike, L. (1917). *The History of Medieval Europe*, Cambridge: The Riberside Press.

Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*, (Çev: Veysel, Atayman) Öncü Yayınları: İstanbul.

Tokuş, Ö. (2014). “Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler”, *Tarih Dergisi*, (59), İstanbul, 27-55.

Treadgold, W. T. (1988). *The Byzantine Revival (780-842)*, Stanford University Press: California.

Treadgold, W. T. (1979). *The Chronological Accuracy of The Chronicle of Symon The Logothete For The Yeras 813-845*, Dumbarton Oaks Papers.

Treadgold, W. (2004). “The Prophecies of The Patriarch Methodius”, *Revue des études byzantines*, LXII, 229-237.

Treadgold, W. (Trs). “Byzantine Bride-Shows and The Restoration of Icons”, *A Journal of Orthodox Faith and Culture*, VIII(4), 34-69.

Tufay, M. (1988). “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, V(2), Aralık, 193-218.

Turan, O. (2002). “Türkler ve İslâmiyet”, *Türkler Ansiklopedisi*, (IV, 510-533) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Uylaş, S. (2005). “Ebû Temmâm'ın Şiirlerinde Bir Türk Komutan Afşin”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (28), Erzurum, 91-101.

Üçok, B. (1968). *İslâm Tarihi (Emevîler-Abbasîler)*, Ankara.

Vasary, I. (1993). “Doğu Avrupa’nın Runik Alfabe Sistemleri Üzerine”, *Belleten*, XXXXI, 51-59.

Vasiliev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, (Çev: Arif Müfid Mansel) Ankara.

Vassiliev, V. A. (1979). *Bulgaria-13 Centuries of Existence*, Sofia.

Yelözer, S. (2013). *Roma Cumhuriyet Dönemi Sınıf Mücadeleleri*, Roma Tarihi Semineri, İstanbul.

Yıldırım, M. (2006). “Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz”, *Çorum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV(1), 469-488.

Yıldız, H. D. (1991). “Avâsım”, *DİA*, (IV, 111-112), İstanbul: TDV.

Yıldız, H. D. (1997). “Bâbek”, *DİA*, (IV, 376-377), İstanbul: TDV.

Yıldız, H. D. (1997). “Emîn”, *DİA*, (XI, 112-114), İstanbul: TDV.

Yıldız, H. D. (1988). “Abbasîler”, *DİA*, (I, 31-48), Ankara: TDV.

Yıldız, H. D. (2000). “Bizans Tarihi”, *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, III, Görsel Yayınlar.

Yıldız, S. (2009). *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu’daki İzleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Yılmaz, M. (2004). *Avrupa Tarihi*, Konya: Şekeroğlu Kitapevi.

Yiğit, İ. (1995). “Emevîler”, *DİA*, (XI, 87-104), Ankara: TDV.

Yosif, E. I. (2009). *Süryani Vakanüvisler*, (Fransızcadan Türkçeye Çev: Mustafa Aslan), İstanbul: Doz Yayıncılık.

Yüce, N. (1997). “Bulgar”, *DİA*, (VI, 390-391), İstanbul: TDV.

Yüksel, S. (2013). “Rusların Karadeniz Yönünde Yapmış Oldukları İlk Yayımla Faaliyetleri (18. Yüzyılın Başlarına Kadar)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVIII, 101-116.

Wellhausen, J. (1963). *Arap Devleti ve Sukutu*, (Çev: Fikret Işıltan) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Wiel, A. (1894). *The Story Of The Nations, Venice*, London: Copyright By T. Fisher Unwin.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Öztürk Yıldırım
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1992 Muş/Malazgirt
Telefon : 05424616886
Faks :
E-mail : yldrmztrk_49@outlook.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Siirt Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenlik	12.06.2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-2020	Van/Tuşba	MEB-Ücretli Öğretmenlik

Yabancı Dil

İngilizce

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

08/05/2020

I. Basileios Dönemi'nde Bizans Ve Batı İlişkileri (867-886)

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 77 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 (on beş)'tir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

08/05/2020
Yıldırım ÖZTÜRK

Adı Soyadı : Yıldırım ÖZTÜRK

Öğrenci No : 169206130

Anabilim Dalı : Tarih

Programı : Ortaçağ

Statüsü : Y. Lisans

Doktora

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdullah DUMAN

08/05/2020

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

08/05/2020

Doc. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü